

Karel Čapek

Hovory s T. G. Masarykem

Karel Čapek
Hovory s T. G. Masarykem

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=20833622

Содержание

1. VĚK MLADOSTI	5
Dětství	5
DOMOV	5
DĚTI MEZI SEBOU	9
DÍTĚ A JEHO SVĚT	14
ROK NA VSI	21
O DĚTSTVÍ A VÝCHOVĚ	25
Na školách	34
NA UČENÍ	34
V BRNĚ	38
VOJNY V LETECH PADESÁTÝCH A ŠEDESÁTÝCH	44
VÍDEŇ	50
O ŠKOLÁCH	57
Mladý muž	63
ČTENÁŘŮV SVĚT	63
UNIVERZITÁNEM	70
MISS GARRIGUE	78
NA PRAHU	84
2. ŽIVOT A PRÁCE	88
Do nových úkolů	88
SOUKROMÝ DOCENT	88
DO PRAHY	96

ŠKOLA A JINÉ ZÁJMY	103
V práci a v zápasech	115
POLITIKA	115
LÉTA DEVADESÁTÁ	122
Конец ознакомительного фрагмента.	128

Karel Čapek

HOVORY S T. G.

MASARYKEM

1. VĚK MLADOSTI

Dětství

DOMOV

Mé nejstarší vzpomínky... To jsou jen takové nesouvislé obrazy. Jednou – to mi byly asi tři roky – viděl jsem v Hodoníně splašeného koně; hnal se po ulici, všechno se rozutíkalo, jen nějaké dítě mu upadlo pod nohy; ale kůň je přeskočil a dítěti se nic nestalo; to mně tak utkvělo v hlavě. Potom si z té doby pamatuju, jak můj otec v Mutěnicích chytal do želez vrány, a ledacos takového. Víím, že jsem chodil (v Mutěnicích) k panu rectorovi vyprosit si papír a kousky plavajzu a tím jsem čmáral, ještě než jsem se učil psát.

Můj domov, to byl ten kraj kolem Hodonína; tam všude byly císařské statky, a tož kam otce, který byl v počátku své služební

dráhy na těch statcích kočím, poslali, tam jsme se stěhovali s ním. Hned v mém druhém roce jsme došli z Hodonína do Mutěnic, tam jsme byli do jara roku 1853; pak jsme se vrátili do Hodonína a bydleli v chalupě “na plese”. Tu dalekou rovinu, tu vidím i dnes před sebou, a myslím, že ten dětský dojem mně zůstal; proto mám rád roviny; hory mám rád z dálky, ale nežiju v nich rád, údolí mě tísní, a nevidět dost slunka.

V roce 1856 jsme přišli do Čejkovic do dvora; po dvou letech jsme museli na rok do Čejče, pak zase do Čejkovic, a tam jsme bydleli do roku 1862. Roku 1861 jsem se dostal na reálku do Hustopeče, a naši zatím zas přišli do Hodonína, ale už v roce 1863 byli znova posláni do Čejče, a odtud se za tři roky, to bylo v roce 1867, stěhovali pryč z císařských statků do soukromé služby v Miroslavi a na dvoře Suchohrdly – Socherle se říkalo německy; nejdéle byli v Kloboukách, od roku 1870 do 1882, a tam jsem za nimi jezdíval na prázdniny. Ale můj vlastní dětský domov, to byly Čejkovice.

Matka měla na mne větší vliv než otec; otec byl nadaný, ale prostý, kápo v domě byla maminka. Byla Hanačka rodem, ale vyrostla mezi Němci v Hustopečích; a tož jí čeština dělala ze začátku potíže. Nás tři děti hasačerty měla ohromně ráda; snad jsem byl jejím miláčkem, ale spíš by toho byl zasluhoval bratr Martin, z nás tři nejhodnější, nejčistší, anima candida, jak se říká.

Matka byla chytrá a moudrá, znala kus světa, žila déle v “nejlepší společnosti”, třebaže jen ve službě – bývala kuchařkou u pánů v Hodoníně; ale měli ji rádi, i později se k ní utíkali o

radu a pomoc v těžkých okolnostech. Z té panské společnosti jí zůstala touha, abychom se my děti dostaly trochu výš na té společenské stupnici; k tomu ještě dobře znala tu bídu, v které tenkrát žil služebný a pracovní lid. Tož chtěla mít z nás děti pány – to byla její zásluha, že jsem se dostal na školy.

Matka byla zbožná. Ráda chodila do kostela, ale neměla k tomu mnoho kdy, musela se dřít na rodinu. Slýchal jsem od ní: Herrendienst geht vor Gottesdienst. Na to jsem vzpomínal později, když jsem chápal politickou roli církve a Feuerbachovu teorii, jak náboženství slouží politice. Místo kostela odříkávala si matka modlitby podle modlitební knížky; ta knížka byla plna obrázků – pamatuju se na obrázek umučeného Krista krví se potícího, ten měla nejraději. Aji já jsem se na něj rád zadíval.

Otec byl Slovák z Kopčan, narodil se jako nevolník a nevolníkem zůstal. Vedle matky měl na mne málo pozitivního vlivu. Byl nadaný od přírody, ale do škol nechodil; v Kopčanech se naučil jen taktak číst, a to se učil u staré ženy, vdovy po vojákově, které obec dala tu funkci – škola tam totiž nebyla; za trochu toho čtení jí děti musely kopat brambory. Byl to tak docela venkovský, neměstský, přírodní člověk; žil stále v přírodě, zvláště když se dostal k hospodářství; přírodu znal, pozoroval a dobře pozoroval – měl takový zvláštní smysl pro jednotliviny přírody a života. Dosud si pamatuju, jak jednou v březnu nám přinesl za řadry domů mladého zajíčka březňáčka, kterého našel schouleného v koňské šlépěji; tehdy nám tak podrobně, živě a zajímavě vyprávěl celý průběh zaječího života.

Sám byl neučený, ale schvaloval, abych se učil, a nestyděl se učit se se mnou; to se rozumí, i to učení, jako všechno, bral utilitaristicky: co to člověku vyneslo. Zbožný nebyl, ale pekla se bál a občas chodil v neděli do kostela. Ve všech věcech rozhodovala matka, on se podroboval, i když jí odporoval.

Když nás mnohem později navštěvoval v Praze, zajímalo ho jen to, jak jsou okutí koně, jaké oje, nápravy a kola mají v Praze vozy a kočáry; malostranské paláce ho zajímaly jen svými portýry – za pár dní se seznámil se všemi a chodil za nimi na besedu. Za dva tři dni měl Prahy dost, a nemohli jsme ho už udržet – jen domů, na ves a do přírody!

Já jsem tak na otci vycitřoval a vyzozoroval účinky roboty, poroby; sloužil a pracoval s nechutí, z musu, před svými pány smekal, ale rád jich neměl. Na císařských statcích se de facto nevolnictví udrželo i po devětačtyřicátém roce; vemte si, že můj otec musel žádat panstvo o dovolení, abych směl jít na reálku. To byly tak mé první sociální dojmy, když jsem vídal, jak byli někteří panští úředníci na mého otce hrubí. Často jsem špekuloval, jak jim to oplatit a jak to udělat, abych jim za to natloukl. Když páni přijížděli na hony, nechávali si u nás kožichy; a já jsem vám měl takovou chuť nějak si na těch kožichách vylít svou zlostičku. Po lovu jedli páni v lese v myslivně a sluhové házeli lidem zbytky, a ti se o ně prali. Jednou jim cosi hodili, byly to nejspíš makaróny; lidé to neznali a říkali tomu hlísty, ale to jim bylo jedno, rvali se o to jako zvěř.

Tož takové věci mně utkvěly.

DĚTI MEZI SEBOU

My tři bratři jsme se měli velmi rádi; ale můj poměr ke každému byl jiný. Martina, stářím prostředního – byli jsme všichni od sebe dvěma roky – jsem neměl jenom rád, ale ctil jsem ho jaksi; byl milý, důvěřivý, bez falše, nenáročný. Nejmladšího Ludvíka jsem dost komandoval a užíval jako poslíčka a tak. Na Martina dosud vzpomínám jako na ideálního hocha.

Bratři mně nebyli kamarády – šli jsme každý po svém. Kamarády jsem měl z hochů starších; býval jsem rád ve společnosti starších a poslouchal je. I s jedním dvěma pacholky ze dvora jsem měl kamarádský poměr.

Ja, tož do školy jsem začal chodit v Hodoníně, to byla německá škola, a pak v Čejkovicích. Ze svého prvního kantora v Čejkovicích vidím posud ty jeho ruce: takové chlupaté a kostnaté ruce, kterými nás tloukl. Doma se ode mne učil psát otec; dokud byl kočím, neuměl psát, ale potom, když se stal drábem a později hospodářem, potřeboval zapisovat práce a dělníky, co a jak dlouho pracovali. Ty občasné výkazy jsem mu psával já; zlinkoval jsem mu notes a udělal ty potřebné rubriky. To už víte, otec pracoval nerad, jen když musel, tak jako každý nevolník. To máte to nevolnictví, nechít a muset.

Vesnický učitel za mých mladých let byl chudák; platu mnoho neměl, tož si vydělával všelijakým písařením a kostelní službou, zpíval na pohřbech a chodil koledou. O vinobraní jsme my kluci

chodili od jednoho vinného presu k druhému a sbírali pro učitele do soudku víno, kolik mu který sedlák odlil; ten soudek pak měl po celou zimu ve škole za kamny, protože sklepa neměl, a tam mu ten burčák kvasil. Taková žebrota to byla; to víte, sedlák, zvláště když to byl radní nebo starosta, nejednal s učitelem jinak než jako s nuzákem. To se rozumí, ten zotročený učitel neměl u dětí mnoho autority; tož je řezal a řezal – to byl jeho hlavní výchovný prostředek. Otrok má vždycky metody otrokáře a mstí se, kde může. Teď si vezměte, jaký pokrok už je dnešní škola; ale ještě mnoho se dá na ní reformovat, aby vychovávala samostatné a sebevědomé lidi, lidi s kuráží do života. Reforma školy je právě také reformou učitele, učitelů; to znamená zvyšovat jejich sociální úroveň i vzdělání. Dnes už se učitelé sami domáhají toho, aby měli vzdělání vysokoškolské; tož to by se mělo vyzkoušet, jaký poměr by měl takový učitel akademik k dětem. Hlavní věc je: mít děti rád, umět se vmyslit a vcítit do jejich duševního života, který je spíš konkrétní a obrazný než abstraktně vědecký; vyučovat názorně, připínat poučování k tomu, co děti konkrétně vidí ve svém okolí; a vyučování co možná individualizovat. Vůbec na školu, na výchovu a na vyučování by se mělo mnohem víc myslet... a taky dávat mnohem víc prostředků než dosud. Vývoj školy, v tom je vývoj demokracie.

Takový kluk na venkově má mnoho práce, jejej! Tož si to spočítejte: musí umět hvízdát na pysky, mezi zuby, na jeden prst, na dva a na pěstě; potom na dvojí způsob luskat prsty; musí umět všelijak zápasit, stát na hlavě, chodit po rukách a

lámát kola; a dobře utíkat, to hlavně. Oblíbená hra-dřina bylo “glckání”: to se musí skákat na jedné noze, ruce založeny křížem, a ramenem se drcá do ramene, aby sok musel napadnout na skrčenou nohu; obyčejně jsou dva proti sobě, ale i tři čtyři a celý chumáč kluků. Potom musí umět střílet z praku a z luku, trefovat kamenem, jezdit na koni, práskat bičem a kocarem, vylézt na každý strom, chytat raky a škrobáky (brouky), plavat, ohníčky dělat, klouzat, sáňkovat, kulovat se, po chůdách chodit, a co já vím, co všechno. Jednou jsme začali vyhrabávat tunel, že v něm budeme jezdit vlakem sem a tam, ale kde vzít vlak, tím jsme si zatím hlavu nelámali. Jen si spočtete všechna klukovská řemesla: dělat bezové a brkové pukače; vyřezávat píšťalky z vrbového proutí nebo z husích kostí a klarinety z třešňového dříví; dělat trubky z obilních a dyňových stonků; vyrobit jednoduchý luk nebo kuši s šindelovou pažbou a k tomu šípy; potom pušky, šavle a čáky; zhotovit si míče, pěčky, nebo jak vy tomu říkáte, špačky, potom blechy a palestry; vyřezávat mlýnky vodní i větrníčky, nebo dokonce velkonoční klapačku; uvázat jakýsi gordický uzel a splést z koňských vláší prstýnky a celé řetězy – tomu nás učil německý chlapec na vekslu. A na to všecko má kluk jen za groš kudlu – kapesní nůž, my jsme říkali “fedrmesl”, byl ideál všech ideálů; kdo mohl, vypůjčil si doma pilku, dláto nebo sekyrku, a už něco řezal a tesařil. Každý hoch je kus inženýra.

Jednou jsem si o život přál mít “grumle”; to je takový cikánský hudební nástroj, trochu ve formě malé lyry, s kovovým jazýčkem, na který se fouká a prstem brnká. Tož takovou grumli jsem chtěl

mít a poprosil jednoho cikána, aby mně ji udělal. Nu dobrá, řekl ten cikán, ale to mně musíš donést železo. – Já mu donesl železa, co jsem ve dvoře našel. – A teď mi musíš přinést chleba. – Tož jsem mu dal chleba, pak zase máslo a vejce – já už nevím, co všechno jsem tomu cikánovi musel donést, ale grumli jsem nakonec neviděl.

Dětských her bylo mnoho, všechny venku na vzduchu; docela nepacifisticky jsme si hrávali na vojáky, vlastně na vojnu. Anebo na raubíře; já jsem býval náčelníkem raubířů a syn ředitele panství náčelníkem šandárů; to se rozumí, když to šlo, nařezal jsem mu.

Takový kluk má svou klenotnici a v ní: barevné fazole, knoflíky, pěkné kamínky, paví a sojčí pírkó, kostky z broušených kousků cihly, barevné sklíčko, hranol nebo čočku z nějakého lustru, třeba kostelního, a jiné poklady. Aji svůj obchod mají kluci; půjčují na vysoký úrok fazole, vyměňují si a někdy i prodají za krejcar.

Tož to se rozumí, vedle této klukovské organizace musí venkovský kluk pomáhat nejdřív mamince v domácnosti a potom otci na poli. Jak žijí děvčata, to z vlastní zkušenosti nevím, my kluci jsme neměli s děvčaty nic společného, žili jsme úplně odděleně. Jednou, to mně bylo asi osm let, vzala mě matka s sebou do Šaštína na pouť. Spali jsme tam u našich známých fořtů, ti měli dcerku asi mého věku; dva dny jsme tam pobýli, a my děcka jsme si spolu hrály od rána do večera. Když jsme se vrátili domů, strašně se mi po ní stýskalo.

Kluci ve městě už tolik těch her neužijí; snad jim to teď nahradí skauting. Děti se mají nechat trochu řídit; dítě vyrostlé venku je vynalézavější, samostatnější a praktičtější – dítě městské si často neumí ořezat ani tužku a vůbec nemůže vypěstit svou manuální dovednost. Tož celkem se mnoho neštěstí venku nestane; někdy se obrazí palec u nohy, někdy se dostane i kamenem do hlavy, to je pravda. Pamatuju se na troje vážné nehody: jeden kluk spadl z topolu, dost z vysoka, a říkalo se, že mu to škodilo na prsou. Jeden se otrávil blínem, když dělal koně a kluci ho krmili “makem”; a jeden se při koupání v rybníku utopil. Když ho donesli domů, byl jsem při tom, jak matka k němu přiklekla a začala takovým táhlým a plačtivým hlasem vyzpěvovat Jozífkovy pěkné vlastnosti: Ty můj pěkný Jozífku, jak jsi byl hodný, už ťa nebudu kárat, a tak. Později jsem se dočetl, že takové oplakávání a chválení mrtvých je zvykem všech primitivů.

Dítě docela dobře cítí, jsou-li dorostlí svobodní a jaký k sobě mají poměr. Takové dítě v Americe je volnější než v Evropě, je naivnější a prostší ve styku s dětmi i dospělými; nebojí se dorostlých, vidí, že i oni jsou mezi sebou upřímní. To je vliv republiky a svobody; lidé nelžou a nebojí se pořád, že je chce ten druhý napálit nebo jim něco udělat; tam nemá člověk z člověka strachu. Rád se teď dívám na děti a mluvívám s nimi; tak se mi zdá, že už dnes jsou kurážnější a přímější, a říkám si, že z nich vyrostou volní lidé. Republika, pane, to je ohromná věc!

A zas mě napadá otázka školy a učitele. Učitel na škole

má dětem vštěpovat republikánství, demokratickou svobodu a rovnost; má se stát dítěti kamarádem. Jeho autorita má spočívat na rozdílu věku, na jeho převaze ve všech věcech vědění, praxe a charakteru. Já jsem vyzoroval, že americké děti mívají k učitelům a učitelkám daleko kamarádštější poměr než u nás – a že Američané po celý život rádi vzpomínají na své učitele a na školy. U nás si děti oddychnou, když vyhodí školu; a přece poznávat, zvídat je pro zdravé děti radostí. Americký učitel hraje s kluky v kopanou a nebojí se, že si při tom zadá. Učitel byrokrat by nešel s dětmi sáňkovat nebo na led – měl by strach, že by se třeba svalil a ztratil svou důstojnost nebo autoritu. Mezi učitelem a žákem, stejně jako mezi úředníkem a občanem, bývá taková umělá vzdálenost – cizota. Jen víc živosti, víc srdečnosti, a máte pravou demokracii. Škola Komenskému byla officina humanitatis; škola nepěstí člověka jen individuálně, ale i kolektivně, vychovává ho pro společnost, pro demokracii. Já bych místo té minulostní písničky “Bývali Čechové, bývali rekové” slyšel raději písničku novou: “Kantoři, kantoři, buďme demokraty.” Tím lépe, že už takové máme!

To se rozumí, to platí i o rodině. Ne slepá autorita rodičů, ne pasivní poslušnost dítěte, vymáhaná věčným okřikováním a hubováním, ale výchova příkladem.

DÍTĚ A JEHO SVĚT

Po mamince jsem byl silně pobožný. Býval jsem (v

Čejkovicích) ministrantem u našeho kaplana, pátera France, Satora se jmenoval, a toho jsem přímo miloval; mně se vám tak líbil, jak měl bílý kolárek a tu přiléhající černou, jak se tomu říká? – kleriku s takovými kulatými knoflíčky od krku až k nohám. Když jsem mu ministroval, zdálo se mi, že páter František je jako Pánbůh a já jsem mu anděl; to bylo mé největší štěstí. Mnohem větší, než když jsem zpíval na kruchtě. Nu, to víte, byl jsem také pyšný na svou ministrantskou komži. Ten páter Satora byl zvláštní člověk, takový rozpolcený; typický Slovák, z Boršic u Uherského Hradiště. Někdy byl zrovna fanatik, a jindy se zdálo, že se trápí pochybnostmi; u církevní vrchnosti, ani u světské, nebyl dobře zapsán. Jednu dobu jsem slyšel ženy šuškat o páteru Francovi a paní rectorové, když se dostala do kouta; nerozuměl jsem tomu a lámal jsem si hlavu, co to může znamenat. A páter Franc měl jednu nedělní kázání, že i kněz je hříchu podroben a že si lidé nemají brát příklad z jeho života, ale z Krista a jeho slov, kterým je učí. Byla to jakási veřejná zpověď; já jsem tomu tenkrát nerozuměl, ale moc mě to kázání zarazilo, proč že si lidé nemají brát příklad z jeho života. Teprve když jsem dozrával a díval se zpět na sebe v dětství, porozuměl jsem tomu i jiným věcem.

Postupem času, čtením a zkušenostmi jsem se počal na kněze dívat kritičtěji a rozednívalo se mi, že mezi náboženstvím a církví je rozdíl; katechetové sami na střední škole připouštějí, že církev je sice instituce boží, ale že má některé stránky lidské, nepodstatné, změnitelné, a proto podle národů a zemí

různé. Ovšemže těch stránek lidských mně stále přibývalo; ale nikdy jsem o Bohu a teleologii nepochyboval, vždycky jsem byl optimistou.

Nedovedl jsem si v té době ani představit, že může být nějaká jiná víra. V Čejkovicích jsem našel v nějakém starém kalendáři článek o Rusku; bylo v něm o pravoslavné církvi, a nemůžete si představit, jak jsem byl zneklidněn zprávou, že také jiná víra než naše má poutě, poustevníky, svaté a zázraky. Imponoval mně tenkrát argument, že katolíků je víc než protestantů a pravoslavných; ale znepokojovalo mě srovnání, že mohamedánů a pohanů je ještě víc.

Slyšel jsem také, že v nedalekých Kloboukách jsou protestanti, helvíti; zašel jsem tam na výzvědy na pouť a vloudil se do evangelické modlitebny; měl jsem hrozný strach, že se propadnu nebo že mne za trest zabije hrom – a nic. Ty holé stěny, pult místo oltáře, ta vážnost a prostota, to všechno na mne udělalo takový dojem, že jsem sotva dechu popadal. Slýchal jsem tenkrát, jak evangelíkům vyčítali, že nevěří ve zvony; tehdy ještě protestanti nesměli zvonit, teprve sto let od tolerančního patentu dostali právo na zvony. Zaráželo mě, že katolíci protestanty uznávali jako vzdělanější, pořádnější a hospodárnější; vrtalo mně mozkiem, odkud to? Nebo jsem špekuloval, proč se říká: drží to jako helvítská víra. Těch záhad jsem si tenkrát nerozřešil, ale protestantism mě znepokojoval dál a jaksi dráždil.

Židů, těch jsem se bál; věřil jsem, že potřebují křesťanské krve, a proto jsem si raději zašel o pár ulic, než abych šel podle

jejich stavení; jejich děti si chtěly se mnou hrát, protože jsem trochu uměl německy, ale já ne. Teprve později jsem se se Židy jaktak smířil; to bylo na reálce v Hustopeči. Jednou jsme měli školní výlet do Pálavských kopců. Když jsme po obědě v hospodě skotačili a dělali hlouposti, ztratil se nám spolužák Žid na dvůr. Já ze zvědavosti za ním, on se postavil za rozevřené křídlo vrat a tam se tváří ke zdi ukláněl a modlil. Tu jsem se nějak zastyděl, že se Žid modlí, zatímco my si hrajem. To mi tak nešlo do hlavy, že se modlí stejně vroucně jako my a že nezapomíná na modlitbu ani za hry...

A vidíte, po celý život jsem se snažil dávat pozor, abych nebyl k Židům nespravedlivý; proto se říkalo, že s nimi držím. Když se jsem v sobě překonal ten lidový antisemitism? Panáčku, citem snad nikdy, jen rozumem; vždyť vlastní matka mě udržovala v krevní pověře.

To se rozumí, jako dítě jsem nevěřil jen v to, čemu nás učili ve škole a v kostele; můj katolicism byl takový pověřčivý, prostoupený slováckou mytologií. Věřil jsem ve všechny možné a nemožné duchy a snad nejvíc v polednici a klekanici, to proto, že jsem při hrách zapomínal na čas a vracel se pozdě domů k obědu a k večeři. Hastrman byl mezi kluky zvlášť populární, kdekerý prý ho viděl, ale byly veliké spory o jeho podobě a barvě vlasů, vousů a šatů; také čarodějnice hrály velikou roli, potom smrt a čert; toho jsme jednou všichni slyšeli v kostele, když za mše zalomcovala jedním člověkem padoucnice. Také černokněžník mě znepokojoval, když jsem se o něm

dočetl. Tak jsem žil v takovém dvojím, dvojakém duchovním světě, řeknu ortodoxním a neortodoxním. V tom neortodoxním, v těch pověrách a rozmanitých antropomorfismech (vlastně pedomorfismech!), nebylo soustavy; ta klekanice, ten hastrman a ostatní bytosti a příšery byli každý jaksi pro sebe, bez souvislosti mezi sebou – divně jsem to pocítoval. Věděl jsem dokonce, že je to pověra, ale hranice mezi pověrou a vírou jsem jasně neviděl a nedovedl jsem se těm pověrám jaksi ubránit; tak byly zakořeněny a obecně přijímány. Pan kaplan nás sic ve škole učil katechismu, ale sám také těm pověrám neodporoval. Byl bych snad mohl říci, že polednicí je vlastně příšerné ticho pravého poledne, klekanicí soumrak s klekáním, ale dětský rozum lpí na těch pedomorfismech, dítěti se líbí poezie mýtů. Ovšem od té poezie bývá brzy odtrhován: včera, když jsem přišel po klekání, matka hrozila, že ta klekanice mě přece jednou vezme; dnes jsem musel na poli hlídat brambory až do tmy a bál jsem se klekanice – ale dyť, chlapče, víš, že klekanice není...

Ani ve škole, ani doma jsem neslychal hlubšího slova o duchovní podstatě náboženství; neslyšel jsem, že se o náboženství může a má přemýšlet. Náboženství lidové bylo, jako ty symboly a celý kult, hodně hmotné, docela objektivní, objektivistické. Že by náboženství nějak mělo prvky subjektivní, subjektivistické, to nám nikomu nepřišlo na um; náboženství nám bylo zjevenou pravdou boží, bylo příkázáními božími a církevními, a bylo, co Vincenc z Lerina klasicky formuloval: quod semper, quod ubique, quod ab omnibus creditum est.

Sám jsem tenkrát špekuloval o takových zevních věcech, jako například kdo je větší pán, císař, nebo papež? Když jsem zavadil o svatou Trojici, o vtělení Boha v lidské tělo a jiné nauky, kterým jsem nerozuměl, ptával jsem se na to a ono pátera France, ale musil jsem se spokojit stereotypní odpovědí: že to je tajemství. To slovo zabránilo diskusi, ale neuspokojilo. Náboženství se prostě žilo a praktikovalo, učení církevní se prostě akceptovalo. Z bible jsme se dovídali, jen co bylo ve školních knížkách a co jsme slyšeli v kostele; doma se bible nečtla, jen někdy modlitební knihy.

Před časem se ve stáji na zámku oběsil pacholek. Mně pak ukazovali branku, na které visel, a já jsem se vám té branky zrovna bál, s takovou hrůzou jsem se na ni díval a nikdy jsem prahu do té maštale nepřekročil. Mně připadalo strašné a nepochopitelné, jak si někdo může vzít život. Jen si to doopravdy představte, vzít si život! To je něco tak nepřirozeného, tak zvráceného! To mně pořád leželo v hlavě, zvláště když jsem později našel knížku o lidech, kteří snášeli život v nejhroznějších situacích; tak například jeden bratr klášterník prý byl pochován v kryptě, ale byl mrtvý jen zdánlivě: probudil se a musil pak buď čekat, až ho vysvobodí nový pohřeb, nebo se usmrtit – žil dvacet let v podzemí, živil se hmyzem, který padal okénkem do krypty, a lízal vlhkost na zdi a rakvích – já jsem si namítl sic, co bylo v zimě, když toho hmyzu není, ale kasuistika toho případu a podobných jiných přece mě držela a vštípila mně ten problém samovolné smrti. Můj spis o sebevraždě je odpovědí k

těm dětským a pozdějším zkušenostem.

Kdežpak, o Praze a o Čechách jsem tehdy nevěděl. Pro Slováky v tom mém kraji bylo tenkrát jen jedno město, Vídeň. Do Vídně od nás chodili na učení a do práce, občas přicházeli nastrojení z Vídně na návštěvu. Jednou tak přišel řeznický tovaryš z Pešti, v maďarském kroji, na botách ostruhy, v ruce čagan – jen škoda, že byl jednooký, jaksi se to k tomu mundúru nehodilo. Přišel do kostela, kdekdo se na něho díval, jak mu ostruhy na dláždění řinčely. O Vídni nám jeden takový slovenský Vídeňák pečtil, že je tam most z gumilastiky, tak prý se prohýbá, když po něm jdou a jedou. Čechům se říkalo “zlatí páni”; říkají prý stále “můj zlatej”. O Praze jsem se poprvé dověděl v knížce z Dědictví maličkých, kde se líčilo, jak nějaká potulná rodina jede s vozíkem do Prahy a jak ta Praha je krásná. Já jsem se cítil Slovákem. Babička z Kopčan mi vždycky darem přinesla bílé slovenské gatě; ale já chodil oblečen po městsku. Když jsem šel na studium na reálku, dali mně ušít šaty z otcovy kočovské uniformy; byly modré s mosaznými knoflíky – v Hustopeči se mně kluci moc smáli.

Hodonín, to bylo pro mne už velké město; zvláště že měli věž, kdežto v Čejkovicích byla jen zvonice, kostel bez věže. Hustopeč jsem také brzy poznal, měli jsme tam matčinu rodinu. Jednou jsem tam byl na jarmarku a dostal jsem od strýce celý šesták, i koupil jsem si barvičky; byly to takové barevné koláčky i se štětičkou ve dřevěné škatulce, nesl jsem si to domů, tenkrát na Čejč, jako poklad. Cestou přišla bouře a liják; strčil jsem si

barvičky pod paži, pod kabát a pod košili, aby nezmokly. Když jsem došel domů, měl jsem všechny barvy na košili a na těle. A tak se ze mne malíř nestal. Na reálce mně malování jaksi nešlo, kreslení lépe; později jsem na gymnáziu měl rád deskriptivu, té nás mimořádně učil profesor matematiky Adam. Byl jsem slušný matematik, hájival mě na konferencích v těch mých potyčkách s jeho kolegy.

ROK NA VSI

Když si na všechno vzpomenu: co dojmů má dítě na takové vesnici! Zima: to chodí Mikuláš s čertem – čert je velice vlivná osobnost; ještě jako profesor jsem dělal svým dětem Mikuláše. Pak máte vánoce a koledy; k nám jezdil, bůhvíodkud, člověk s betlémem, to byla podívaná pro celou vesnici. Potom Tři králové a o masopustě maškary... pořád se má dítě nač těšit. Nejvíc na draní peří; tehdy se sešlo a sesedlo až dvacet lidí – to bylo povídaček! My děcka jsme se štípaly a žduchaly, abychom neusnuly a nepřišly o nějakou tu strašidelnou historku, a pak se rozdávaly koláče nebo placky.

Sotva přijde jaro, první věc je shodit boty; ještě býval led, a už jsme běhali bosky. Jak uschne země, začne se vysoká sezóna her s fazolemi nebo s palestrou; míč, my jsme říkali habán, byl velká vzácnost, když měl v sobě trochu gumilastiky, aby odskakoval od země nebo od zdi; gumilastika, to byla pro nás drahá mast, a tož kde jsme na nějakou kápli, uřízli jsme ji a dělali z ní habán. A už

zas byly velikonoce, to jsme běhali s klapačkami; o velkonočním pondělí, na mrskut, chodili jsme s pletenou žilou šlehat děvčata a koledovat o vajíčka. I vzkříšení je veliký svátek, největší ovšem v Hodoníně, protože tam stávali u božího hrobu dva dragouni s tasenými šavlemi. Na těch jsem mohl oči nechat.

Pak je v máji procesí a litanie po polích, aby byla úroda, jsou vizitace, kdy se sjedou faráři z okolí i s děkanem na trachtaci – celý týden kuchařky napřed pekly a smažily, a my kluci ministranti jsme jim nosili na stůl. Nebo oheň na vsi, to je také pro kluky svátek; když jsme seděli ve škole, sotva jsme zaslechli zvonění a troubení, vyskákali jsme okny, děvčata vyběhla dveřmi; ve školní jizbě byla kachlová kamna, z nich jsme vytáhli pár kachlíků, a tou dírou jsme utíkali ven. Někdy si kluk udělá svátek sám – jde za školu. Zvlášť můj bratr Martin rád chodil za školu – pak jsme ho hledali po celých Čejkovicích. Když jde kluk za školu, zažije takový zvláštní, skoro stísnující pocit toho ticha v obci, protože ostatní chasa sedí ve škole ve škamnech.

Přijdou vojáci do dědiny – zase událost. Veliký svátek je stavění máje o hodech – my kluci jsme pak na ni zkoušeli vylézt. O hodech si dorostlí chlapci volili svého starostu, stárka a stárku, a pak chodili po vsi vybírat, co kde dostali, kuřata, koláče nebo víno... Někdy přijeli komedianti a napjali si na návsí provaz pro své kumšty; my kluci jsme to pak dělali po nich, chodili jsme po zahradní zdi nebo po kalenici domů, třeba i na kostelní střeše. Tak spadnout, bylo na věky amen, ale nespadli jsme.

Zvláštní svátek na vsi je pohřeb, zvlášť když je s muzikou; v té veliké účasti spoluobčanů a hlavně spoluobčanek je pěkný cit, ale ovšem také vítaná příležitost nechat práce a něco si popovídat. K nám byla přifařena obec Podvorov; když odtamtud přišel pohřeb, položili nebožtíka před křížem u kostela a šli se do protějš hospody “ohřát”, dokud se pan děkan nebo kaplan neoblékl – jeden musel venku číhat, až se velebný pán objeví, aby honem dopili a zvedli rakev. My kluci ministranti jsme zatím venku mrzli a počítali, co na hřbitově dostaneme – v nejlepším případě to byl čtyrák; když to byl jen krejcar, byli jsme, to se rozumí, nespokojeni a dovedli jsme si ulevit špičatým slovem.

Podzim, to jsou ohníčky a vinobraní; vaří se povidla – den a noc aji déle se míchají trnky nad ohněm; při tom se moc nevypravuje, ale tím víc kluci olizují vařečku. Při kopání brambor jsem musel někdy až do tmy hlídat – a já se tak bál klekanice! Ovoce se nehlídalo, nebylo proč; ještě bylo zelené, a už jsme je otrhali. Tehdy byl ovocný strom hospodáři leda přítěží; ovoce se ani nepovažovalo za potravu – na to museli přijít teprve učenci s těmi vitamíny. Zato vinohrady se hlídaly přísně, hlídač měl pušku; snad právě to nás ponoukalo, abychom chodili na hrozny – to se nás srotilo až dvacet a hleděli jsme, jak hlídače přelstít. Výpravu vedli hoši, kteří sami doma u rodičů měli vinice – jak se říká, kradené ovoce nejlíp chutná. To se rozumí, jen jsem došel domů, a naši už věděli, kde jsem byl; otec namočil provaz do vody, aby líp při výplatě přilehl, ale matka trest zažehnala. Jenže den potom přišel hlídač žalovat

do školy a ukazoval, ten, ten a ten tam byli, a žádná výmluva nepomohla; museli jsme na lavici a učitel nebo kaplan nám odměřili pětadvacet – nu ano, i pan kaplan.

Jak je ten rok na vsi krásně a bohatě rozčleněn, přírodně i nábožensky! Celý život na vsi je obřadnější než ve městě, je jako zasazen do náboženského rámu; nevadí, že jsou to namnoze pozůstatky ještě z pohanství. Ty všechny zvyky mají ráz institucí; život je jimi regulován, stává se řádem. Kdo v něčem poruší panující řád, toho se lidé téměř štítí. Například byl takový nepsaný předpis, že si každá rodina sama dělá chleba; to se už ve tři hodiny ráno vstávalo, mouka podvečer zadělaná se kopistí mísila v díži – co práce s tím bylo! musela se vytopit pec a pohrablem vyčistit – pak se s chlebem nebo po něm napekly placky z chlebového těsta, pekaňky, nebo jak vy říkáte, poplamenice – panečku, to byla s oškvarky dobrotka! Tož která hospodyně chleba nepekla, ale kupovala, ta byla přímo v opovržení u ostatních. Myslím, že u nás na venkově se teď už chléb skoro obecně kupuje; i na vsi se ten starý řád mění. Neděle, ta udává také takový obřadný rytmus života; podnes neděli světím.

Když jsem dospíval, študoval jsem vědomě ten život na vsi; býval jsem na prázdninách v Kloboukách u Brna, a tehdy – to jsem byl univerzitánem ve Vídni – chtěl jsem napsat román o životě dědiny. Tamní doktor, zajímavý člověk, měl být hrdinou a osou románu, a kolem něho se měla rozvíjet kronika vsi. Ještě nedávno jsem našel několik listů z toho svého pokusu.

Později, když jsem býval na Bystričce na prázdninách, také jsem rok za rokem pozoroval, jak a čím taková ves žije. Kdyby naši doktoři, kněží a učitelé chtěli a dovedli pozorovat ten život na vsi, co by tu bylo zajímavého materiálu! Pastoři v Německu již vydali takové publikace; nám to chybí. Aspoň že máme pozorování romanopisců: Holečka, Baara, Herbena, Mrštíků, Terézy Novákové, Šoltésové. Dnes se ten život na vsi zgruntu mění; ale na to naši spisovatelé jaksi neberou – – Bože, co je to u nás, v dědinách i městech, ještě nepoznaného života!

Nejen práce rolníkova, ale celý život je regulován podnebím, měnou zimy a tepla, koneckonců slunkem, poměrem země ke slunku; a přece o slunku lidé méně přemýšlejí než o měsíci, třeba si měsíc svítí jen světlem od slunka vypůjčeným. Ale na slunko se nemůžeš dívat jak na měsíc, nevábí tě tolik, protože svítí pořád a je stejné, kdežto měsíc v úplňku je jen chvilku a stále mění svou formu – jsme to my lidé divní, divní povrchníci. Ale ovšem, noc má pro člověka jiný význam než den, a tak i měsíc požívá zvláštního renomé – myslím, že se v našich národních písních měsíc častěji opěvuje než slunko; pravda, my mluvíme o měsíčku a sluníčku, to Němci a jiní tak nedovedou.

O DĚTSTVÍ A VÝCHOVĚ

Já bych to shrnul tak: dítěti je první a hlavní školou rodina; a rodina, to se rozumí, ta mívá vychová a vyučí dítě tím, co mu přikazuje nebo zapovídá – u nás je ve všem, i v rodině, příliš

mnoho kázání – jako spíš tím, co dítě doma vidí. Tedy jací jsou rodiče, matka i otec, jaký mají poměr k sobě a k okolí, to má největší vliv na dítě. Prosím vás, když takové děcko doma pozoruje nesoulad a hádky rodičů, hrubost, neúctu, nepravdivost, jak může z něho, nepřemůže-li to v sobě úsilím, být slušný člověk? Ono se říká: čím hrneček navře, tím páchne. To platí i o rodině.

Stejně důležitý je poměr dětí mezi sebou, starších k mladším. Myslím, že není dobře být jedináčkem. Mezi sourozenci platí přirozené právo starešinství: starší vede, mladší ho poslouchají nebo aspoň napodobují. A zas máte poměr sester a bratří: starší bratr své sestry chrání, starší sestra je menším sourozencům skoro maminkou. Tak máte už mezi dětmi předobrazení dospělého života.

Potom tu máte příbuzné, kmotry, sousedy a jejich vliv – to všecko ve své plnosti a konkrétnosti představuje výchovný vliv rodu. Staré řády – organizovaný rod neb záduha – zanikly, ale jejich pořádky trvají v jiné, volnější formě a působí na utváření dítěte. Ten bližší kruh příbuzných, to jsou první lidé, se kterými dítě přijde do styku a které pozoruje – někdy až příliš dobře pozoruje. Mně se nejvíc líbil můj strýc, pekař v Hustopečích; byl sice dost hrubý, bil ženu i děti, ale jinak takový pevný, rozšafný, pracovitý člověk, Slovák z Cáhnova, tehdy poněmčovaného; mně již tenkrát v Hustopečích zajímalo, jakže se mohl ze Slováka stát Němec, hustopečský občan – když jsem byl později na gymnáziu, zašel jsem jednou o prázdninách

k těm svým příbuzným v Cáhnově, abych to přenárodňování pozoroval.

Vliv školy není jenom didaktický, ale i mravní. Dítě prokoukne svého učitele, je-li hrubý, nespravedlivý, ledabylý; vidí, jak se chová k svým představeným, například k inspektorovi při inspekci, k panu starostovi, k panu děkanovi – to všechno má pak vliv na povahu i mravní přesvědčení dítěte. Pak máte vliv spolužáků a spolužaček, co se tu zas kříží rodinných a sociálních momentů! U nás byla koedukace z nouze – byla jedna světnice pro všechny, na jedné straně hoši, na druhé děvčata, ale přitom dva světy pro sebe.

Potom si hoch najde kamaráda; s tím je pořád pohromadě, tomu se svěruje, z toho si i bere příklad; ty své kamarády během let mění, jako by doplňoval a korigoval svou prvotní volbu.

Hotovým zjevením pro dítě jsou školní sbírky a knihy. V Čejkovicích jsem dostával knihy od pátera Satory, hlavně překlady z Nieritze a knížky z Dědictví. O školních sbírkách u nás nebylo zdání; až na reálce jsem poznal malý fyzikální kabinet, sbíral jsem brouky a dělal si herbář. Co pro dítě znamená, mohli vlastní kraj poznat podle sbírek nerostů, rostlin a vycpaných zvířat! Arciže takové vyučování je také otázkou peněz – mít ve vesnici dostatečnou školu, mít dost učitelů (v mé době jsem o učitelkách ani neslyšel) a k tomu rozličné sbírky a knížky – dnes už by každá škola mohla mít tolik takových pomůcek; jen mít na to dost peněz, jen umět ty peníze na to věnovat!

Ad vocem knížek pro děti: my si říkáme národ Komenského

a máme tak málo literatury pro děti, a ještě míň té dobré! Moc jsem se o tom nauvažoval, jak to, odkud ten nedostatek. A to je nedostatek i mravní. Většina naší dětské literatury, to je fádní moralizování – spisovatelé a spisovatelky se nutí do takzvané popularizace a jakéhosi žvatlání, ale nemají dost té psychologie, aby pochopili dětskou duši, její opravdovost a rozumovost při vši naivitě, její zájmy a horizont. Bývá mi trapné, když někam přijedu a tam mě osloví dítě, ne svými slovy, ale velkými patetickými slovy, která mu vkládají do úst dorostlí; dítě by takových slov jakživo neužilo. Naše společnost, to je právě vidět na té její dětské literatuře, děti ještě dost nemiluje, i když se s nimi mazlí.

Ja, tož ty všechny vlivy – od rodiny až po školu a četbu – působí na výchovu dítěte; co tu je složek! Reformovat výchovu dětí, to neznamená jen zdokonalovat tu didaktiku ve škole; to znamená reformovat i život nás dospělých; my jsme půda, ze které rostou nové generace – záleží hodně na nás, budou-li lepší nebo šťastnější. Ten saský ministr měl pravdu, když řekl deputaci, která k němu přišla s návrhy o výchově dětí, že mu výchova dětí starostí nedělá, jen výchova dospělých. A zase a stále ta otázka peněz. Vemte si výchovu ze stránky zdravotní, výchovu dětí úchylných nebo méně nadaných, výchovu dětí zpustlých; říká se, že dobrá škola ušetří peníze za kriminál, špitál a chudobinec. Dobrá výchova a dobré učení má být co nejindividuálnější; v tom děláme u nás řadu pokusů, ale já bych jich dělal ještě víc, ale právě individualizace školy vyžaduje –

těch peněz!

Vemte si také sociální problém ve výchově – děti jsou nejstrašnější memento pauperismu. Bída a nouze, to není jen to nedostatečné stravování a šacení, ale to hrozné bydlení! V létě je hej, ale v zimě! Celá, a četná, rodina pohromadě v jedné světnici – jaké v ní má dítě intimní a často hrozné zkušenosti, a jak ty zkušenosti jsou hlubší, osudovější než to abstraktní kantorování ve škole a kázání jednou za týden v kostele! Sociální otázka je zvlášť otázkou výchovy.

Otázka dětského zdraví! Já ani nechápu, že dosud nepamatujeme dost na hřiště, koupaliště a parky pro děti – čím chudší čtvrť, tím víc jich má být, protože tam je dětí víc. Říkáte, že při správném kropení můžeme mít stejná travnatá hřiště jako v Anglii; zas jde o to, mít na to peníze, to jest ukládat peníze do dětí – to je ta nejučelnější investice. Rozumí se, že je rozdíl venkova a města; na vsi je celá obec a okolí klukovi hřištěm.

To jsou problémy výchovy, vedle nich máte problémy didaktiky, jak čemu vyučovat; dobře že se o nich hodně uvažuje. Hned na prvním místě – náboženství. Mně už jako chlapci bývalo směšné, když na vysvědčení dávali známku z “náboženství” – co je to? Zámka z toho, jak kluk odříkává katechism – ale to přece není náboženství! To, čemu se říká náboženská otázka, to je také a ve velké míře otázka školy, ale zas ne jenom školy; je to otázka celého života. Žijeme v době rozhodně přechodné; prožíváme hlubokou náboženskou krizi. Skepse a náboženský indiferentism – vlastní nevěrectví

není skepse, ale lhostejnost! – dotýká se přirozeně i dítěte. Krize je právě všeobecná, je i v rodinách; obyčejně vidíte, že se otcové chovají nábožensky vlažněji než matky – dítě má dojem, že náboženství je jaksi pro ženy a děti; proto je shazuje, jak začne dospívat. A pokud běží o vliv školy, i když učitel nevystupuje proticírkevně, dostává dítě už od první třídy nepoměrně víc poučení a dojmů vědeckých než náboženských. A ty dojmy, to vědecké vědění, důsledně domyšlené, vede dítě a školáka k náboženským pochybnostem. Ve školách, v duších naší mládeže se odehrává právě ten historický proces nazývaný konflikt vědy a víry, boj vědy a náboženství. To všechno jsem prožíval intenzívně, třeba bez otřesů; ale pro mnohé a mnohé bývala škola místem nejtěžší krize. Škola laická, kde je zavedena, nechává náboženství stranou; ale nedovedu si představit našeho člověka, který by rostl bez poznání Ježíše a jeho učení; vždyť i obsah Starého zákona patří k základnímu kulturnímu majetku evropského člověka. Kdo by neznal obsahu křesťanství, byl by vlastně cizincem na naší kulturní půdě; a jak by kdo mohl pochopit evropské dějiny a řády, kdyby nebyl poučen o podstatě a vývoji církví? Ale tady je potíže, jak tomu učit, z jakého hlediska hodnotit historické fakty – těžké problémy pro školu. Já sám stále opakuju a zdůrazňuju, že náboženství je podstatným prvkem duchovního života a kultury, a proto mně je nejenom vyučování náboženství a o náboženství, ale i náboženská praxe velikou a nerozřešenou otázkou školské politiky.

Vidím a slyším, že slušný pokrok se udělal v umělecké

výchově na národních školách. Jaké jen teď máme pěkné slabikáře s obrázky, dobré čítanky – jen mít ještě dobrou literaturu pro děti, obrazy a sošky v učebnách, aby si dítě ze školy odneslo živou potřebu umění. V mé době nás učitel učil hrát na housle a cvičili jsme se ve zpěvu hlavně církevním – to bylo něco; dnes se žaluje na nedostatek času, učební látky je víc, než bývalo, a proto se na výchovu uměleckou zapomíná – tož, myslím, zdokonalit metody vyučovací, a času bude víc.

Na venkově, jako jsem rostl já, byla celá výchova jednodušší a primitivnější; venkovské dítě nepodléhalo, ani dnes ještě nepodléhá tolika dojmům jako ve městě. Ale dnes se venkov rychle mění a změšťuje – ne všude stejně; Slovensko a Podkarpatská Rus zůstávají podnes daleko venkovštější než Čechy – na tyto rozdíly musí prozíravá kulturní politika dávat pozor. Už v dětství jsem slýchal, že venkov je zdravější než město, zdravější fyzicky i mravně; v pozdějších letech jsem poznal názory socialistů proti městu. Moje zkušenost je, že město, ani velkoměsto, není mravně horší a nemá na děti špatnější mravní vliv než venkov. Ani hygienicky není město horší než vesnice, spíš naopak – všimněte si malých dětí ve městě a na vsi! Městský člověk má poměrně lepší lékařskou pomoc a hlavně sportem a sokolováním větší kulturu těla. Při tom rychlém změšťování venkova je moderní výchova, hlavně moderní péče o tělo na venkově stejně potřebná jako ve městech – to je zavitý problém a vláda i veřejní pracovníci by to měli dobře pozorovat. Pokud se jedná o mravnost vesnice a města, řekl bych,

že nemravnost na vesnici je jiná než ve městě. Vesnice je ve všem prostější než město, tedy také v mravech a nemravech; vesnice je morálně hlubší, město rafinovanější. Pochybuju, že venkov je speciálně pohlavně mravnější než města. Co se o tom psává v povídkách, svědčí leda o špatném a povrchním pozorování i venkova i města. Ostatně o tom už je odborná literatura, která potvrzuje můj názor. Tedy – zas otázka výchovy.

A ještě bych řekl: nevychovávat jen rodičové a učitelé dětí, navzájem se rodičové i učitelé vychovávají dětmi – víc než se myslívá. Pozorovat dítě s láskou a zájmem, z toho se dospělý mnohému naučí; a kdybychom ve škole vštípili dětem svobodnější, demokratičtější zvyky – řekněme v pozdravování a styku, naučili bychom se tomu od nich.

Jak říkám, dnes je situace jiná, než byla v mém dětství. Naše společnost se víc diferencovala; vedle zemědělců, mezi kterými jsem žil, máme průmyslové dělníky a průmyslníky, přibývá studovaných lidí, přibývá i boháčů, co dřív nebylo. Vedle teorií socialistických vidíte pokusy zbudovat filozofii zemědělskou, průmysl a technika s sebou nesou ideály amerikanismu – pane, to jsou veliké problémy, které mají také vztah k výchově a škole.

Už se hodně pracuje v psychologii konkrétní a pedagogické, v pedopsychologii; máme spisy o schopnostech dítěte a mládeže, o testech a psychometrii, o dětské úchylnosti a zločinnosti – to všechno je sice teprve v začátcích, ale je to pokrok, že se o tom všem víc přemýšlí. Nejvíc je třeba, abychom své děti víc milovali, ne ústy, ale činy, abychom se o ně víc starali a víc s

nimi žili. To platí zvláště o pánech otcích. Tak často vidět, jak takový člověk shrabuje peníze, aby prý se jeho děti měly lépe; ale v druhé, třetí generaci jsou peníze rozházeny a rodina vymírá – je nápadné, jak je u nás málo starých zámožných rodin. Tož raději se starat o rodinu tak, aby v ní rostli zdraví, slušní, samostatní lidé...

Často o tom uvažuji, jaký je rozdíl mezi vesnicí a ovšem i městem, v době mého dětství a dnes! Dnes dítě je pod vlivem rádia a gramofonu, novin a popřípadě dětských časopisů, pod vlivem nejrozmanitějších ilustrací, dnes se více a snadněji cestuje – o tom všem jsme my děti neměly potuchy. Neměl jsem co číst, slýchal jsem málo, cestovat jsem nemohl; proto tenkrát kostel byl nám důležitější, než je dětem dnes, byla to jediná význačná budova vedle zámku, jenže do zámku jsme se nedostali, kdežto do kostela jsme chodili a viděli takto jednou za týden budovu vzdušnější, větší, vyzdobenou, kde jsme slyšeli kázání a hudbu, kde jsme se celá ves sešli – jak by dnes to kázání a celé ovzduší kostelní musilo být jiné, aby dorostlé a děti připoutalo tak, jako před sedmdesáti lety – zase jsme při dnešní náboženské krizi a vlivné její příčině!

Na školách

NA UČENÍ

To matka vymohla, že jsem šel na školy, abych se prý nemusil tak dřít jako oni (rodiče); když mě na vizitaci pochválil sám pan děkan, dali mě studovat. Matka byla z Hustopečí, tož mě tam poslali na německou reálku; byl jsem tam na handl u tety, sestřenice šla za to k nám. Já na to nemyslíl, čím bych chtěl být; líbila se mi jeden čas, když u nás v domě nám šil krejčí, krejčovina, líbilo se mi kovářství, to jsem nejčastěji ze všech řemesel mohl v práci sledovat; je zvláštní, já byl tak pobožný, ale nikdy mě nenapadlo být panáčkem. Hoch v zapadlé vesnici nemá mnoho živých vzorů, kteří by mu ukazovali ven, nad ten okruh zemědělský a řemeslný – učitel, kaplan a děkan, doktor, páni na statku a jejich služebnictvo, nebo ještě kupec. Čím kluk bude, o tom nerozhodují tak vlohly, jako spíš ta nejbližší příležitost.

Reálku v Hustopečích vedli otcové piaristi; vzpomínám si na rektora, to byl takový tělnatý, hezký, starší muž, a na profesora Vašatého – to byl bratr mladočeského poslance Vašatého, pěkný mladý člověk, pyšný na ten řeholní hábit s černým pásem – i děvčata ho ráda viděla. Toho Vašatého jsem tuze miloval; byl to první Čech z království, kterého jsem poznal, a tož mě zajímal; o ledačems se mnou hovořil. Zvlášť jeho chůzi mám dosud živě

v paměti.

Učil jsem se dobře; velmi mě poutala fyzika, totiž mechanika. Ještě dnes si vzpomínám, jak jsem užasl, když nám profesor vykládal, že obyčejný trakař je jednoramenná páka a kolo a že odpovídá těm teoretickým mechanickým formulím. To mně zrovna otevřelo nový pohled na praktický život – já měl vždycky zálibu vidět teorii v přírodním i společenském dění a v denní práci a najít v nich obecné pravidlo; tehdy to bylo pro mne jako prvé zjevení.

Po dvou třídách reálky jsem měl jít na učitelskou preparandu; ale tam přijímali hochy teprve od šestnácti let, a proto vznikl problém, co se mnou zatím? Potloukal jsem se a lajdákoval nějaký čas – to bylo v Hodoníně; proto mě rodiče dali na radu mých bývalých pánů na řemeslo, do Vídně na Kunstschlosserei, protože jsem uměl trochu kreslit. Tam mě mistr postavil k stroji na děláni podkůvek k botám; to se dal do strojku železný proutek, zatáhlo se za páku a vypadla ohnutá podkova. Když jsem to dělal den, dva dny, nu dobrá; ale když jsem to dělal týden, dva týdny, tři týdny – za tři týdny jsem utekl domů. Vždycky jsem rád pracoval, ale ta pořád stejná práce v továrně, pořád ten jeden nebo dva pohyby, to jsem nevydržel. Snad bych i byl ještě vydržel, ale jeden spoluúčedník mi ukradl mé knížky z reálky; vždycky po práci jsem ty knížky popadl a čtl v nich. Když jsem o ně přišel, bylo mně tak teskno, že jsem utekl domů na Čejč. Zvlášť mně bylo těžko bez atlasu; na něm jsem každý večer cestoval po celém světě.

Na Čejči mě dal otec na učení k panskému kováři, našemu sousedu. Což o to, kovářství se mi líbilo! To je práce, na kterou je třeba síly a rychlosti a při které se nenadělá mnoho řeči; železo nesmí vychladnout. Tehdy byly ještě takové kasty; mistr byl v každé dílně velikou autoritou, po něm tovaryši podle stáří nebo podle toho, jak dlouho byli u mistra; tovaryš, ten už měl nějaká práva, a kdyby se učeň opovážil dělat něco, nač ještě práva neměl, třeba fajčit nebo chodit s děvčaty, dostal pohlavek, o jej! V létě se pracovalo v kovárně často od tří ráno do desíti nebo jedenácti v noci, když se spravovaly pluhy a kovali koně. Ale práce je to pěkná; kovář u ohně a u kovadliny je pánem tvrdé hmoty. Ještě jako gymnazista jsem na cestě z Brna překvapil kováře ve vsi, že jsem dovedl ukout hřebík na jedno zahřátí želízka. Tož to nevím, mám-li tyto prsty na pravé ruce tak nakřivo od práce s kladivem. Ještě v roce 1887, když jsem byl v Jasné Poljaně, zadíval se Tolstoj na mé ruce a optal se mě, byl-li jsem dělníkem.

Snad bych byl u tohoto kovářství zůstal; ale do toho mně přišla taková náhoda. Jednou jsem tam na Čejči nesl v putynkách vodu ze studny do kovárny, když šel cestou jeden pán a tak se na mne pozorně zadíval. Já ho poznal – byl to profesor (de facto učitel) Ludwig, který mě učil v Hustopečích na klavír – ale ani jsem se k němu nehlásil; zastyděl jsem se, že jsem tak ukoptěný, a na něm jsem viděl, že ze mne nečekal kovářského učně. Když jsem přišel domů, povídá maminka: “Byl tu profesor Ludvík a vzkazuje ti, abys šel k jeho otci, rectorovi, do Čejkovic za učitelského praktikanta.” Tož tak se to rozhodlo. Mně bylo čtrnáct let, do

preparandy jsem mohl jít teprve za dvě léta; proto jsem měl zatím pomáhat ve škole, to se rozumí bez platu, jenom mě rektor za to učil hrát na piano.

Nu dobrá, učil jsem kluky a děvčata, jak jsem dovedl, hrál po nějakém čase ve všední dni v kostele na varhany a chodil zpívat na pohřby, jak to tehdy kantoři museli dělat. A když jsem tak na pohřbech odříkával latinu, vytýkal mi kaplan Satora, že ji vyslovuju špatně. Chtěl jsem taky rozumět tomu, co odříkávám. Tehdy jsem měl také první konflikt s církevní vrchností. Vykládal jsem dětem ve škole podle toho, jak jsem se tomu naučil na reálce, že Slunce stojí a že se Země točí kolem Slunce. Děti to řekly doma, a matky si šly stěžovat k panu děkanovi, že jim kazím děti, že učím věci neslýchané proti Písmu svatému. Páter Franc to nějak urovnal; pár dní nato byl jarmak, sedláci dali hlavy dohromady a šli za mnou do školy. Ve mně hrklo, že bude zle, ale že se nedám. Tu jeden z nich vystoupil a povídá: “Pane učitel, dobře to těm dětem vykládáte; jen na ty naše baby nic nedejte a uče tak dál.” Pak jeden po druhém sáhl do kapsy a nechal mě na pianě po čtyráku – nebo aspoň po krejcaru. Musím ovšem připomenout, že jsem jako dítě chodil do školy konkordátní, jejíž vlivy na venkově v letech šedesátých ještě nevymizely.

Rád jsem ležel v knihách. V Čejkovicích na zámku zůstaly po jezuitech staré knihy, ze sedmnáctého a osmnáctého století, samá polemika proti protestantům; jedna z nich je dost známá, jmenuje se Vogel, friss oder stirb a ukrutně popírá Luthera. Já

jsem ty knihy zrovna hltal a byl jsem z toho tak zuřivý katolík, že jsem obrátil ženu kováře, u kterého jsem se učil, na katolictví. Byla to Němka – muž si ji přivedl až z Německa – a já do ní mluvil tak dlouho, až přestoupila. Byl mně to také první případ nábožensky smíšeného manželství – tehdy jsem to ovšem chápal čistě katolicky. V těch německých knihách byly latinské citáty, kterým jsem chtěl rozumět. To byl další důvod učit se latině. Začal jsem se učit sám. Memoroval jsem po pořádku podle starého slovníku slova od a až do zet; měl jsem a posud mám značnou kopii verborum, ale s gramatikou to šlo bledě. Páter Satora mně pak dával pravidelné hodiny z latiny.

Na jeho radu jsem složil ve Strážnici zkoušku z primy gymnázia. Tož tak jsem se dostal na (německé) gymnázium v Brně roku 1865.

V BRNĚ

Ja, tož v Brně... Když jsem tam přišel do sekundy gymnázia, musel jsem se už sám živit; naši mi nemohli dávat pravidelné příspěvky, jen matka, bůhvíodkud, vždycky mně něco seškrabala. Bydlel jsem nejdřív u ševce v Nové ulici – bylo nás tam asi šest kluků; za dva zlaté měsíčně jsem měl byt, snídaní aji prádlo; jaké to kafe bylo, to si můžete představit, ale bylo to aspoň teplé. Tož jsem si musel sehnat nějaké kondice. Učil jsem kluka jednoho nádražního úředníka, tam mi dávali dvě zlatky měsíčně a v neděli oběd – já bych byl snědl takové obědy tři.

Potom jsem pekařovi učil dcerku; neplatil mi, ale zato jsem si mohl vzít chleba, co jsem snědl. Ale byli to moc hodní lidé, sprátelili jsme se. Já jsem byl ve třídě primus, a proto jsem dostal doporučení za preceptora do rodiny policejního direktora Le Monniera, to byl skoro ten největší pán v Brně. Tam jsem později dostával jídlo denně, a tož jsem uživil i svého bratra na studiích; ale tomu nešlo učení do hlavy. Veselo nám hochům na bytě bylo až dost; večer po práci jsme dělali všelijaké špásy, v létě jsme se chodili někam do Zábrdovic koupat a večerívali za šest nových v pivovaře, chleba, tvarůžek a žídlík piva. Pane, to byly časy!

V Brně se mi líbilo, protože jsem se dostal ke knížkám. To se rozumí, na německém gymnáziu mně padly do rukou knížky německé a katolické; ale to mně nevadilo, naopak, já jsem tehdy, jako předtím v Čejkovicích, katolickou literaturu zrovna hltal. Na některé ty romány se dosud pamatuju; jeden se jmenoval Fabiola a byl od Wisemana; ta Fabiola byla krásná Římanka, zemřela mučednickou smrtí. Druhý román byl také překlad z anglického a jmenoval se, tuším, Die Märtyrer von Tilbury; ti mučedníci, to byli katolíci utracení za anglické reformace. Třetí kniha se jmenovala Glaubenskraft und Liebesglut od nějaké paní Polko; jednalo se tam o mladém katolickém misionáři, který šel do Indie; tam se do něho zamiluje krásná Hindka, princezna Damajanti nebo co, ale jeho víra přemůže vášeň, a končí se to zas nějakou mučednickou smrtí. To se mi tehdy tak líbilo, to misionářství, ta propaganda víry a hlavně ta stálost ve víře a

mučednictví; byl jsem toho plný.

Nu dobrá, kdybych vám měl přesně říci, co na mne v mládí z katolicismu nejvíc působilo, tož jsou to tyto věci: předně živější transcendentism; pak katolický univerzalism, ta mezinárodnost a světovost. Potom ten energický duch propagandy a misionářství. Pak máte to úsilí o jednotný názor na svět a na život. A konečně na katolicismu imponuje jeho církevní organizace a její autorita. To se rozumí, staršímu hochovi se dostanou do ruky protikatolické spisy, které ukazují na církevní absolutism, výlučnost a násilnictví; sami katechetové ve škole na ty proticírkevní a protináboženské autory upozorňovali tím, že s nimi polemizovali. Vyvíjel jsem se v době rostoucího liberalismu a jeho boje proti absolutismu politickému i církevnímu; to víte, nemohl jsem nemyslet o knihách jako Renanův Život Ježíšův a jiných...

Na gymnáziu v Brně jsme měli za katechetu pátera Procházku. Byl to jeden z tehdejších křesťanských socialistů; já jsem na schůze jeho a jiných chodil, a to mě seznamovalo se socialismem. Asi v kvintě jsem ohlásil páteru Procházkovi, že nemohu jít k zpovědi. Páter Procházka mne měl rád, byl to dobrý a opravdu náboženský člověk; domlouval mi tak, až plakal, ale já jsem si nedal říci. Mně se nelíbil ten formalism; hoši se chlubili, jak se kdo chytře zpovídal, a pak mě trýznila běžná praxe: dnes je mně vina odpuštěna a zítra začnu hřešit znova. Vyznat se z hříchů, proč ne; člověk se potřebuje vyzpovídat příteli a hodnému, lidskému člověku vůbec; ale víc nehřešit, o

to jde. Jak říkám, mně se nelíbilo, že je to tak pohodlné; a tož jsem k zpovědi nešel. Ovšem, zrály ve mně už pochybnosti o některých učeníh církevních.

Tehdy jsem taky měl první konflikty jako Čech. My jsme byli na škole Češi a Němci pohromadě, a to se ví, že jsme se hádali a přeli o výbornosti našich národů. My, Češi, jsme byli starší, protože jsme se rok – dva museli olámat v němčině, já jsem byl starší tím, že jsem byl na reálce a na řemesle. V pranicích – chlapeckých, neškodných – jsme Němcům obyčejně natloukli. Gymnázium bylo německé; ale za mých časů byl zástupcem ředitele Čech, nějaký Kocurek, autor latinského slovníku, zgruntu dobrák, ale nám klukům jen pro smích. Ten Kocurek se přižívoval výrobou barev; a jak měl bílé vlasy a licousy, otíral si o ně ruce od barev a pak přišel mezi nás modrý, zelený, červený. Učil nás češtině; ta byla nepovinná, a tož to bylo vždycky při jeho hodinách boží dopuštění. Kocurek nás proboha prosil, abychom byli tiše, aby aspoň nebylo slyšet náš křik v ostatních třídách; když nic nepomáhalo, řekl, že bude povídat anekdotu. Tož my jsme byli tiši jako pěny, a on začal vypravovat; znal, chudák, jen jednu anekdotu, takovou naivní, a tu protahoval, jak mohl, aby bylo dlouho ticho; ale jak řekl pointu, spustili jsme takový řehot, že se chytal za hlavu a bědoval, abychom přestali. No, kluci...

Po Kocurkovi přišel nový ředitel, takový ryšavý Germán, a s ním se začal ostře německý režim. Měli jsme učitele latiny a řečtiny, který se za Kocurkovy doby psal ještě Staněk, ale teď

se začal podpisovat po německém způsobu Staniek. Tož to mě dopálilo; a jednou, když mě zkoušel, jsem napsal plavajzem na okraj knihy: Staniek = Staněk. On mi vzal knihu z ruky a to se rozumí, bylo zle, o jej!

V kvintě jsme dostali na latinu a řečtinu profesora, jmenoval se Vendelín Förster, později slavený romanista, to byl teprve tvrdý Germán; tož ten vyslovoval řečtinu po německu a chtěl, abychom my to dělali také; tedy například Cojs místo Zeus, pajthajn místo pejthejn, jak jsme to vyslovovali před ním. Jemu natruc jsem začal vyslovovat latinu po česku; ještě si vzpomínám, jak jsem četl v Liviovi “Haňibal eňim” a tak. To se rozumí, Förster se rozzuřil, ale já jsem mu řekl: “Pane profesore, vy jste Němec a vyslovujete latinu a řečtinu po německu; já jsem Čech a vyslovuju po česku.” A na tom jsem zůstal, i když si mě zavolal ředitel ad audiendum verbum. Tož pak jsem dostal pro neposlušnost a vzdorovitost pětku z mravů, a nakonec přišlo i consilium abeundi a musel jsem z Brna odejít – to ještě povím, proč. Naštěstí byl tehdy policejní ředitel Le Monnier přeložen do Vídně a vzal mě s sebou; tam mě přijali do sexty, ale jen po jeho přimluvě a zatím na zkoušku.

Jako chlapec jsem neznal nacionalismus, leda čejkovský. K Čejkovicím byla přifařena obec Podvorov, ale to se rozumí, my jsme jí říkali Potvorov; zato podvorovští kluci zpívali o nás písničku:

*Čajkovjáci srnci
drápali sa v hrnci*

a dál už nevím. Každou neděli jsme se s podvorovskou chasou seprali, kdo bude na zvonici zvonit. To máte nacionalism v malém. V Brně jsem pochopil své češství; předtím, doma, jsem pociťoval primitivní socialism. Poznáním historie jsem si vědomí národní vytříbil – a tu naši historii jsem poznával a hltal v románech Herlošových.

Považte si, jak vzrušující jsou naše dějiny; vemte si Přemyslovce a jejich celou politiku k Německu, jak správně pochopili naši mezinárodní situaci; vemte si potom reformaci, protireformaci, obrození – jak je ten celý zápas neobyčejně dramatický; a pak si vemte mapu a naši polohu na ní a považte, že jsme se udrželi! To samo už stojí za to. Jen si pořádně uvědomit naše dějiny: já nevím, které na světě jsou větší.

My vždycky budeme maličká minorita ve světě, ale když něco pořídí malý národ se svými malými prostředky, má to zvláštní a nesmírnou mravní cenu, jako ten vdoví groš. My nejsme horší než kterýkoli národ na světě, a v některých věcech jsme i lepší; i v cizině to už začínají vidět. To nevádí, že jsme národ malý; má to své přednosti, můžeme se líp znát a žít intimněji; můžeme se víc cítit doma. Ale je veliká věc, když malý národ mezi velkými nezůstane pozadu a má podíl na práci k vyšší lidskosti. I my chceme zvonit na zvonici světa, jako ti podvorovští na té čejkovské. To je problém malého národa: my musíme dělat víc než jiní a být šikovní; ale kdyby na nás někdo šel s násilím, tož se nedat... Nedat se, to je všechno.

I když nebylo českých knížek, byly aspoň lidové písně.

My, čeští chlapci na gymnáziu, jsme se scházeli, zpívali jsme písničky, kdo jich víc umí, a ty, co jsme neznali, jsme si zapisovali. I dnes si na leckterou vzpomenu. Z Brna jsem chodíval domů pěšky ještě s jinými hochy z našeho kraje, a to jsme po celou cestu zpívali. Jednou jsme se na cestě stavili ve známé hospodě, a jeden z nás, nejstarší, veselý oktáván – však byl pak knězem – laškoval s hostinskou, mladou ještě a pěknou; ale byla divně vážná. Když ji pak ten náš kamarád vzal kolem pasu, neřekla nic a jen otevřela dveře do vedlejší komory; tam ležel její muž na slámě mrtvý, v hlavách hořící svíčka...

Jednou zas jsem se vracel z domova do Brna a nesl jsem si od maminky koblihy na přilepšenou – snad nějakých dvacet koblih. A když jsem přišel do Brna na potravní čáru, zastavil mne financ, co to nesu. “Koblihy,” povídám; a tu on, že z nich musím zaplatit potravní daň. Ja, co teď; peněz jsem neměl a koblih mně bylo líto – tož jsem si sedl tam u šraňků a všechny koblihy jsme smetli, kamarádi se mnou; aji ten přísný financ si na nich pochutnal.

VOJNY V LETECH PADESÁTÝCH A ŠEDESÁTÝCH

To se rozumí, jako hochá mě nesmírně zajímala vojna, to tenkrát tak patřilo k výchově. Bylo těch vojen v mém dětství a mládí několik.

V roce 1859 se nám vrátil pacholek z taliánské vojny, umrzla mu tam noha, a toho jsem poslouchal bez dechu, jak povídal o

těch patáliích. Politicky to měl divně spletené, patrně nevěděl, s kým vlastně bojoval a proč.

V třiašedesátém zas byla ta rebelie Poláků proti Rusku. Tehdy jsem už četl noviny, když jsem na nějaké kápl; byl jsem zuřivě na straně Poláků. V Olomouci byli internováni nějací polští rebelanti, také ta polská adjutantka Pustowojtówna, a o těch se u nás povídaly celé legendy. Já jsem ještě potom sháněl romány a krváky o polském povstání, měl jsem toho plnou hlavu. Později jsem dával kondice jednomu spolužákovi, byl rodilý z Polska, a ten mi toho napovídal ještě víc; tehdy jsem se začal učit polsky.

Ve čtyřiašedesátém byla ta šlesvická vojna, a tu jsem fanaticky držel s Dány, že se, malí, nedali dvěma velikým.

Když přišla vojna v šestašedesátém roce, vzali jsme si, nás několik českých hochů na brněnském gymnáziu, do hlavy, že se dáme dobrovolně na vojnu proti Prušákům. Proti Prušákům – to neznamenal přímo pro Rakousko. Tož jsme strkali hlavy dohromady a radili se, a jeden spolužák, nejstarší a nejsilnější, dal se opravdu ihned odvést. Potom zavřeli školy, a já jsem šel pěšky domů, do Čejče. Brzy Prušáci vyhráli u Hradce Králové, a rakouští vojáci ustupovali Moravou do Uher. Všude bylo plno strachu; říkalo se, že Prajzové chytají mladé hochy a odvádějí je s sebou jako vojáky. To mi leželo v hlavě, a tož jsem chodil za starším kamarádem v nedalekém Terezově a tlačil jsem na něho, abychom se podle slibu raději dali do rakouské armády. Frantík mi to rozmlouval, že raději utečeme a schováme se. To už rakouské regimenty utíkaly před Prušáky do Uher, a taky na

Čejči táhla kolona furáže. Oficír, co ji vedl, ptal se, kudy je cesta na Hodonín; tož jsem se nabídl, že je dovedu. Šli jsme tedy, Frantík a já, s těmi vojáky; cestou jsem řekl oficírovi, že bych se chtěl dát na vojnu. On mi to rozmlouval, že jsem mladý a vychrtlý, že tu není doktor, aby mě odvedl, že už bude konec vojny, a tak ledacos. Když jsme vjížděli do Hodonína, chytl plamenem dům vedle cesty, a z toho byla panika, že to udělali Prušáci, že mají všude špióny. Z Hodonína vojáci táhli dál do Uher, a já jsem šel s sebou na Holič; ten celý kraj jsem dobře znal a byl jsem tam všude jako doma.

U Holiče nás dohonily pruské hlídky; tož byl alarm, a trochu pěchoty a jízdy se obrátilo proti Prušákům. V polích snopy a kopy, rakouský velitel na koni za jednou kopou. Bylo už hodně k večeru, stmívalo se. Běžím s Frantíkem, nějakým Židem z Holiče a ještě jedním Holičanem na kopec ke hřbitovu, abych měl vyhlídku na tu srážku, a tam jsme se schovali za zdí. Frantík měl strach a lehl si do čerstvě vykopaného hrobu; Žid s ním. Ten Slovák a já jsme vykukovali přes zeď; viděli jsme táhnout a střílet kolonu pěchoty – ten Slovák říkal, že to jsou Taliáni, ti že utekou. Potom se srazila jízda; vidíme, jak se šavlují a sekají do sebe, a vtom jede přímo k nám voják na koni. Když byl blíž, vidím, že to je ten oficír, co mě vzal s sebou, a že má rozseknutou tvář, takto, od skráně až po bradu. Já jsem na něho zavolał, on objel hřbitovní zeď k bráně. Ten Slovák, rozumný člověk, mně povídá: běžte do nejbližší chalupy, stáhněte z postele plachtu a namočte ji v studni. Tož jsem běžel, a zatím on s tím Židem – Frantík zůstal ležet v

hrobě – vedl oficíra za mnou. Já vzal v chalupě plachtu, pověsil ji na hák a namočil ve studni; ale namočená plachta byla těžší, než jsem čekal, a tož jsem se pevně opřel kolenem o roubení studny, abych ji mohl vytáhnout. Přitom jsem si roztrhl maso nad kolenem o hřebík, ale v rozčilení jsem toho nepozoroval; omyli a ovázali jsme oficíra a svlékli mu šaty – ty si ten Žid odnesl; teprve pak jsem pocítil ránu. Chtěl jsem utíkat dál, ale už to dobře nešlo; dostal jsem se na jeden z odjíždějících vojenských vozů, a ve vojenském polním obvazišti, už u Prešpurku, mě řádně obvázali. Nato jsem s Frantíkem odešel do Kopčan k příbuzným. Tam jsem slyšel, že ten Žid se těmi oficírskými šaty prozradil, že byl od Prušáků zajat, a také ten raněný oficír. Ta srážka u Holiče, na Šibeničkách, byla tak kolem patnáctého července, tuším v pondělí; ale neručím za správnost data a také jsem už detaily zapomněl.

Toho šestašedesátého roku jsem měl ještě jedno dobrodružství. Chodíval jsem do Hovorán za páterem Satorou, který tam byl z Čejkovic přeložen. Jednou jsem se u něho zdržel až do tmy; měl slavnější pohřeb, byl jsem s ním. Šel jsem domů, v ruce svíci pohřební. Jak tak jdu, vidím, jako by se za škarpu za topolem schovával nějaký člověk. Měl jsem dost strachu, ale šel jsem dál; a jak jdu, člověk přeskočí škarpu a popadá mě za krk. To se semlelo tak rychle, že ani dobře nevím, jak to bylo; pamatuju se jenom, že jak mě chytal za krk, já do něho strčil, on se dostal jednou nohou do škarpy, já ho praštil tou svíci přes tvář; přitom mě bodl nožem nebo čím do boku. Já jsem se nato sebral

a běžel jako šíp domů. Teprve doma při světle jsme viděli, že mi propíchl kabát i košili a udělal mi takový dlouhý škráb v boku; ale nic to nebylo. Myslím, ten člověk čekal na někoho jiného a spletl si mě s ním.

Když jsem později – to bylo už za prvních let v Praze – začal pracovat o svém románě (mělo to být *Dichtung und Wahrheit*), tož jsem tato dobrodružství v něm zachytil, jak mně utkvěla, romanticky vypestřená (můj hrdina byl voják a tak dále). To už víte, že jsem se toho románu dávno vzdal, a co bylo napsáno, spálil; ale i teď si jej někdy maluju, když tak ležím a nemohu usnout.

Nu dobrá, když už to chcete vědět, tož to nebyl můj první pokus o román; první jakýsi román jsem začal psát na gymnáziu v Brně. Tehdy jsem se už sám živil, svého bratra jsem držel na študiích; byl jsem nejstarší ve třídě, měl jsem konflikty s kantory a poznal jsem lásku... Zkrátka, myslel jsem, že už mám bůhvíjaké zkušenosti, a tož jsem začal psát román svého života. Když jsem měl napsáno několik kapitol, předčítal jsem to kamarádům před koupáním u řeky; to se ví, kluci se chtěli raději koupat, byli netrpěliví, ale já jsem nepřestal, dokud jsem to nepřečetl celé. Pak mi jeden z nich, takový Hanák, řekl: “Tomášu, neco tak hlópyho sem jakživ neslyšel!” Tož jsem to spálil.

O verše jsem se pokoušel ještě dřív, když jsem byl po těch dvou třídách reálky nějaký čas v Hodoníně; tam jsem psal milostné básně na jedno děvče, s kterým jsem hrával divadlo –

muselo to být hrozně bez formy, já neměl ani ponětí o rytmu a o formě; hoši gymnazisté se mi proto smáli – tehdy jsem poprvé chápal, co je to humanitní vzdělání. Rád bych tak ty své tehdejší básně viděl! Potom v Brně mně přišla do rukou Sušilova Poetika; tož podle ní jsem zkoušel dělat básně na všechny možné formy, i na indické... Nu, pak jsem toho nechal; ale literatura mě držela po celý život.

Proč že jsem odešel z Brna? Nu, vlastně pro lásku. Když jsem byl v kvintě, chodila k mé bytné její švagrová, děvče asi mého věku; a my dva jsme se do sebe zamilovali – to byla má první a veliká láska. Já byl všecek chycen tou láskou, chtěl jsem si, to se rozumí, Antonii vzít a pořád jsem počítal, kdy to bude možné; tehdy jsem se už živil sám a byl jsem v třídě největší a nejstarší; krom toho jsem měl své potyčky s některými profesory – prostě jsem se cítil jako dospělý a samostatný člověk. Její rodiče jí, to se rozumí, bránili; scházeli jsme se potají, na ulici a tak. To se dozvěděli i ve škole; a protože na mne jinak nemohli, zavolal si mě ředitel a mluvil ošklivě o té mé lásce, jako bych tropil nějakou nemravnost. Mne to tak urazilo a rozčililo, že jsem o sobě nevěděl; když si na mne přivolal školníka, popadl jsem pohrabáč a křičel, že nenechám sobě ani tomu děvčeti tak křivdit. Tož proto jsem dostal to consilium abeundi pro vzpurnost; jinak mně nic neudělali, protože ten ředitel sám musel cítit, že nebyl v právu.

To byla má první láska; od té doby jsem o lásce mnoho přemýšlel – vedla mě k tomu vlastní zkušenost i to, co jsem

pozoroval kolem sebe, hlavně literatura; ta se přece v tak velké míře obírá láskou. O věci jsem dost řekl podle svých pozdějších zkušeností a pod vlivem své ženy – jen opakuju: Láska, láska silná, láska pravá, láska muže a ženy pohlavně nezkažených je, jak stojí v Písni písní, silná jako smrt – je silnější než smrt, protože udržuje život a rodí životy nové. Právem k ní literatura obrací svou pozornost největší – jenže je literatura a “literatura” právě v tomto!

VÍDEŇ

Vídeň měla pro můj duchovní vývoj značný význam; strávil jsem v ní bezmála dvanáct let, od roku 1869 do 1882, mezitím rok (1876–77) jsem pobyl v Lipsku. Morava měla tenkrát spád do Vídně, a Brno bylo, jak se říkalo, předměstím Vídně. Poprvé jsem byl ve Vídni jako zámečnický učeďník; jednou o prázdninách jsem jako gymnazista šel do Vídně pěšky. Poobakrát jsem odtamtud vlastně utekl, tak mně tam bylo teskno; pobytem v letech zralejších jsem si na město zvykl, tím spíše, že jsem v něm našel možnost pro své vzdělání a obživu.

Na vídeňské akademické gymnázium jsem přišel v sextě, maturoval jsem 1872. Střední škola se mně brzy stala trapnou; měl jsem, jak se říká, mnohé životní zkušenosti, byl jsem poměrně starší a musil jsem se sám živit. V prvních letech v Brně jsem ještě stál o vyznamenání na vysvědčení, také jsem po několik semestrů byl primusem; ale brzy jsem si řekl, že

stačí školu slušně absolvovat a raději se vedle ní zabývat jazyky, básníky, uměním a čtením historiků, filozofů a tak. Já jsem byl vždycky náruživý čtenář.

Silný popud, abych četl a myslel, dával mně zájem o náboženství, o politiku a národnost. V Brně jsem se s páterem Procházkou dostal k teorii křesťanského socialismu, tam také jsem si mohl a musil uvědomit problémy národnostní, jak je podávala sama škola – tam se školáci a profesori roztrídřovali podle národnosti – a jak je podávalo českoněmecké prostředí Brna a ovšem i politika česká a německo-rakouská, pokud jsem ji mohl sledovat. Když jsem došel do Vídně, vyhledával jsem české spolky, zejména spolek akademický. Jako gymnazista jsem nemohl být jeho členem; shodl jsem se s výbory, že se ohlásím jako filozof, protože poslední dva roky na gymnáziu se ještě donedávna nazývaly “filozofické klasy” nebo krátce “filozofie”. Za nějakou dobu jeden z těch výborů, který měl nápad o té filozofii, proti mně vystoupil, že nemám práva být členem spolku; kluk měl pravdu a dostal jsem zase za vyučenou. Každá lež má krátké nohy, i fraus pia.

Na to, čím budu, jsem mnoho nemyslel. Jako gymnazista ve Vídni jsem chtěl být diplomatem, byl bych rád šel na orientální akademii; proto jsem chodil na praktické kursy arabštiny – když jsem pak viděl, že na orientální akademii přijímají jen šlechtice, nechal jsem toho. Myslím, že jsem si pod diplomacii příliš představoval cestování po dalekých zemích – já jsem vždycky rád cestoval, třeba jen po atlase – i dnes mám rád mapy; vždycky

mě zajímala statistika, jaké jsou kde poměry. Když jsem na gymnáziu dělal maturku, dal mi profesor zeměpisu otázku z národnostní a náboženské statistiky Uher; já toho věděl víc než on, a tak to jeho a inspektora zajímalo, že pak zamhouřili oči nad mými nevědomy v předmětech, které mne již nezajímal.

Po maturitě (1872) šel jsem na vídeňskou univerzitu. To se rozumí, dávno mě zajímala filozofie; pamatuju se, že jsem šel k profesorovi Zimmermannovi – znáte ho snad, ten herbartovský estetik – aby mně poradil, jak se mám do filozofie pustit odborně. Radil mně, abych si přečetl celé dějiny filozofie, a který filozof se mi bude nejvíc zamlouvat, toho abych si vybral pro studium podrobnější.

Já jsem měl dějiny filozofie a některé filozofy přečtené už na gymnáziu a našel jsem už tehdy zálibu v Platónovi – tím platonikem jsem zůstal po celý život; tož jsem se dal zapsat na řečtinu a latinu, abych mohl číst svého Platóna, ale i ostatní spisovatele řecké a římské. Jeden profesor, Vahlen, nám vykládal čtyři hodiny týdně po celý semestr Catulla. Já měl celého Catulla přečteného na posedění, a teď ten člověk vykládá a vykládá, kolik je catullovských rukopisů, v kterém slovíčku se od sebe liší, co který jiný kantor o tom napsal, a že ten jiný kantor je ignorant. V té době mně zemřel bratr Martin – zachladil se na vojně a dostal tyfus – a otvírala se světová výstava – ty dojmy mně znechutily filologii. Nikoli řecké a latinské autory.

Pak jsem štuoval vedle filozofie přírodní vědy (také anatomii). Mne zajímala módní tenkrát fyziologická

psychologie. Jak říkám, profesorem jsem se vlastně stát nechtěl; mne zajímalo ne poučovat jiné, ale sám se dovídat a poučovat se. Jak to má Aristoteles na počátku své Metafyziky: Člověku je vrozeno usilovat o poznání. Vždyť je to velice krásné, něco poznat, něčeho se dovědět a dovídat se stále něčeho nového. Nezájem, lhostejnost je horší než nevědomost.

Jak se ten zájem o fakta a stále o fakta rýmuje s tím mým platonismem? Panáčku, docela dobře. Já chci znát fakta, ale chci také vidět, jaký mají smysl, k čemu ukazují. A tím už jsme v metafyzice.

Jak jsem na univerzitě žil? Nu, dával jsem kondice; jeden Čech, Bílka se jmenoval – měl ve Vídni vychovatelský ústav – mě dostal za preceptora do rodiny bankéře Schlesingera, direktora Anglorakouské banky; tam jsem měl nakonec sto zlatých měsíčně krom celého zaopatření, tož to bylo víc než dost. V kruhu této rodiny a jejích známých jsem poznal, jak žijí bohatí; ti lidé nejsou šťastni, ty velké peníze je izolují od ostatních lidí jako zeď a často s sebou nesou všemožné nerozumnosti a zvrácenosti.

Přátelství, to je pro mladého člověka stejně silný cit jako láska. Měl jsem milého přítele, Herbert se jmenoval, spolužák z gymnázia, takový jemný a hodný hoch, historik a geograf; nemocný člověk, na konci studií zemřel. Jeho nebožtík otec býval lékařem u nějakého sedmihradského hraběte. Tož k tomu Herbertovi jsem chodil do rodiny, měl matku a dvě sestry. Na něho posud vzpomínám; můj první syn pak dostal jméno Herbert

na jeho památku.

Dalšími přáteli byli můj žák Schlesinger, brněnský kolega Vsetečka (později profesor v Jičíně) – já mu říkal Všeta – jeho přítel Weigner, později ředitel tkalcovské školy ve Varnsdorfu, a Šimon Hájek, později profesor na Moravě. Trochu nás pojila literatura, ale hlavně to bylo prostě kamarádství. V Lipsku jsem se spřátelil s pozdějším advokátem drem Carlem Goeringem. S nimi jsem si přislíbil, že se, tuším, každých deset let sejdeme a povíme si o svém životě. Nu, nesešli jsme se všichni tak formálně ani jednou, ale byli jsme ve styku.

Herbert měl po otci velkou knihovnu, tož jsme spolu čítali německé klasiky z osmnáctého až do polovice devatenáctého století; já sám jsem tehdy ležel ve francouzské literatuře, v Chateaubriandovi, Mussetovi a jiných. Mládež ve Vídni se zabývala Hebblem – já jsem vždycky býval skeptický k takovým módním proudům. Tehdy takovým hnutím mezi německými studenty byl nacionalism wagnerovský, totiž i hudba i ta germánská filozofie Richarda Wagnera a jeho vykladačů. Mně i ta hudba zůstala cizí. Nacionalisty byli tehdy také Viktor Adler a Pernerstorfer, pozdější socialističtí poslanci; tenkrát jsem se s nimi dostal do styku jen zdaleka. Když vyšlo druhé vydání Marxova Kapitálu, to bylo, tuším, v roce sedmdesát šest, prokousal jsem se jím podrobně; ten materialism dějin a tu hegelovskou filozofii jsem nemohl už tenkrát přijmout. Pilně jsem se zabýval národním hospodářem Mengrem a chodil jsem na jeho přednášky. Později v Lipsku jsem poslouchal

eklektického Roschra. Celkem jsem byl i ve svých zájmech dost izolovaný.

Já neměl kdy myslet na mnohé nezbednosti mládeže, protože jsem se musel od čtrnácti let sám živit; ani žádnou krizi puberty jsem neměl. První mladá láska není nezbedností; já věřím v čistotu mládí. Vůbec ta pohlavní otázka mládí se mně zdá hodně uměle a nepřírozeně vybičována literaturou, divadlem, novinami a vším možným.

Ještě když jsem chodil na gymnázium ve Vídni, byl jsem v Hustopečích na prázdninách. Tam jsem se stýkal s rodinou českého kapelníka, u něhož byla slečna z Čech. Mne zajímala proto, že to byla první Češka z království, kterou jsem poznal. Byla vzdělaná a národně uvědomělá. Dopisoval jsem si s ní, a pak se stalo, že přijela do Vídně. Měla tam bratra úředníka a u toho žila. Ten bratr byl divný člověk; vypůjčoval si ode mne peníze a za to mně jaksi chtěl nechávat svou sestru; pozoroval jsem, že vždycky odchází, když jsem k nim přišel na návštěvu, a aranžoval vycházky a výlety asi s tímž úmyslem. To se mi ošklivilo; já jsem věděl, že ona na tom nemá podílu, ale přestal jsem se s nimi stýkat.

Ještě na jednu zkušenost si vzpomínám; je to snad typické pro mládí. Býval jsem na prázdninách v Kloboukách a tam jsem při tanci poznal místní jednu dívku. Do té jsem se zamiloval na první pohled a hned jsem jí to napsal a vypočítal, kdy bychom se mohli vzít. Ale sotva jsem odeslal psaní po poselkyni, už jsem věděl, že jsem udělal ukrutnou hloupost. Nu tož, nic z toho ovšem nebylo.

Kdyby naše výchova dovolovala víc přátelství mezi hochy a děvčaty, nebylo by tolik těch mladických krizí, nešťastných lásek a zklamání. Jako mají rodiče žít tak, aby dali příklad dětem, tak má taky společenský život, takřečená společnost, velkou povinnost k mladým lidem. Kde je zdravý a pěkný společenský styk, tam je i mládí zdravé. Prosím vás, jaký je to ještě nepěkný, otrokářský poměr k ženám!

Když už o tom mluvíme: Představte si, že za mých časů mnozí doktoři tvrdili, že pohlavní zdrženlivost je pro mladého hochu nezdravá! Jednou jsem měl malou vyrážku na tváři; domácí doktor mi radil, abych šel k prodejním ženám, že tu vyrážku působí bujná krev... O věcech pohlavních vůbec měli tenkrát i rodičové divné názory – ovšem, když byli vedeni takovými lékaři. Mně jako dlouholetému privátnímu učiteli se brzy vnucoval problém onanie u hochů. Zvěděl jsem o této chlapecké neřesti na reálce a pak na gymnáziu a brzy jsem míval žáky, některé až chorobně oddané tomu zlu. Tím problémem a sexuologií vůbec jsem se zabýval všestranně, zvláště později, když jsem jako profesor přednášel etiku a studoval společenské poměry i literaturu. Odborníci říkají, že se zlo hygienicky nesprávně zveličuje; dejme tomu, ale je po mém soudu velmi veliké mravně, protože vede k předčasnému a nemírnému žití pohlavnímu, a že zejména, domnívám se, svádí k perverzitě. Poučoval jsem se častěji o zkušenostech našich učitelů a učitelek – potvrzují mi moje mínění. Poučení o pohlavním životě se nemá žádat jenom od školy; v první řadě jsou k tomu povolání rodičové.

Vzpomínám si na krásnou kapitolu v románě Canfieldové, kde matka v pravý čas poučuje o tělesné stránce lásky svou dceru, uraženou a pobouřenou hrubostí jejího snoubence. Víc taktu a ušlechtilé vážnosti jak v názorech na ty věci, tak v životě samotném – toho je třeba, a v tom je všechno.

Dnes už je v těch věcech aspoň víc rozumu. Aji sport má v tom mnoho dobrého; dnes takový hoch, když je sportovec, nekouří, nepije, neflámuje, aby se udržel ve formě. Jen když přitom hoši kulturně nezhrubnou; potom to bude největší pokrok a návrat ke kultuře antiky, jak to chtěl Tyrš. A ještě něco o tom sportu: i to je na něm dobré, že reguluje nebo nahrazuje vrozenou a vychovanou rvavost. Každý kluk je svou náturou, okolím i historií veden k jednostrannému kultu válečných héroů a panovníků-válečníků; ve sportu se učí přeštychovat toho druhého bez krve a ukrutnosti. Sport také vychovává k čestnosti. Já sám jsem ještě neměl příležitost ke sportu, jenom jsem sokoloval a podnes není dne, abych nesokoloval.

O ŠKOLÁCH

Výchově hochů u nás chybí pěstování samostatnosti, sebevědomí a čestnosti. Já jsem byl k samostatnosti nucen od dětství starostí o chléb i tím, že jsem se, vzdálen od rodiny, musil starat sám o sebe a sám všechno rozhodovat; tož to je jiný případ; ale celá naše výchova nevede ke kuráži. Jen se brzo hmotně zajistit, nejraději v úřadě, aby byl člověk pod penzí...

Já v tom vidím koneckonců strach před smrtí, strach ze života podnikavého, odpovědného, dobyvatelského. Pravda, nám chybí moře, nám chybí vědomí, že na druhé straně je také svět; sedíme jako žáby v rybníce a kuňkáme na sebe. Já vždycky rád slyším, když se náš člověk pustí do světa a něčeho dosáhne: ne jako vystěhovalec – i vystěhovaectví je útěk – ale jako podnikatel, český dobyvatel. Rozumí se, i chudoba dělá mnoho; většina nás jsme v první, druhé generaci z malých lidí, ze sedláků, z chalupníků a řemeslníků; takový hoch se pak ohlíží, ne co by chtěl a dovedl dělat, ale kde je volné místo, aby se pohodlně uživil. Pak i ta študovanost je jenom lepší řemeslo a třeba se ani pořádnému řemeslu nevyrovná.

Já jsem vyzoroval, že nejlepšími učiteli – zvláště na středních školách – jsou dobří odborníci. Má-li takový profesor opravdu rád svůj předmět, vzbudí tu lásku i v chlapcích. Vždyť člověk zapomene skoro všechno, čemu se na školách učil, ale ten zájem jednou vzbuzený trvá a učí ho pozorovat a všimati si věcí. Poznání bez zájmu je mrtvé. Neběží škola jen o to, aby poskytovala co nejvíc vědomostí, ale také a hlavně o to, aby navykala žáky přesnosti, pozornosti a metodičnosti; učit je tak, aby uměli sami pozorovat přírodu a život a dovedli správně řešit úkoly a úkolky, kdy a kdekoli se k nim dostanou.

A když už chce kantor také vychovávat, tedy káže. U nás se nekáže jenom v kostele, ale i ve škole, v novinách i v parlamentě. Pane, pedagogika dospívající mládeže je strašně těžká věc – střední škola většinou pěstuje jenom didaktiku; daleko víc

vyučuje nežli vychovává. Hoch na střední škole podléhá vlivům, o kterých jeho profesor buď nemá tušení, nebo které přehlíží. Řekněme v Anglii má student daleko méně povšechného vzdělání nežli u nás, ale zato anglická škola spíše formuje charakter. U nás si mladý chlapec musí osvojit aspoň dočasně spoustu znalostí, ať ho to zajímá, nebo ne; ale jednat, obcovat s lidmi, reagovat na skutečné vlivy života, tomu se nenaučí. Z našich škol vycházejí příliš často hoši jaksi nemotorní, těžkopádní a zelení; ti čilejší a energičtější se utvrzují v negaci – škola je pro ně, jak říkají, otrava a učitelé tyrani. Nu ano, i mně se dlouho zdával těžký sen, že dělám znova maturitu; střední škola nemá být trpkou zkušeností a nemá člověka pronásledovat jako můra. Je-li škola břemenem, naučí se v ní ti slabší jen strachu a ti silnější revoltě; ti i oni si oddechnou, když mají za sebou těch sedm nebo osm let, kdy měli tělesně i duševně vyspět – prosím, sedm nebo osm tak důležitých let! I to se teď pomalu mění; stará střední škola příliš vychovávala budoucí úředníky, vlastně rakouské byrokraty; teď má a bude mít úkoly jiné. Ale chci říci to: mluvíme-li o krizi inteligence, musíme jí sáhnout na kořen, a tudíž také na školu.

Já jsem vyspíval dost izolovaně – na gymnáziu v Brně jsem byl starší než ti druzí a odkázán sám na sebe; ve Vídni mně prostředí bylo cizí a bylo mně již dvacet let, zatímco moji spolužáci byli ještě děti. Snad proto jsem se i později k dobovým proudům stavěl už napřed s nedůvěrou a kriticky. Ale u nás je vidět, jak mladí lidé se vrhají z extrému do extrému – každých pět let je nová generace, která popírá předchozí. Jedna příčina je ta, že

jsme malý národ po staletí odříznutý od velikého světa kulturního – tož se pořád hledíme vyrovnávat se světem. Proto se chytáme každé nové myšlenky – jednou z východu, podruhé ze západu a potřetí nevím odkud; proto je náš kulturní vývoj tak nesouvislý. To je dobře, ohlížet se, co je jinde, ale ohlížet se široce a zkoušet všechno, co je. Říkáme, že musíme otvírat okna do ciziny; dobrá, ale pak otevřte okna všechna a všechny dveře! To se rozumí, malý národ je odkázán na kulturu národů větších, zejména národ náš, který byl osudem i násilím ve svém vývoji přerušován a zdržován. Ale máte dost příkladů malých národů, kteří kulturně vynikali a lidstvu mnoho dali; v té příčině historikové a politikové ještě příliš podléhají vnějšímu názoru o hodnotě národů. Odtud nepochopení celé Evropy, složené z mnohých malých národů.

I to je chyba, že zas někdy podceňujeme, co jsme a co je u nás. To máte lidi, kteří pořád vzdychají, že Amerika je větší než my a Paříž živější než Praha – pro samou cizinu nevidíme, co máme doma. Já vím, člověk by například neukojil svůj čtenářský hlad, kdyby četl jen literaturu českou; ale má ji znát skrznaškrz, aby věděl, co tu už je. Kdo na malé poměry jen naříká, obviňuje tím sebe sama; sám je tím vinen, že žije male. To platí zvláště pro mladé lidi. Takový novopečený vzdělanec nechce jít na malé město nebo na venkov, že prý tam kulturně zapadne a zakrní. Ve skutečnosti je pohodlný; dovede být kulturně živ, jenom když má k tomu svou kavárnu a ty umělé stimulanty. Právem ukazujete na básníka Březinu; moudrost a vzdělání je věc ducha a ne věc nahodilého okolí. Lev je lvem i v kleci, nestane se oslem.

Na mladých lidech si tak nejvíc uvědomuju ten náš nedostatek tradice. Což o to, u nás se jezdí ve vyježděných kolejích ažaž, víc než sami víme; ale vyjeté koleje, to není ještě tradice; tradice je společné dílo generací, společná a samozřejmá kázeň. U nás se často začíná od začátku, místo aby se navázalo na dílo předchůdce; proto je u nás tolik programů a tolik ovčinců, které pak mohou mít na skutečný život a vývoj poměrně jen malý vliv. Pravda, jsme mladý národ a k tomu společnost, která se pořád obnovuje zespoda. Protireformace docela vědomě vyhubila reformační tradice – to máte mezeru tří set let; a dnes si neumíme pomoci ani s protireformací, ani s reformací, ani s dobou předreformační. Největší příčinu naší beztradičnosti vidím v té náboženské lhostejnosti; proto si náš průměrný inteligent neví rady s naší minulostí, ve které náboženství hrálo tak důležitou roli. Místo takové veliké souvislosti má náš inteligent svůj kavárenský kroužek, hospodský stůl nebo nějakou místní nebo odborovou organizaci své politické strany. Ten uzavřený vzduch štamlokálu, to jsou ty právě malé poměry.

Nikde na světě neslyšíte lidi tolik reptat a stěžovat si jako u nás; to je ta nekuráž a ještě něco horšího. Já si myslím, že každý takový nespokojený člověk má nerad své povolání; proto nadává na politiku, na poměry a na celý svět. Člověk, který dělá svou práci bez zájmu a jenom z chlebařství, je nešťastný a otrávený člověk. Já rád poslouchám, když někdo mluví s láskou a chutí o svém povolání; co všechno se od něho dozvíte! Onehdy jste viděl tetu Esperanzu (učitelku zpěvu), když poslouchala mladou

zpěvačku; všiml jste si, jak jí svítily oči? Mně se tak strašně líbilo, jak je celá při věci. Tož na to by měli rodiče a učitelé nejvíc dávat pozor, aby poznali, čím by se jejich chlapci dovedli nadchnout. Máme už tak rozmanité školy praktické, hospodářské a odborné, že si každý může vybrat podle schopností a podle náklonnosti. V demokracii netřeba pořád myslet na to, aby byl z kluka pán – de facto nějaký písař v úřadě – sedlák, řemeslník, dělník jsou často větší páni než ten inteligent, jen ať je každý pánem, každý mužem na svém místě, každý celým člověkem. A děvčata? Nejinak!

Mladý muž

ČTENÁŘŮV SVĚT

Mrs Browning řekla v Auroře Leigh, že básník dovede mít národnost dvojí – tož to nevím; ale často se říká, že poznat o jazyk víc znamená žít o jeden život víc. V tom mám některé zkušenosti.

Německy jsem znal už jako děčko, od matky; ale němčina mně přece nebyla druhým jazykem mateřským – to jsem až moc dobře poznal, když jsem přišel na německou reálku do Hustopečí. Kluci se mé němčině smáli, při německých školních úlohách jsem měl potíže; to pominulo teprve na gymnáziu, ale ne docela. Když jsem vydal svou Sebevraždu, známý německý spisovatel ji přečetl s pozorem na jazyk; našel v knize asi tucet slavismů. V německém okolí jsem mluvil skoro pořád česky, na bytě, s kamarády, v českých spolcích; německy jsem slyšel jen ve škole a kondice jsem dával po německu; ale hlavně jsem německy četl.

Brzo jsem se dostal ke Goethovi a Lessingovi – Goethe mě na počátku chytl víc svou lyrikou než Faustem, a Lessing mě připoutal k Řekům a Římanům. Krom toho mně otevřela němčina literaturu poučnou a hlavně v překladech světovou. Shakespeara a ty jiné velikány jsem poprvé poznal v německých

překladech.

Vlivem Vídně jsem se zabýval dost literaturou rakouskou, Grillparzrem a jinými; snažil jsem se touto literaturou pochopit Rakousko a Vídeň. Se zájmem jsem stopoval literáty z Čech (Hartmanna, Meissnera) a čtu naše německé spisovatele stále s tou pozorností. Z uherských rodáků mě svou poezií i životem upoutal Lenau; také K. Beck byl z Uher, ve Vídni jsem s ním přišel v nepřímý styk.

Francouzštině jsem se jednou začal učit v Čejkovicích, když jsem učiteloval. V Čejkovicích byli, jako i v některých sousedních místech, potomci francouzských kolonistů, které tam přestěhovala, tuším, Marie Terezie z Lotrinska; vyskytovala se tam jména jako Doné (Donné), Biza (Bison) a jiná. Kolovalo několik zpráv o těchto kolonistech. Páter Satora navrhl mně a podučitelovi Štanclovi, abychom se učili francouzsky; on sám nás učil, třebaže jazyka neznal, ale vyznal se v gramatice a pomáhala mu latina. Dlouho to učení netrvalo. Sám jsem se dal do francouzštiny v tercii, zajímalo mě totiž srovnávat francouzskou gramatiku s latinskou. Učil jsem se sám; ale vyučoval jsem tehdy spolužáka, a u něho v domě jsem slyšel učit Francouzku, což jsem hleděl pochytit výslovnost. Říká se, že lidé s hudebním sluchem si osvojí líp cizí výslovnost – to by bylo k dobru nám Čechům a Slovákům, když jsme, jak se tvrdí, muzikanti. Francouzsky jsem četl hodně, co jsem kde popadl; sám jsem si z toho mála, co jsem měl, kupoval francouzské učebnice, jako historii, geologii a tak. Četl jsem romány: Balzaka, Sandovou,

Dumasy, Huga – ale víc mě zajímal Renan, i Pere Hyacinthe hrál tenkrát velkou roli. Teprve ve Vídni na univerzitě a později, kdy a kdekoliv jsem měl přístup do knihoven, studoval jsem francouzskou literaturu soustavněji; dostal jsem se ovšem také k Rabelaisovi – na tom jsem vycíťoval vlastní charakter francouzský. Upoutal mě hodně Moliere, z básníků jsem si zamiloval Musseta; ze Chateaubrianda jsem si to a ono dokonce sám překládal, tak byl blízký mému romantismu. Z myslitelů to byl Descartes a pak Comte; hluboce mne zaujal Pascal, v de Maistrovi jsem studoval katolicism. Rousseau mě držel stejně svou Heloisou, jako svou Sociální smlouvou. Voltaira jsem četl, ale neudělal na mne zvláštního dojmu. Zato d’Alembert.

Francouzský duch je obdivuhodný. Říká se, že Francouze vyznačuje zvláštní logičnost nebo jasnost – možná; nazval bych to deduktivností a důsledivostí. A přitom ta silná iniciativnost: Francouzská revoluce, francouzský socialism daly světu nové problémy a nová řešení, francouzské umění, francouzská literatura dávají nové a nové podněty. K tomu připočtete francouzský smysl pro formovost – právem vidíme ve Francouzích vlastní pokračovatele Římanů a živý zdroj klasicismu.

Protože jsem tolik a stále francouzsky četl, nešel jsem do Francie; myslím, že je to chyba, člověk líp rozumí, když nazírá na národy také očima. Ale neměl jsem na to dost prostředků, a když už jsem někam jel, volil jsem země, které jsem neznal tak dobře z jejich literatury. Posud sleduju francouzskou literaturu,

pokud stačím.

Ty francouzské vlivy jsem od samého začátku docela vědomě vyhledával jako protiváhu proti vlivům německým. Mne mrzelo, že tak mnoho našich lidí o Francii a o Rusech vlastně jen naplano horovalo – jako když zpívali “Rus je s námi, kdo proti nám, toho Francouz smete” – a přitom se prakticky omezovali na němčinu. Já jsem to naše frankofilství a rusofilství prožíval konkrétně, hleděl jsem se prokousat do literatury a ducha těch národů. Prosím vás, mně někdy říkali germanofil: de facto jsem byl víc než kdo jiný odchován literaturami neněmeckými, jak říkám, francouzskou, ale také ruskou; jak tuto jsem četl, o tom vám dává svědectví moje kniha o Rusku. Já jsem ty naše křiklavé Arcislovany, kteří se nenaučili ani azbuce, nemohl cítit, to je pravda. Z Rusů mně byli milí Puškin, Gogol, Gončarov; Tolstoj je mně veliký umělec, i když jsem se s ním přel o jeho názorech; Dostojevskij mě zaujal i negativně, musil jsem být proti té ruské a slovanské anarchičnosti, které přes všecek svůj návrat ku pravoslaví nepřekonal. Stal se svou dvojakostí otcem ruského jezuitství. Rád mám Gončarova a Gorkého; v Turgeněvu mně něco vadí. V ostatních slovanských jazycích dovedu jaktak číst, volím však raději překlady: Mickiewicz a Krasiński mě velmi zaujali.

K anglické a k americké literatuře jsem se dostal později, hlavně vlivem své ženy. Ty dvě literatury znám po tolika letech četby dost dobře a čtu je až dodnes nejvíc; zdá se mi, že aspoň v románech jsou i formou i obsahem zajímavější než literatury

jiné – víc mně říkají, víc se v nich dovidám. Obě tyto literatury vám dávají mnoho jemných a moudrých zkušeností.

Italsky dovedu číst a z nouze i mluvit, ale většinu italských autorů četl jsem v překladech (francouzských, německých, anglických); z filozofů mám velmi rád Vica. Literatury severské a ostatní znám jen z překladů.

To ano, od dětství až dodnes jsem nenasytný čtenář. Mám napsanou studii o svém poměru k literatuře; snad ji uveřejním. Chtěl jsem si v ní sám objasnit, jak, do jaké míry dovede na člověka působit národ cizí, jak si dovedeme osvojit cizí jazyk a jak dalece tím vnikáme do ducha toho národa; kolik si můžeme toho cizího osvojit, jak to zpracovat a strávit, jak se nám podaří syntéza a jak ty vlivy formují náš charakter intelektuálně i mravně. Delší dobu jsem zamýšlel ty své názory a studie napsat jako Deník čtenářův – když člověk čte od svého osmého, desátého roku, to toho načte!

Odjakživa jsem vedle filozofů a snad víc než filozofy četl veliké básníky; říká se jim přece “básníci-myslitelé”. Mne Goethe nezajímal méně než Kant, ba více, a stejně jiní básníci od Shakespeara počínajíc. Dante mi zůstal jaksi nedostupným. Básníci a umělci vůbec přemýšlejí o životě a jeho problémech ne méně a přitom konkrétněji než filozofové; tomu, kdo dovede číst, dávají nesmírně mnoho poznání; a chceme-li poznat duši a ducha cizích národů, je k tomu umění nejjistější cestou.

Neznám-li jazyka, necítím se u národa dost doma, nevidím do něho. Proto jsem vědomě jezdíval jenom tam, kde jsem se

dovedl domluvit s lidmi jejich jazykem. Nu ano, jel jsem ovšem i do Egypta, Palestiny a Řecka, ale jel jsem tam za jejich starými kulturami, ne za dneškem.

Já jsem svým vzděláním vědomě Evropan; chci tím říci, že mně kultura evropská a americká (Amerika je etnicky i kulturně kusem Evropy přeneseným – ne úplně – do Ameriky) duchovně stačí. Východní filozofie a literatury znám velmi málo a z druhé ruky, protože neznám východních řečí; kultura Indie, Číny, Japonska je mně nedostupná. Jsem hodně skeptický k těm hlasům, které je vynášejí a vyvyšují nad kulturu evropskou; vím, že by se mně mohlo namítnout, že tady mluvím jako slepý o barvách.

A jako Evropan jsem západník – to říkám vůči těm slavofilům, co v Rusku a Slovanstvu vidí něco nadevropského. Nejlepší Rusové byli také západníky!

A naše literatura, česká a slovenská? Četl jsem ji hodně a znám ji, mohu říci, dost důkladně; ale vy mladší jste v ní a s ní vyrůstali, a proto z ní dovedete víc vyvážit. Já v dětství a jako středoškolák neměl tolik a tak dokonalé literatury jako vy. Dostal jsem se k české literatuře, když už jsem se začel do literatur světových – to srovnávání se světovými vzory nedovolilo mně nadšení, kterého vy mladší jste schopni. Proto mé kritiky našich básníků byly většinou negativní. Chcete-li vědět, koho mám nejraději, tedy Máchu, třebaže v něm vidím jen náběh a nehotovost, ovšem geniální; mám rád Němcovou, Nerudu, Havlíčka – nejen publicistu, ale i básníka. Stále mě zajímal

Vrchlický – v jeho lyrice je mnoho znamenitého, ale musí se to z jeho nadtvorby vyhledat. Četl jsem snad všechny naše a slovenské romány – pozoruju, že naše poezie je silnější než romány; zejména nám chybí román český a slovenský, totiž takový, kde by se projednaly naše přítomné národní a teď i státní problémy a odkud by domácí i cizí čtenář mohl vyvážit ducha národa. Srovnejte třeba výši norského románu s naším! Jsou partie v Čapku-Chodovi, Holečkovi, Herrmannovi a jiných, které čtu s potěšením; cením si i některých z našich mladších a nejmladších, zejména lyriků. Řekl bych, že cizí literatura mně dává víc idejí, víc krásy a dokonalé formy; naši básníci mně dávají poučení o našich národních nedokonalostech a bolestech.

V našich mladých cítím silné umělecké úsilí a touhu po světovosti, po světové úrovni. Před válkou i hned po ní byly naše duchovní síly jednostranně zaujaty politicky; i ta celková chudoba nás tísnila – český spisovatel se nemohl literaturou uživit. Samostatnost, republika může uvolnit náš duchovní život; to prospěje a už prospívá i literatuře, jak vidět ze zájmu ciziny o ni a o všecko naše umění.

Po celý život jsem hleděl mimo literaturu vlastní a slovanskou vniknout v literaturu a tím i kulturu řeckou, římskou, německou, francouzskou, anglickou, americkou, italskou, skandinávskou a ještě španělskou, už méně v ty ostatní. Pokoušel jsem se o syntézu organickou a hodnotící a myslím, že jsem všechny ty vlivy tak dost harmonizoval z našeho stanoviska národního. Rozhodující, formující vliv na mne, myslím, neměli ti básníci a

filozofové, ale život, život vlastní a náš.

UNIVERZITÁNEM

Za mých studentských, vídeňských let měl na mne největší vliv jako učitel a člověk filozof Franz Brentano; chodíval jsem k němu na návštěvy hodně často – na jeho přednášky (odpolední) jsem nemohl chodit, byl jsem vázán svým privátním učitelováním. Brentano býval katolickým knězem, ale vystoupil z církve, že nesouhlasil s vatikánským koncilem a s dogmatem o neomylnosti. Ten koncil byl i mně kamenem úrazu. Ale o náboženském problému ani v přednáškách, ani v rozhovoru Brentano nemluvíval; přestal na výstupu z církve. Mně mnoho prospěl svým zdůrazňováním metody, empirie a snad nejvíc příkladem své pronikavé kritiky filozofů a jejich učení. Zvláště měl na mušce Kanta. Brentanem jsem poznal filozofy Stumpfa a Martyho – Brentano měl na inteligentní žáky veliký vliv. K jeho žákům ve Vídni patřil tehdy také Meinong.

Z jiných filozofů jsem osobně poznal v Lipsku Drobische, Zöllnera, Wundta, Heinze, Avenaria; navštěvoval jsem jejich přednášky a stýkal jsem se s některými ve filozofické jednotě, kde bývaly živé diskuse. Sám jsem v ní jednou přednášel o moderní sebevražednosti. Fechner už nepřednášel, ale byl jsem několikrát u něho, nesmírně se mi líbil jako člověk. Do některých přednášek jsem chodil s Husserlem, který se později dostal pod vliv Brentanův a jeho školy. Víc než filozofií jsem se zabýval v

Lipsku přednáškami teologickými; poslouchal jsem Luthardta, Fricke a jiné. Vůbec Lipsko a jeho kultura mně sloužily k tomu, abych chápal protestantism.

Ale filozof, který na mne působil nejsilněji, byl Platón. Předně svým zájmem o náboženství, etiku a politiku a tou zvláštní kombinací teorie a praxe; u Platóna je překrásná také ta zvláštní jednotnost světového názoru, i když pochází z jisté nedokonalosti, totiž z toho, že na tehdejším stupni vývoje nebyly vědecké obory ještě tak přesně rozhraničeny. I proto jsem měl k Platónovi intimní vztah, že byl velikým básníkem a umělcem; já jsem odjakživa miloval básníky a zabýval se jimi stejně jako filozofy, a snad i víc.

Ano, já jsem i dnes platonikem; to bych vám mohl ukázat na svém poměru k vývojovým teoriím. Nebojte se, já se nepustím do špekulací o darwinismu, novodarwinismu, lamarckismu, vitalismu a tak. Platónovy ideje přijímám v této formě: věřím v ideu života. Ideou života rozumím, že život, jediný život je ztělesněn v množství forem; každý živočich je, jakožto živočich, těm ostatním v něčem podobný, v něčem nepodobný, právě proto, že je živý jako oni. Podle podobnosti mohu z toho celého množství živočichů sestavit stupnici od nejjednoduššího až k člověku; takové ustupnění, takovou hierarchii provádíme ve všech oborech, když srovnáváme, pořádáme, hodnotíme. Ptáte-li se, jak ty různé formy a druhy vznikly, odpovídám, že nevím; ale odmítám Darwinovu mechanickou nahodilost, odmítám jeho selekční princip boje o život. Při vši své anglické

empiričnosti má Darwin fantastickou metodu právě v tom, že z metodické stupnice podle podoby učinil stupnici vývojovou, descendenční. Proti Darwinovi přece přírodovědci postavili Lamarcka; neolamarckismem učiněn ústupek darwinismu, neodarwinismem se dělají ústupky lamarckismu v rozličných formách. Konečně se ozývají vitalisté, také rozmanitých škol. Jako laik si z toho vybírám to poučení, že o skutečném vzniku druhů, respektive druhů nových, vědecky ještě nic nevíme. Po mém rozumu je darwinism jedna z forem historicismu a relativismu, proti kterému jsem vždycky hájil realism. Nevěřím, že se, jak to chce Haeckel, množství živočichů vyvinulo z několika pradruhů, nebo dokonce z pradruhu jednoho, a nevěřím, jak pravím, v rozdruhování nahodilé a mechanické.

Držím se hypotézy tvořitelské; s tvůrcem mně ideje dostávají jistou podstatu metafyzickou, totiž že jsou a byly ideami tvořitelovými. Jak vidíte, bez trochy metafyziky se neobejdeme; ale doufám, že jsem nepřekročil rezervu, kterou si v těchto věcech ukládám.

Plátónem jsem ovšem došel k Sokratovi; a rozumí se, že jsem ho srovnával s Ježíšem – Ježíš byl mně prorokem náboženským, Sokrates apoštolem filozofickým. Ta jeho maieutika a ironie! Zastaví na ulici velekněze a vyptává se ho tak dlouho o náboženství, až řecký páter sám musí doznat, že je trouba; nebo mluví s generálem o vojenství, se sofistou o sofistice a ukazuje, jak ti lidé nedovedou myslet ani o svém kšeftu. Jen si považte, jaká to byla doba: takový vychovatel jako Sokrates,

takový filozof jako Platón, takový systematik a scholastik jako Aristoteles! Aristoteles – co ten znamená pro středověk a lidstvo! Jeho poměr k Platónovi je zvláštní; byl Platónův žák, dvacet let chodil k němu do školy, je platonik, ale je zralejší tím, že mytickost Platónovu mírní. Opravdu dva typy – platonovci, aristotelovci; uvědomil jsem si to také na svém poměru k Brentanovi, který byl pronikavý typ aristotelika.

Když jsem teď nedávno byl v Athénách, překvapilo mne nejvíc, že k těm chrámům na Akropoli nevedly žádné schody ani pořádná cesta; postavili chrám rovnou do přírody, jako by tam vyrostl z půdy; teprve Římané, větší formalisté, přidali chrámům schodiště. Zrovna tak vyrůstá ta řecká filozofie, věda, poezie a umění uprostřed řecké přírody a primitivního života – zjevení, tak jako Starý a Nový zákon jsou zjevením palestinské pouště a primitivismu židovského.

Když už mluvíme o antice a židovství: vemte si, jak ty dva malé národy, Řekové a Židi, měli a mají vliv na celé kulturní lidstvo. Řekové nám dali umění, filozofii, vědy, politiku, Židé teologii a náboženství. Byli sic před nimi Egypťané, byli Babylóňané, ale jejich kultury právě přijala a zpracovala antika. My ještě žijeme z antiky a židovství, celá Evropa; sotva o tom víme, ale antika je ve všem. Na americké civilizaci je vidět, že přímo z antiky nerostla, je v ní prvek nový, to pionýrství, ten praktický optimismus; my se proto máme čemu učit od nich tak jako oni od nás. Ale stejně je v nás ještě i středověk; už katolicism přijal antiku a pokusil se o kulturní syntézu ze svého

stanoviska, ba byl svým způsobem pokračováním antiky. Vždyť i v evangeliích jsou prvky antické. Proto by se na latinských školách měli číst také někteří autoři církevní.

Něco antika neměla; to, co máme my severním podnebím, ten teplý poměr k domu, ke krbu, k rodině, k ženě, k dětem, Řekům a Římanům chybí naše zima, nevědí, co je to sedět v teple, děti kolem matky a babičky. Antický člověk politizoval a filozofoval na ulici; my se zavřeme doma a můžeme špekulovat nad knihami. Dokonce ten ruský člověk sedí si za pecí a nemyslí, jen dumá. Víc osamocenosti a uzavřenosti, víc rodiny, to je to severní. Podívejte se jen kolem sebe, jak žloutnou a barví se stromy – co všechno je ve čtveru ročních počasí, co pořád jiných krás, jiných dojmů, a ovšem kolik i složitějšího a intenzivnějšího hospodaření podle počasí. To ti Taliáni tak neznají, a toho v antice není.

To se rozumí, pro klasické vzdělání jsem; jen to nemá být slovíčkářství. Vždycky je dobře poznat duši jiného národa. Antika byla poměrně primitivní po stránce náboženské, vědecké, filozofické a umělecké, a stejně tak technické, hospodářské i politické, a tož se v ní můžete snadněji dostat k jádru věcí. A zejména mladému člověku je ta primitivnost jaksi kongeniální. I na tom něco je, že klasické jazyky mají jistou jasnost a logičnost; latinská a řecká gramatika člověka učí přesnosti a puntičkářství v myšlení a mluvení. A ta veliká krása, čistota a harmonie v umění! Krásná forma a dokonalost umělecká jsou věčné. Vždycky by se měl číst Homér, Sofokles, Aischylos a v dospělejším věku

Euripides; měl by se aspoň ve výňatcích číst Theokrit a jiní. A v latině Vergilius, Horatius, Tibullus, Propertius, a ovšem historikové; z Cicerona stačí si snad přečíst jednu – dvě řeči, jeho říkání filozofické má zájem pro toho, kdo zná filozofy řecké a dovede srovnávat, v čem a jak se Cicero živil u Řeků. Řečtina byla v Římě, čím byla v středověku latina, čím později francouzština – *vos exemplaria graeca nocturna versate manu, versate diurna!* Pamatuju si ten verš – Římané už měli problém dvojjazyčnosti a nestyděli se učit jazyku cizímu, jejich legie nebyly řečtinou zadrženy v podmanění světa. Když už antika, tož antika; proč by se na gymnáziu nečetl svatý Augustin? A třeba i kousek z Plotina. Myslím, že by se mělo číst v originále, ale s dobrým překladem v ruce. Teď už máme některé pěkné překlady; kdybych měl peníze, tak bych založil fond na vydávání vzorných překladů všech řeckých a latinských autorů. Počkejte, kolikpak by tak na to muselo být peněz? To by byla dobrá věc! Potom bych chtěl stejně vydávat klasiky ostatních národů. A dobré životopisy, to nám také chybí. Krom toho bych chtěl založit glyptotéku, měl bych na ni místo. A vzornou, živou knihovnu, knihovnu vzdělaného člověka; na tu mám plán a myslívám na ni, když nemohu usnout. Můj ty Bože, takových pěkných úkolů kulturních by bylo! Jen počkejte, snad se zmůžeme na politiku opravdu kulturní!

Další filozofické vlivy na mne? Značně: Comte, Hume, Mill; přitom se nesmí zapomenout, že na nás mívají vliv lidé a autoři, se kterými nesouhlasíme.

Český život ve Vídni, ten se soustřeďoval ve spolcích dělnických, pak v Besedě a v Akademickém spolku. V tom byli většinou Moravané; někteří Pražáci se mi líbili méně. Skoro dva semestry jsem byl i předsedou Akademického spolku – proč? Nu, někdo musel být předsedou, a já měl něco peněz – skoro všechny jsem nechal v tom spolku, když něčeho potřebovali; ukládat peníze, to mně nikdy nepřišlo na mysl.

Tehdy jsme uspořádali oslavu Aloise Vojtěcha Šembery – ano, toho, co napsal dějiny české literatury; byl lektorem češtiny na vídeňské univerzitě. On také zasáhl do těch rukopisných bojů, byl proti Rukopisům a za to byl tak napadán, že jeho jediný syn, nadaný člověk, odcizil se národu: stal se vědomě Němcem. Krom toho syna měl Šembera dceru, Zdenka se jmenovala, hodně starší než já, vzdělaná a taková energická; študenti v ní viděli emancipovanou. S ní jsme ujednali ty otcovy oslavy. Dopisoval jsem si s ní, zvláště z Lipska.

Pro Šemberův almanach jsem napsal esej o pokroku; jinou z mých prvních prací tištěných byl článek o Platónově vlastenectví, který vyšel v nějakém almanachu moravském. Tenkrát jsem si dal nom de plume Vlastimil; v pozdějších bojích v Praze vlastenčící odpůrcové mě obžalovali, že jsem to jméno odhodil, když jsem se dostal na německou univerzitu. Zatím jsem se zastyděl, že své vlastenectví tak rozhlašuju – a jako vídeňský docent jsem přece vydal svou českou přednášku o hypnotismu. Do Moravské orlice jsem napsal politické úvahy pro politiku aktivní a nějaké články jsem poslal Václavu Vlčkovi do Osvěty;

jeden byl o Schopenhauerovi, a druhý, to už nevím o čem. Vlček jich neotiskl, myslím proto, že jsem měl kostrbatou češtinu, plnou rusismů – tehdy jsem se zabýval ruskou literaturou; ale když jsem později bydlel u Vlčka, řekl mi, že ten článek o Schopenhauerovi neotiskl proto, že o Schopenhauerovi psával Tyrš. Roku 1875 v říjnu jsem se u Brentana setkal s Durdíkem; řekl mi, že Vlček nepřijal mého pojednání o Schopenhauerovi, protože dva spisovatelé – Tyrš a Zákrejs – tohoto filozofa chtěli doporučit českému národu.

Má doktorská teze (1876) byla Platón o nesmrtnosti, vlastně Platónovo učení o duši; tu jsem, jako mnoho jiných rukopisů, spálil; něco dobrého v ní bylo, ale kdo by se s tím schovával?

Do Lipska jsem šel, už jako doktor filozofie, na podzim 1876. Lipsko je mně místem, kde jsem poznal svou ženu.

Na univerzitě jsem se zabýval filozofií a teologií; štuoval jsem protestantism, jak se jevil v zemi protestantské a vzdělané. Pamatuju-li se dobře, napsal jsem v Lipsku článek o pokroku; na něm znalec může vidět, jak jsem se v otázce náboženské vyvíjel a jak jsem zrál. Celkem ještě ne dost jasný, ne dost rozhodný.

S kamarády ve Vídni jsem si dopisoval. V Lipsku byli tenkrát čeští filologové, kteří se tam připravovali na své povolání v Rusku; byl tam zorganizován ruský seminář, a tuším, i internát, kde se studenti učili rusky, a zároveň se na univerzitě vzdělávali ve filologii. S některými jsem se dostal do styku.

Chodil jsem do českého spolku; členové byli hlavně dělníci. Tam jsem se seznámil s lužickým spisovatelem Pjechem

(německy se psal Pech), horoucím milovníkem Havlíčka. O Havlíčka jsem měl zájem hned na gymnáziu; opisovali jsme si jeho satiry a čeho jsme se tenkrát – v polovici let šedesátých – dopídili. Pjech mi ukládal, aby se Češi Havlíčkem zabývali seriózněji než potud; divnou náhodou jsem té výzvě mohl dostat.

Tenkrát mě také zajímalo studium a pozorování Lužických Srbů; v Drážďanech jich bylo víc, tam jsem mohl občas hovořit s těmi, kteří se soustřeďovali kolem katolického dvorního chrámu. Hlavně jsem pozoroval na Pjehovi, německém překladateli Pypina-Spasowicze, jak se z Lužičana stává Němec, a co slovanského na Lužičanech ještě zůstalo. Později jsem, už z Prahy, dojížděl do Budyšina a pokračoval ve svých pozorováních.

Tehdy v Lipsku jsem se také zabýval spiritismem; četl jsem mnoho o všech druzích okultismu už předtím ve Vídni, v Lipsku jsem se dostal mezi spiritisty a mohl jsem je tedy pozorovat. V té době, tuším, byl pro spiritismus získán astronom a filozof Zöllner. Ten zájem mě pak ve Vídni vedl k pečlivějšímu studiu hypnotismu. Ani nemusím říkat, že jsem se spiritismem a okultními zjevy nedal chytout; jsou některé zjevy, jimž nerozumíme – ale, můj ty Bože, čemu vlastně rozumíme?

MISS GARRIGUE

V Lipsku – to bylo v létě 1877 – prožil jsem osudovou událost, která se stala rozhodující pro můj celý život, pro můj duchovní vývoj; to byla moje známost s Charlottou Garriguovou.

O ní a její celé rodině, zejména otcovi, jsem slyšel mnoho od Goeringů; paní Goeringová měla totiž v Lipsku penzionát, ve kterém jsem tehdy bydlel. Dověděl jsem se, že Garriguové pocházejí ze starého rodu hugenotského; Mr Garrigue, rozený v Kodani, seznámil se s Goeringovými, když byl v Lipsku v knihkupectví. Vystěhoval se do Ameriky; jeho žena, matka Charlottina – rozená Whiting – byla z amerického Západu a taktéž ze starého rodu. Otec tedy potomek hugenotů, matka z rodu těch pionýrů na Západě v Americe – jaká v tom je tradice životní a mravní energie!

V roce sedmdesát byl Mr Garrigue s částí své rodiny v Německu; Charlotta se již tehdy věnovala studiu hudby, hře na klavír. Měla příležitost navštívit Liszta a slyšet mnoho o něm a jeho hudebním kruhu. Navštěvovala koncerty v Gewandhause a moteta v kostele sv. Tomáše, kde se udržovala tradice slavného Bacha, kdysi tamního regenta chori. Její nejlepší kamarádkou z té doby byla Maloruska Kirpotina. V roce sedmasedmdesát ji poslal pan Garrigue znova ke Goeringovým, aby se dovzdělala na konzervatoři; jenže částečné ochromení ruky přerušilo její hudební dráhu.

Bylo přirozené, že jsem byl na ni zvědav už napřed; když měla přijet, čekal jsem u okna, abych ji viděl vystupovat z drožky. Jednou jsme všichni byli na výletě, víte, tam, kde jsou ty bývalé slovanské vesnice u Lipska, které působily i na Kollára; tam jsme se převáželi po lodičce přes řeku, člun zarazil na břeh a paní Goeringová spadla do vody. Byla chudák hrozně tělnatá a byla

by se utopila; tož jsem skočil za ní a vytáhl jsem ji. Nějak jsem se přitom zchlادil nebo co, zkrátka, doktor mně nařídil zůstat pár dní doma. Nemohl jsem navštěvovat přednášky, a proto jsem miss Garrigue a slečně Goeringové navrhl nějaké společné čtení. Četli jsme anglické knihy, nějaké básně, a hlavně Bucklovy Dějiny civilizace. Tehdy jsme se sblížili.

Charlotta odjela do Durynska, do Elgersburku, k své přítelkyni. Když odjela, uvědomil jsem si svůj poměr k ní a napsal jí list, v němž jsem jí předložil spojení pro život. Odpověď byla neurčitá; tož jsem se sebral a jel za ní – měl jsem jenom na čtvrtou třídu vlaku; a dohodli jsme se.

Pak Charlie odjela do Ameriky a já se vrátil do Vídně. Pustil jsem se do své habilitační práce o sebevraždě. Najednou jsem dostal telegram od pana Garrigua, že Charlotta spadla z vozu a silně si ublížila, abych přijel. Když jsem se chystal na cestu, přišel dopis od ní, že to není tak zlé a že se nemusím vytrhovat z práce. Ale já byl neklidný a jel jsem přece, roku sedmdesátého osmého na lodi Herder přes Hamburk a Havre do Ameriky. Tehdy trvala cesta z Hamburku do Ameriky dvanáct – čtrnáct dní; ale naše plavba byla zvlášť bouřlivá, a proto jsme potřebovali sedmnáct dní. Herder a celá řada lodí Hambursko-americké linie byly velmi špatné; Herder se potopil na příští plavbě, stejně zašel tenkrát Schiller. Jednou v noci, když jsem už ležel v kabině, bylo slyšet silnou ránu a do kabin se hrnula voda; musil jsem si říci, že se topíme – ale to vám bylo zvláštní: druzí cestující se vyděsili, křičeli a modlili se, ale já zůstal ležet nehybně a čekal jsem, co

bude... Zatím jen praskl kotel s pitnou vodou. Charlottu jsem zastihl skoro pozdravenou.

Ale co teď? Teď jsem špekuloval, mám-li zůstat v Americe a najít si nějaké zaměstnání, protože živobytí ve Vídni – hodiny – jsem odjezdem ztratil. Snad bych se mohl dostat i tam na nějakou univerzitu nebo k novinám; ale přece jsme se rozhodli, že se vrátím a dodělám svou habilitaci. Tož jsem žádal pana Garrigua, aby nám dal peníze na tři roky, než budu moci uživit rodinu. Pan Garrigue byl takový starý Viking a Američan; v Americe se rozumí samo sebou, že člověk, který se žení, dovede svou ženu uživit sám. Odepřel proto napřed podporu, kterou pokládal za věno; pak nám přece dal tři tisíce marek a lístky na cestu. Nějakou dobu nám posílal malou podporu. Patnáctého března byla svatba, ráno civilní na radnici, večer náboženská v kruhu rodinném. Za týden jsme byli na cestě do Vídně. Na té cestě jsem se podruhé podíval na Prahu.

To jsem vám už říkal, že Charlottina rodina byla po otci dánská; matka byla Američanka a podle genealogů byly obě rodiny neobyčejně staré; Garriguové pocházejí z jižní Francie – je tam posud pohoří La Garrigue – a prý byli potomky Kapetovců, dokonce Ludvíka IX., Svatého; také po přeslici je to rod starý, řekli bychom aristokratický. Jsou z “otců poutníků”, kteří opustili Anglii pro náboženské přesvědčení v XVII. století. Tož podle toho v žilách mých dětí proudí královská krev; pokud to byli mužové výborní, je to dobře, ale stěží byli výbornými lidmi všichni. Pro každého má jistou cenu, že jeho předkové

něco znamenali a byli slušnými lidmi; tak mně jednou Tolstoj s nadšením vykládal, jak někteří z jeho předků byli vynikající lidé; mít v rodině a rodu skvělý vzor a tradici je osud šťastný. “Po meči”, po mně, mají mé děti krev slovenskou, selskou, a té je víc; snad není o nic mladší – slušný předek selský nebo dělnický není horší. No – pěkné bylo, jak Charlie tradicí přijala krásné denní zvyky a potřebu svobody a čestnosti. A divné: malíř Schwaiger, který mnoho obcoval v rodinách aristokratických, často říkával, že chováním a každým pohybem je moje žena největší aristokratka, kterou kdy viděl. A když v roce 1905 dělníci demonstrovali pro volné, rovné, tajné právo hlasovací, šla moje žena v jejich průvodu.

Charlie byla z jedenácti dětí; dva byli hoši, jeden z nich obchodníkem, starší studoval a brzy zemřel; děvčata byla velice nadaná a samostatná, dvě jsou podnes výbornými učitelkami hudby. Každý člen rodiny byl jiné víry, byl vychován svobodně, aby se, až doroste, rozhodl nábožensky sám. Mr Garrigue byl agnostik – tenkrát říkali agnostikum často ateisti – ale člověk mravně výborný, dobrý manžel a otec – pravý Američan, vychovávající děti k práci a pravdě. Charlotta byla unitářka.

Zevnějškem byla krásná; měla výbornou hlavu, lepší než já; charakteristické je, že milovala matematiku. Toužila celý život po přesném poznání; ale tím v ní netrpěl cit. Byla hluboce zbožná; smrt jí byla jako přechodem z jedné světnice do druhé, tak neotřesně věřila v nesmrtnost. Po stránce mravní neměla ani zbla toho mravního anarchismu, který je tak rozšířen v

Evropě, totiž na kontinentě; proto také byla přesná a pevná v politice a otázkách sociálních. Byla naprosto nekompromisní a nikdy nelhala; její pravdivost a nekompromisnost měly veliký výchovný vliv na mne. S ní jsem dostal z protestantismu do svého života to nejlepší: tu jednotnost náboženství a života, náboženskou praktičnost, náboženství pro všední dny. V Lipsku, v těch společných debatách, jsem poznal její hlubokost: její básníci byli jako moji, Shakespeare a Goethe, ale viděla v nich hloub než já a dovedla Shakespearem korigovat Goetha. Dělalí jsme všechno spolu, i Platóna jsme spolu pročítali; celé naše manželství bylo spoluprací. Byla velice hudební; Smetanu měla ráda a napsala do Naší doby rozbor jeho druhého kvartetu; o tom se totiž říkalo, že je na něm znát Smetanovu duševní poruchu. O Smetanovi načrtla víc studií; snad někdy vyjdou.

Co bych vám o tom říkal! Bylo to tak silné spojení... Za války ochuravěla; já jsem to tam za hranicemi tušil... Když jsem se s tou celou slávou v roce osmnáctém vracel, čekal jsem jen na chvíle, až budu s nemocnou.

Američanka se stala Češkou, mravně i politicky; věřila v génia našeho národa, pomáhala mně v mých bojích politických a v celé mé politické činnosti. Až tehdy za války, za hranicemi jsem musel pracovat bez ní, ale věděl jsem, že jedním ve shodě s ní. Bývaly vůbec chvíle, kdy jsem, od ní vzdálen, souběžnost našich myšlenek na dálku přímo cítil. Nemyslím, že to je telepatie, ale paralelní myšlení a cítění lidí, kteří se ve všem shodují a stejně se dívají na svět. Žena, to bylo její přesvědčení, nežije jen pro

muže a muž nežije jen pro ženu; oba mají hledat zákony boží a je uskutečňovat.

NA PRAHU

Nu ano, mé manželství dovršilo mou výchovu, mé Lehr- und Wanderjahre, jak bych řekl s Goethem. Bylo mně osmadvacet let; do roku 1882 jsem docentoval ve Vídni.

Měl jsem den ze dne starosti o chleba, a přece ke mně chodili bankéři, nabízející mi služby pro mé vyženěné americké milióny. O prázdninách v Kloboukách přišla deputace z celého okresu, abych dal vystavět dráhu do Klobouk z Hustopečí. Ironie osudu – ale bylo v tom i dost humoru; jeden občan klobucký k nám přišel na návštěvu a dlouho, jak jsme říkali, okolkoval, až z něho nakonec vylezlo, že se přišel podívat na mou ženu, protože prý ještě nikdy neviděl – čerňocha.

Starosti o chleba se ještě zhoršily, když jsem o druhých prázdninách onemocněl tyfem a do Vídne se vrátil opožděně; ale dostal jsem lekce pomocí paní Hartmannové, vdovy po našem revolučním německém spisovateli Moritzi Hartmannovi. Mezi jiným jsem přednášel v kruhu dam v domě známého chirurga Billrotha. Mé první přednášky na univerzitě byly o pesimismu. Duchovně jsem tehdy, jako docent, musil své znalosti prohlubovat; okruh mého vědění byl dost slušný, ale potřeboval prohloubení a soustavy. Jak jsem vám už párkrát řekl, studoval jsem literaturu hlavních národů a snažil jsem se

o filozofickou syntézu teoreticky i prakticky. Aktivní politikou našich poslanců bylo dosaženo v Praze české univerzity; na tu jsem se roku 1882 dostal jako profesor filozofie.

De facto bych měl raději stolicí sociologie, ale těch v Rakousku nebylo; sociologie byla tehdy už uznána jako věda ve Francii, v Anglii, v Americe, v Itálii a jinde, ale v Německu a v Rakousku o ní odborníci nechtěli ani slyšet. V Německu byla jaksi uznána jen filozofie dějin, ale nebylo jasno, jaký má poměr k sociologii a k historii. I ta má práce o sebevraždě, kterou jsem se habilitoval na univerzitě, nepatřila jaksi do žádného univerzitního oboru – jeden profesor filozofie mínil, že bych ji měl zadat na právnickou fakultu, jinému se zdála něčím socialistickým – musím být vděčen Brentanovi a Zimmermannovi, že mě přesto habilitovali.

Ta má práce o sebevraždě je po stránce metodické filozofie dějin, tedy sociologie, po věcné stránce analýza naší veliké přechodné doby. Někteří kritikové tehdy vytyčovali, že zanáším do filozofie nový obor a schvalovali zvláště, že se nevyhýbám palčivým otázkám dne a života.

Zároveň tento spis už ukazuje můj vědecký charakter – syntetičnost vedle analýzy; a vidíte, přesto moji kritikové pražští mě dlouho prohlašovali za ducha krajně analytického, kritického, skeptického. A zatím jsem na kritické působení zprvu ani nemyslel; pokud jsem byl ve Vídni, nenapsal jsem ani jediné kritiky, ani polemiky, ačkoli mě časopisy žádaly o spolupráci. Chystal jsem své přednášky a důkladněji vypracovával své

myšlenky; chtěl jsem je uložit v řadě teoretických prací – ale kdož ví, nátura se nezapře; snad bych se byl i v cizině dal na dráhu praktickou. S příchodem do Prahy, když jsem viděl ten nedostatek kritiky a literatury, dal jsem se v Athenaeu do drobné kritické práce a užíval svého časopisu, abych tak řekl, jako myšlenkové stříkačky. Snad jsem byl poněkud nervózní a netrpělivý, šel jsem do Prahy vlastně nerad, ale – nolentem fata trahunt. Dál se už všecko rozvíjelo samo, bez mé vůle; do všech svých potyček jsem se dostal nechtě, i když jsem chyboval svou neznalostí poměrů.

Později, když už jsem byl v politice, také jsem nechtěl zakládat novou politickou stranu; do všeho mě vlastně dostaly okolnosti. I dnes ještě vystupuji na veřejnost moc nerad a jen z musu. Ovšem, když jsem postaven před nějaký úkol, tož neuhnu, a co jsem začal, to hledím dodělat.

Říkám vám tu jen holé fakty; ale můj přechod z Vídně do Prahy byl pro mne novou krizí, kterou jsem prožíval ve Vídni – bál jsem se malosti Prahy, byl jsem lidem docela cizí a životu národnímu odcizen, třebaže jsem příležitostně vystupoval jako český spisovatel. To odcizení se v Praze do jisté míry stupňovalo nejen za bojů rukopisných, nýbrž i následující účastí v politice. Já jsem národnost a státnost zakládal na mravnosti, a proto jsem se dostal do konfliktu nejen s politickými stranami, nýbrž i s užším kroužkem lidí známých, kteří takzvaný nacionalism kladli nade všecko a považovali za vis motrix všeho života jednotlivců a společnosti. Vidím dnes,

že jsem si nebyl ještě dost jasný, a že jsem proto dělal chyby, chyby nejen v politické praxi, nýbrž i v teorii – než o tom vám snad řeknu více později.

To už je skoro deset? Musím k raportu, co se totiž denně raportuje mně. Vidíte, od té doby, co jsem se na Čejči učil kovářem, nevyšel jsem z práce. Když už jsem byl prezidentem, přijel za mnou německý filozof Fritz Mauthner, že prý nechce nic, jenom se podívat, jak vypadá šťastný člověk. Šťastný, proč ne? Ale kdybych byl zůstal kovářem v Čejči, byl bych asi stejně šťasten, jako jsem teď. Hlavní věcí je, mít život bohatý událostmi a vnitřním vývojem – a v tom mohu být spokojen. Visuri!

2. ŽIVOT A PRÁCE

Do nových úkolů

SOUKROMÝ DOCENT

Když jsem ve Vídni začal jako ženatý “Privatdozent”, lehký život to nebyl, ale stál za to. Bydleli jsme v seknici o jednom okně s předsíňkou, zvláštní náhodou právě vedle domu, kde jsem se jako hoch učil zámečnickem; snídani jsme si vařili doma, jinak jsme jedli v takové laciné hospodě za rohem – což o to, byl to studentský život, ale šlo to; těžší bylo, když přišly děti.

V té době jsem přepracovával svou Sebevraždu; zadal jsem ji jako habilitační spis ještě před svým odjezdem do Ameriky, ale nevyhovoval. Já to věděl, ale neměl jsem ještě dost kuráže říci naplno, co si myslím. Profesor Brentano mně radil, abych spis přepracoval. Tož jsem se dal znova do díla, ženu to zajímalo; to byla naše první spolupráce. A tou přepracovanou Sebevraždou jsem se habilitoval. Byla to vlastně filozofie dějin a hlavně doby současné; to ono bych dnes formuloval přesněji a plněji, ale v podstatě neměl bych co měnit.

“Privatdozent” nedostával platu; tož jsem se živil kondicemi a na krátký čas jsem vzal místo suplenta na jednom vídeňském

gymnázium; ale střední škola mně nesvědčila. Učil jsem soukromě syna profesora Theodora Gomperze, filozofa a klasického filologa; ten syn, Harry Gomperz, je teď profesorem filozofie ve Vídni. Učil jsem ho také latině; na tu latinu jsem si nalíčil zvláštní metodu: dával jsem svému žákovi překládat věty o tom, co ho zajímalo v denním životě; když například měl v počtech množilku, učil se jí latinsky, a podobně. Metoda se velmi dobře osvědčila. Také jsem jednu chvíli přednášel filozofii v kroužku dam u chirurga Billrotha; jiný takový kroužek byl u paní Hartmannové, vdovy po pražském německém básníkovi. Z toho všeho byl důchod neveliký a nejistý, i dostal jsem se někdy do úzkých, ó jejda! Nejtrpčí bylo, když jsem si musel vypůjčovat; i u Brentana jsem si jednou vydlužil osmdesát zlatých, které jsem mu splatil teprve z Prahy. Ja, jít si vypůjčit, to bylo pro mne hrozné; ale umínil jsem si, že žena nemá mít hmotné starosti, a to mně pomáhalo dělat i nemilé. Když bylo zle, navštívil mne mladý Vídeňák, pan Oelzelt-Newin, pozdější docent filozofie, že by chtěl vniknout do filozofie, abych prý s ním četl filozofy, hlavně Kanta. Honoroval mě velmi slušně. Tehdy už jsme měli dvě děti, Alici a Herberta, sám jsem prodělal tyfus a také žena onemocněla; a tu mně pan Oelzelt-Newin půjčil několik tisíc zlatých – panečku, to tehdy byly veliké peníze. Vrátil jsem ty peníze, až jsem byl v Praze. Ta tíseň trvala tři roky, to bylo v letech sedmdesát devět až osmdesát dva; co chcete, člověk mnoho vydrží, má-li chuť do práce a cítí-li svou povinnost k rodině. Tož to byl takový život: dopoledne jsem se připravoval

na přednášky a sháněl v knihovně prameny; dvakrát týdně jsem přednášel, odpoledne dával kondice, večer upravoval Sebevraždu do tisku; na společenské styky nebylo pokdy ani chuti. Na prázdniny jsme jezdili do Klobouk u Brna k rodičům; krajani od nás se tam chodili dívat na mou ženu, že prý jsem si vzal černošku; jiní zase slyšeli, že mám americkou milionářku, a přišli na mne, abych jim postavil železnici...

Já jsem věděl, že se ve Vídni profesorem tak hned nestanu; šlo by tedy o to, jít snad do Černovic na univerzitu, nebo do Německa. To jsem si jasně uvědomoval: půjdu-li tam, stanu se německým spisovatelem, budu muset vydávat německé knihy, ale zůstanu Čechem, i když Čechem ztraceným, jako takový náš krejčí v Berlíně nebo farmář v Texasu. Člověk je, co se narodí. Ale v té době se zřizovala česká univerzita v Praze, dostal jsem pozvání, abych šel do Prahy. Nu, šel jsem.

Rád? Jaksi nerad. Měl jsem jisté obavy ze své češtiny a bál jsem se tehdejších českých poměrů literárních a filozofických. Prahy jsem neznal; do té doby jsem se v ní jen cestou zastavil. Jednou, když jsem vezl svého žáka Schlesingera z Mariánských Lázní; šel jsem se podívat do divadla, do Arény, tam dávali hloupou frašku; zašel jsem do kavárny, tam jsem pozoroval podivnou prostituci. Tož nedobrý dojem. Podruhé jsem se stávil v Praze, ale jen přes noc, když jsem se vracel se ženou z Ameriky. Českou literaturu jsem znal nesoustavně; v Brně na škole nebyla téměř žádná, až ve Vídni jsem shledával, co jsem mohl; pamatuju se, jak jsem si v Brně kupoval Kobrovu

Bibliotéku, kde vycházel Rubeš, Klicpera a jiní ti starší páni – a já je měřil Goethem a Lessingem! Ve Vídni jsem četl Vrchlického a jiné, ale nejvíc se mi líbil Mácha. V Akademickém spolku bývaly občas literární besedy, ale to nestačilo. Více mě literárně nabádalo obcování s rodinou profesora Šembery, zejména s jeho dcerou Zdenkou. Češi ve Vídni, to byli nejvíc dělníci; ale neměl jsem kdy soustavněji mezi ně docházet. Dost bylo českých úředníků z ministerstev, ale to byla honorace, mezi kterou jsem jako student nepřišel a jako docent neměl jsem času. Došel jsem tedy do Prahy neznaje osob a českého života; ale začal jsem se do naší literatury a historie a pozvolna jsem vnikal i do pražské společnosti. Žena se naučila česky a byla přesvědčena o poslání našeho národa. Byla mně to veliká mravní posila, zvláště když jsem se brzy dostal do opozice proti názorům u nás běžným.

Vídeň moje žena ráda neměla; já jsem byl na Vídeň zvyklý, vždyť jsem v ní prožil dvanáct let. V rodinách, kde jsem učil, poznal jsem i vzdělanou a liberální Vídeň – ale nesrostl jsem s ní, vadilo mně to jisté vídeňáctví nebo co. Z kulturní Vídně mně byl a zůstal nejbližším filozof Brentano; byl to veliký člověk a rozum měl jak břitvu; mnoho nenapsal, ale na své žáky měl značný vliv (C. Stumpf, Marty, O. Kraus, ale také Meinong, Husserl a jiní). Měl jsem rád jeho přesnou kritičnost a že překonal herbartovství, v Rakousku tenkrát jaksi oficiální; krom toho jsem prožil stejný konflikt s katolicismem jako on, kvůli dogmatu o neomylnosti. Otázkou náboženskou se Brentano

nezabýval; v přednáškách podával jen argumenty pro teism. Slíbil ve svém spise o psychologii důkazy pro nesmrtelnost, ale v přednáškách, pokud vím, o tom blíž nemluvil. Mne zajímala otázka náboženská v celé své šíři i svém dosahu a šel jsem tedy jinou cestou.

Ale i pro mne byl tehdy hlavní věcí můj rozchod s katolickou církví.

V mé Sebevraždě je vidět, jak jsem hodnotil náboženství a zejména ztrátu víry. Tou knihou jsem řekl, že život bez víry ztrácí jistotu a sílu; tím jsem vlastně řekl všechno. Dnes bych to dovedl povědět důkladněji, ale v podstatě nic nového bych už nepřidal. Tak je to. Řekl jsem už, že to byla nehotová kniha – co vás nemá, já nejsem hotov ani dnes. A vidíte, přece mě za tu knihu vykřičeli za neznaboha. Když jsem studoval v Lipsku, přednesl jsem jednou své myšlenky o sebevraždě ve filozofickém spolku: den nato za mnou přišel mladý muž, chvěl se rozčilením a řekl mi, už po léta prý ho pronásleduje úmysl vzít si život, ale můj výklad že ho té utkvělé myšlenky zbavil. A přece proti mně psali klerikálové i liberálové, že prý ve své knize doporučuju sebevraždu. Tehdy jsem trnul, jak je možné být tak zlým. Dnes už se tolik nedivím. Německý katolický spisovatel Ratzinger pochopil hned mou knihu, že je filozofií dějin a že není proti náboženství; ale náš katolicismus český nebyl na takovém stupni vzdělání, filozoficky ani teologicky. Nejčastěji jsem musel čelit lidem, kteří nevěděli, co říkám. Kdyby si lidé dovedli navzájem rozumět, měli bychom demokracii jedním

rázem; bez vzájemného pochopení, bez tolerance není svobody. Jen když je člověk k člověku naprosto pravdivý a otevřený, lidé se opravdu poznávají; ale bez lásky není pravdy; bez pravdy a bez lásky nemůže člověk poznat člověka.

Jen z tohoto základu může také vyrůst skutečné manželství, čisté a silné, největší dar života.

Jak, prosím vás, jak jen mohou lidé o tom mluvit, zda je žena muži rovnocenná! Jako by nebyla otcí rovnocenná matka, která dítě zrodila! Miluje-li muž doopravdy, jak by mohl milovat někoho nižšího, než je sám! Já nevidím žádného rozdílu mezi nadáním mužů a žen. Když mně nebožtík profesor Albert dokazoval, že se ženy nehodí na medicínu, protože prý jsou na to svalově a nervově slabé, říkal jsem mu: A na ošetřovatelství nejsou slabé? Taková ošetřovatelka musí pacienta opatrovat dnem i nocí, musí ho zdvihát a všemožně se o něho starat – na to musí mít víc síly než vy felčáři, kteří operujete nejdéle hodinu. Tož pak mlčel.

Něco vám řeknu: ta otázka rovnocennosti žen, to je vlastně problém buržoazie a inteligence. U sedláka, u dělníka musí žena často dělat stejné práce jako muž, stejně mnoho a stejně těžce. Ale sedí-li muž v kanceláři, nemyslí na to, že jeho žena se musí celý den starat o děti, musí nakupovat, vařit, uklízet, šít a provozovat doma devatero řemesel; rád bych věděl, kdo z těch dvou udělá víc práce! A co se týče úřadů, umění, vědy, politiky, tam ženy sotva začaly vnikat; to je taková nerozumná ukvapenost, že už si troufáme soudit, dovedou-li to nebo ne.

Vždyť muži na to měli tisíce let, aby se tomu naučili, a ještě dělají často svou práci špatně. Také ve vysoké aristokracii si mnoho nelámali hlavy rovnocenností žen; ženy byly královnami a zasahovaly do politiky ažaž.

Podceňování žen svědčí o polygammí společnosti; žijeme fakticky ještě v mnohoženství. Pravěký člověk se nestaral o děti a jednal se ženou jako s otrokem nebo soumarem; ale byl to surový lovec a válečník, který za to chránil život rodiny svým životem. Dnes jsme civilizovaní, ale přesto se udržuje hrubá polygamie. Důkaz je ve faktu prostituce. A vemte si, jaká dvojaká pohlavní morálka platí pro muže a pro ženy a jak to znehodnocuje manželství. Z toho, co pozoruji v životě a v literatuře, vidím, že ve většině zkažených manželství je vina na muži. A pokud je na ženách, i tu je značná spoluvina mužů: až dosud bylo v jejich rukou, co si z žen udělají. Neříkám tím, že ženy, že ženy všecky jsou géniové a andělé; celkem jsou s muži na stejném stupni vývoje; mají však tu přednost, že životem a jeho povinnostmi se udržují čistějšími než mužové. Nepijí tolik, nekouří tolik, neflámují a tak – proto tak mnoho mužů hledá záchranu v manželství.

Já vidím jen jednu cestu, a to je výchova k monogamii. To máte úkol všekulturní. Do jisté míry hospodářský a sociální; má-li se potírat prostituce, odčiňme degradující bídu – paupertas meretrix. Chceme-li zvýšit mravnost, postarejme se, aby lidé krásně, čistě a zdravě bydleli, aby se matky plněji mohly věnovat dětem, aby si lidé poctivou prací mohli vydobýt živobytí a

domova. A pak, ten nešťastný alkoholism! Víte, jak s ním jde ruku v ruce prostituce a celá ta společenská bída. Já věřím, že zdravý a vzdělaný muž a zdravá, vzdělaná žena nebudou mít ty zamotané moderní pohlavní problémy. Jejich vztah bude silný, veliký a krásný. Silná a zdravá příroda je mravná – přesněji řečeno, není nízká. Tož hygiena života, života duševního i tělesného. Já bych mladým lidem nedělal mnoho morálních kázání, ale řekl bych jim: Pramen živé a živící vody najde jen ten, kdo v mládí neztratil smysl pro čistotu. A pak víc zájmu o děti. Naši otcové většinou neumějí s dětmi zacházet a věnují jim strašně málo pozornosti; věřte mi, že naše výchova stůně především na otce.

Ale nejvyšší argument monogamie je láska. Veliká láska, láska bez výhrad, láska celého člověka k celému člověku nemůže pominout lety ani smrtí. Já to vidím tak: Jediný muž, jediná žena po celý život; zůstat věren až do smrti. Šťasten, kdo dovedl žít přísně monogamicky nebo monogynicky. Ano, byl jsem pro umožnění rozluky: právě proto, že chci, aby manželství bylo láska, ne obchod, konvence, spojení nerozumné a nerozvážené. Ovšem – může být rozluky zneužito, jako všeho. Láska, sympatie je největší mravní silou – z ní je veškerá vzájemná účast, pomoc a spolupráce; mravní život, to je součinný podíl na božím řádu světa – láska, sympatie, synergie, to je zákon života ve vztahu dvou lidí, v rodině, národě, státu, lidstvu. Jiného neznám.

DO PRAHY

Do Prahy jsem se dostal, to bylo v roce dvaosmdesát. To přišlo tak: ve Vídni se produkoval hypnotizér Hansen; šel jsem se podívat na jeho produkce a navštívil jsem ho. Pak mě naši studenti pozvali, abych jim v českém Akademickém spolku o věci přednášel. Vidělo se tenkrát v hypnóze ještě něco tajemného, “magnetism” a podobně. – Vyložil jsem Hansenovy pokusy psychologicky, tedy jako hypnózu; pro výklad hypnotické ztuhlosti těla mně chyběla odborná znalost. Po přednášce mně radil pan Penížek, tenkrát můj posluchač a později novinář, abych ji vydal tiskem. Sám mi pomohl opravit mou chatrnou češtinu a poslal práci do Prahy; měla vyjít někde jinde, ale nakonec ji dostali do rukou profesori Goll a Hostinský – redigovali totiž knihovnu přednášek; ti to vydali a upozornili na mne profesora Kvíčalu. Kvíčala byl poslancem a měl velké slovo při zakládání české univerzity v Praze. Z toho byla nabídka, abych šel do Prahy jako extraordinarius filozofie. Kvíčala i vídeňské ministerstvo mně slíbili, že za tři leta budu ordináriem; tož jsem šel. Byt jsem si našel v Karlově ulici na Smíchově; okna vedla do Kinského zahrady, ale nepřišlo tam slunko; brzo jsem se přestěhoval na Vinohrady, po krátkém pobytu v jiné ulici, do Vlčkovy vily Osvěty.

Takový extraordinarius měl ročního platu osmnáct set zlatých; snad bych si byl mohl přivydělat nějakým vedleším ouřádkem,

ale já chtěl být nezávislý. To se rozumí, vedlo se nám všelijak: i vypůjčit jsem si někdy musel – nu, nepříjemné věci. Za tři roky jsem měl být ordináři; byl už připraven návrh na jmenování, ale zapletl jsem se volky nevolky do toho sporu o Rukopisy. Část profesorů byla proti mně pro ty rukopisné spory, a proto hlasování o mé řádné profesuře dopadlo tak, že bylo jedenáct hlasů pro mne a jedenáct proti. Tož mělo rozhodnout ministerstvo ve Vídni; tam to šalomounsky nechali nerozhodnuto, také mne neměli rádi, chtěli mít na univerzitě pokoj. Prosím vás, z Prahy na mne chodily do Vídně denunciacie, že kazím mládež, že jsem šovinista, že zavrhuji Kanta a německou filozofii a tak dále. Proti mně byl arcibiskup Schönborn a někteří vlivní z našich lidí. Hlávka poslal do Vídně zápis mých přednášek z praktické filozofie, že tam mluvím o prostituci a tím prý kazím mládež. Představte si, právníkům a filozofům se nemělo mluvit o tak strašném mravním problému, jako je prostituce! Když jsem jel do Ruska, došlo na mne do Vídně udání, že jsem rusofil a pansláv. Takových věcí bylo – teď už se na to nezlobím; viděl jsem na tom, jak nesvoboda zkřivuje lidi. To se rozumí, ve Vídni mně nedůvěřovali; proto jsem musel čekat třináct let, než jsem se stal ordináři. Byl tehdy ministrem profesor Hartl a ten byl tak rozumný, že se nebál čelit všem těm žalobám a denunciacím.

Tož ze začátku bývalo těch starostí habaděj. Tehdy, myslím, v roce osmdesátém čtvrtém nebo tak někdy, stalo se toto: Měl jsem ve Vídni žáka, Flesch se jmenoval, syn známého

továrníka v Brně. Ten přišel za mnou do Prahy a chodíval ke mně, byl to takový melancholický hoch. Potom přešel do Berlína a tam se zastřelil; mně odkázal peníze. Já se vyrovnal s jeho rodinou a dědil jsem asi šedesát tisíc zlatých nebo kolik. To mne udrželo nad vodou: mohl jsem zaplatit své dluhy, pomoci rodičům, zařídit bratru Ludvíkovi v Hustopečích tiskárnu, vydávat Athenaeum – dlouho ty peníze nevydržely. Tehdy se říkalo, že jsem dostal peníze od sebevraha, protože prý sebevraždy hájím.

Já jsem měl s penězi zvláštní zkušenost: když bylo nejhůř, přišly odněkud. Nikdy jsem si nedělal starosti, že nebudu mít co jíst; věřil jsem, že jde-li člověk za svým slušným cílem, nemůže zůstat bez pomoci. Jak říká Ježíš: hledejte napřed království božího, a to ostatní vám bude přidáno. Peníze nemám rád, nebyly mně nikdy cílem, jen prostředkem, ať je to pomoc bližnímu nebo trvalé věci kulturní. Dnes se mi na mém postavení snad nejvíc líbí, že s sebou nemusím nosit žádné peníze; já nemám v kapsách nic než kousek tužky, nevím ani, jak naše peníze vypadají.

Když jsem přišel do Prahy, neznal jsem se s nikým; já jsem nikdy neměl přátel mnoho, neumím se otevírat. Tož jsem se stýkal s kolegy profesory, Gebaurem, Gollem, Hostinským, Randou, Ottem – Gebaura jsem měl nejraději, imponoval mně a učil jsem se od něho metodickosti. Například: pro své zápisky každou myšlenku si zapsat na zvláštní list papíru a list pak dát do přihrádky, do které patří. Gebauer býval v redakci Národních listů a dal mně také jedno novinářské poučení: že nestačí něco

napsat do novin, že se to musí pořád a pořád znova opakovat; že novinář nemá jen uvádět, to a to že už bylo napsáno a řečeno, ale má to říci znova, protože čtenář novin si nepamatuje, co četl.

Vzpomínám si na naši nedělní partu vycházkovou; to byli sokol Kröschel, profesor Kaizl a jeho strýc, pak profesor Heyrovský, advokáti Marek a Brauner, a snad ještě někteří, a s těmi jsme každou neděli dělali pochody z Prahy do okolí, v zimě jsme se koulovali. Po celý život jsem udržoval kus športu a tělocviku.

Jednoho kamaráda jsem měl v Praze hodně intimního, to byl malíř Hanuš Schwaiger, dobrý, nesmírně dobrý člověk, s takovým darem humoru od Pánaboha, kterým nikomu neublížil a snášel život a všechny svízele beze zloby; s ním a s jeho přáteli, s malíři Pirnerem a profesorem Kleinem, archeologem z německé univerzity, chodíval jsem někdy večer na pivo nebo na víno – když jsem později začal být proti alkoholu, dopsal mi chudák Schwaiger, tehdy už hodně churavý: že mám pravdu, že i on se dává na mou víru a přestává pít – “protože už nemožu”.

Častější styky jsem míval s Vojtou Náprstkem; svedla nás Amerika. Chodíval jsem do jeho čítárny U Halánků a vykládal tam jednou kroužku dam o studiu poezie – z toho vznikla má knížka O studiu děl básnických. Také se spisovatelem Sládkem mě spojila Amerika; býval v Americe a já měl Američanku. Julia Zeyera jsem poznal v Unionce nebo u Náprstků; dělal na mne jaksi nemužný dojem. Nerudu jsem jenom potkával, tehdy ho už, chorého, vodil posluha na procházku; zajímal mě, vážil jsem

si ho, ale do styku jsem se s ním nedostal – snad i proto, že jsem slyšel, že v té rukopisné patálii držel s Grégrem; tož nevím, je-li to pravda. Na Bedřicha Smetanu jsem se šel několikrát podívat – sedával v kavárně Slávii; ale brzo pak zemřel. Svatopluka Čecha jsem znal málo; napsal jsem mu článek do Květů; byl to plachý, rozpačitý člověk, i v jeho poezii jsem vycíťoval jakousi nekuráž podívat se věcem a poměrům plně do tváře; vemte si, jak byla i v Písniích otroka jeho satira docela neosobní, všeobecná, mlhavá.

Na univerzitě, no – na naší fakultě byl zpočátku, to se rozumí, největším pánem Kvíčala, pak Tomek; já jsem držel spíš s těmi mladšími, s Gebaurem, s Gollem, s Hostinským. Plno stolic na české univerzitě bylo ještě neobsazeno. Jakousi společenskou aristokracii tvořili potomci národních buditelů: syn Čelakovského, botanik, Frič a syn Palackého, geograf, kterému říkali “splašený naučný slovník”. Studenti byli vychováni tehdejším liberalismem; má vstupní přednáška byla o Humovi a skepsi – to zaráželo, že jsem uvedl filozofii anglickou, i tím, že jsem hochům předložil a kritizoval problém skepse. Mou kritiku Kanta a německé pokantovské filozofie univerzitní kruhy nerady viděly – to nešťastné protiněmecké vlastenčení a ta faktická závislost na Němcích! Když mě studentský spolek, myslím Jungmann, požádal o přednášku, mluvil jsem jim o Blaise Pascalovi, abych jim na něm ukázal, že náboženství není mrtvé, jak se říkalo podle německého liberalismu, ale že je potřebou lidského srdce; bil jsem do toho liberalistického indiferentismu. Pro tehdejší vzdělance bylo náboženství odbytou

věcí a stěží chápali, že se jim někdo může vážně zabývat.

Já jsem nebyl horlivý učitel; přednášel jsem často nerad. Nerad veřejně mluvím, i do psaní se musím nutit. Nezajímalo mě vykládat těm hochům, co jiní už napsali a učili; říkal jsem jim, o tom jsou ty a ty knížky, přečtěte si je a basta. Raději jsem s nimi přemýšlel o konkrétních a přítomných otázkách; mně bylo milejší, když se mě na něco ptali nebo se se mnou přeli: aspoň jsem viděl, že myslí a jak myslí, a sám jsem se v ledačems poučil. A když to nešlo v učebně, zval jsem je k sobě domů. Ale i samo učení mně někdy bylo těžké. Jen si to rozvažte, jaká to je otázka svědomí, poučovat dorůstající lidi v otázkách mravních! Ja, učit někoho číst a psát, rozdávat obecné poznatky, vykládat, co už je poznáno a napsáno, to je něco jiného než brát na sebe odpovědnost za to, že ten, kdo vás poslouchá, půjde za vámi a bude se vašimi slovy řídit. Pak jste odpovědný za jeho život, ať jste učitel nebo spisovatel. Někdy, když jsem šel přednášet a byl jsem už na dvoře v Klementinu, přišla na mne taková mravní kocovina, že jsem nemohl přednášet – prostě nemohl. Tož jsem se obrátil na patě a vzkázal jsem hochům po pedelovi, že dnes přednášet nemohu.

A snad i proto jsem nebyl pravý pedagog, že jsem po celý život vychovával jen sebe sama. Jsem individualista a demokrat – v životě i metafyzicky. Věřím, že každá duše je duši rovná, každá duše je svá, samostatná a svéprávná. Lidé se vyvíjejí jaksi vedle sebe, každý po svém; nemohou na sebe působit, opravdu působit jinak, než že druh druhu vzájemně pozná. Hlavní věcí

je starat se o sebe, kontrolovat a zdokonalovat sebe sama; to už je věc těch druhých, aby to pozorovali, chápali a vybrali si z toho pro sebe, co se jim hodí. To není egoism, spíš naopak. Být samostatný, být samosprávný a soběstačný, to právě znamená nežádat od druhého, aby ti dával, co můžeš a máš dělat pro sebe sám. Není jen žebrota podomní, je i žebrota mravní. Já vždycky chtěl, aby každý byl sám sobě pánem. To platí politicky, sociálně i mravně. Být si pánem: to zahrnuje svobodu i kázeň.

Už nás není mnoho, kdo máme v dobré paměti ta osmdesátá léta v Praze. Dnes se vám to zdá být veliká doba, protože ji měříte velikými jmény, jako byl Rieger, Neruda, Vrchlický; ale nás tehdy občas hodně tísnily ty malé poměry, malé prostředky, málo lidí... Tak si říkávám, když někdy mě tlačí malost dne: snad po padesáti letech se budou příštím lidem jevit právě tato léta v takovém světle velikosti, že nám budou skoro závidět.

Nejsem laudator temporis acti; když někdy čítám, že se máme vrátit k ideálům svých otců, vzpomínám si na to, jak to bylo, a říkám si, oč jsme dnes těm ideálům blíží. Svět je lepší než tehdy; jmenovitě náš český svět získal tak nesmírně mnoho – chtěl bych každého, kdo naříká a reptá, za trest přesadit do těch osmdesátých let. Žil jsem dost dlouho, abych to tak řekl: důvěřuju v budoucnost, ve vývoj a pokrok. Chtěl bych vidět, jak bude vypadat život za sto let.

Od války špatně spávám a nechci vždy ponocovat u knihy, zeslabuje to oči. Tož si maluju utopie, jaký život bude za dvacet, za sto let. Jsou to utopie praktické; vyhledávám si to nejlepší,

co dnes už je, a trochu si to rozvádím. Budoucnost už je mezi námi; kdybychom volili to nejlepší a nejschopnější, co je dnes, šli bychom správnou cestou – rozšířili bychom svůj život o kus budoucnosti.

ŠKOLA A JINÉ ZÁJMY

Když jsem z Vídně odcházel do Prahy, měl jsem na mysli jen profesorskou dráhu; bál jsem se, že budou konflikty, ale byl bych se jim raději vyhnul. Není správné, že jsem od náture člověk boje. Nikdy jsem nechtěl stát v popředí těch všelijakých afér a polemik, obyčejně mě do toho dostali jiní.

Když jsem přišel na naši novou univerzitu, našel jsem dost malé poměry: žádná kritika, žádná výměna názorů. Jednou měl profesor Durdík ve filozofickém spolku přednášku, ve které dal posluchačům hádat, kterých je, tuším, pět největších filozofů. Vyzval k diskusi a nikdo se nehlásil; řekl jsem tedy, že neměl opomenout Comta. Z toho byla konsternace, jak může mimořádný profesor oponovat ordináři; studenti z toho měli švandu a Durdík mně brzy v tisku podrážděně odpověděl, že nějaký takový Amerikán může za největšího filozofa prohlásit třeba i Barnuma.

Protože jsem viděl, že nám chybí orgán odborné kritiky, založil jsem měsíčník Athenaeum; byly tam recenze o domácích i cizích odborných spisech, ale také o beletrii – pro mne byla beletrie vždycky stejně důležitým pramenem poznání jako věda.

Profesor techniky Pacold vydal knihu o stavitelství, několik jeho kolegů z techniky o ní napsalo do Athenaea zničující referát – a já jako redaktor měl z toho zlosti. Spisovatel Jeřábek, co napsal drama Služebník svého pána, chtěl se habilitovat na stoličce literatury spisem o romantickém písemnictví; opět společnou prací několika kolegů v Athenaeu bylo prokázáno, že jeho spis je vědecky slabý. Neměl jsem tušení, že Jeřábek byl chráněncem Riegrovým; Rieger skutečně hledal v té kritice osten proti sobě a měl mně to dlouho za zlé. Další ilustrace tehdejší doby: jeden vysokoškolský profesor mně docela vážně vytýkal jako chybu, že Athenaeum referuje o nových a cizích spisech; to prý nejde, aby se studenti dovídali o odborných pramenech dřív, než jejich profesori je ve svých přednáškách citují; prý tím škodím autoritě profesorů. Athenaeum vycházelo asi deset let; chybělo mnoho, aby to byla dobrá revue, ale bylo to aspoň něco.

Taky jsem pozoroval, že by se naše nová univerzita měla víc starat o vzdělání lidové; proto jsem navrhl, aby pořádala extenze pro nejširší kruhy, a sám jsem takové kursy a přednášky konal. Psal jsem, že musíme mít druhou českou univerzitu. Viděl jsem, že nám chybí také naučný slovník; Riegrův Slovník byl na svou dobu dobrý, ale už zastaralý. Já byl spíše pro vědeckou encyklopedii, něco jako byla Encyclopaedia Britannica; našel jsem spolupracovníky i nakladatele. Ale do toho přišly ty spory o Rukopisy; krom toho jsem měl názory těžko přijatelné pro jiné. Například jsem navrhoval, aby redakční spolupracovníci co nejpilněji pracovali po jeden celý rok a pak aby se všechno, co

by napsali, spálilo – redakce, myslil jsem, potřebovala výcviku a zkušenosti. Nu, z těch plánů se aspoň uskutečnil Ottův Slovník naučný; a za těch příprav jsem poznal u Ottů pana Laichtra, který později vydával Výbor nejlepších spisů poučných a Naši dobu. Chtěl jsem také vydávat naše staré náboženské památky, spisy Husovy, Štítného, Chelčického a jiných; nestačí, abychom se jenom oháněli svou husitskou minulostí, máme ji také poznat. K tomu cíli se ustavil i spolek, ale k vydávání nedošlo... myslím, pro ty rukopisné spory.

Mne by nebylo napadlo do těch sporů se pouštět, ale přišel Gebauer – s ním jsem se do té doby jen málo stýkal – abych mu otiskl v Athenaeu článek, ve kterém dokazoval, že takzvaný Rukopis královédvorský a zelenohorský jsou padělky z našeho století. Myslím, že to přišlo tak – Gebauer v nějaké odborné publikaci vyslovil své námitky proti Rukopisům a Martin Hattala ho za to v novinách napadl; tož se Gebauer chtěl bránit. Oni sice, totiž Kvíčala a Gebauer, měli své Listy filologické, ale tam to Kvíčala nechtěl uveřejnit, aby si nerozeštvál své spolupracovníky. Já jsem článek, rozumí se, přijal; jednak jsem znal, jaký je Gebauer učenec, jednak jsem sám v pravost Rukopisů nevěřil. V tom měl na mne už ve Vídni jistý vliv Šembera a ještě spíš Vašek svou kritikou. Pro mne otázka Rukopisů byla v první řadě otázkou mravní – jsou-li podvržené, musíme se z toho před světem vyznat. Naše hrdost, naše výchova nesmí spočívat na lži. A pak: ani svou vlastní historii jsme nemohli správně poznat, dokud jsme klopýtali o vymyšlenou minulost. Tož to se mně

rozumělo samo sebou.

Z toho byla patálie, která trvala leta; filologové, historikové, paleografové, chemikové zjišťovali, že Rukopisy jsou falzum; já hleděl ukázat esteticky a sociologicky, že nemohou pocházet ze středověku. Nás potíral Hattala; Kvíčala, který se Gebaurovi svěřil, že v Rukopisy nevěří, také se obrátil proti nám, pak se do nás daly noviny, doktor Julius Grégr s Národními listy a klerikálové: že jsme nevlastenci a zrádci národa – nu, hloupé to bylo. Pak se do nás pustily spolky, aji ulice. Jednou jsem v hospodě čekal na Schwaigra; u vedlejšího stolu seděl bratr Vojty Náprstka, majitel pivovaru; neznal mě a začal o mně, že jsem podplacen od Němců, abych pošlapal českou minulost a kdesi cosi. Já jsem ho nechal při tom a ještě jsem ho popichoval – teprve když jsem odešel, řekli mu, že mluvil o mně se mnou. Jindy jsem pomáhal občanům v tramvajce hubovat na zrádce Masaryka. To mně dělalo švandu, ale zlobilo mě, když jsem viděl, jak někteří hájí Rukopisů neupřímně: nevěřili v ně, ale báli se to přiznat.

Pro mne ty rukopisné boje měly dost dobrého: musel jsem se pročíst tou celou dobou, kdy Rukopisy fakticky vznikly; prostudoval jsem naskrz obrozenskou literaturu od Dobrovského nahoru – poslouchejte, Dobrovský, to byl krásný člověk, vzdělaný, první světový Čech nové doby. Četl jsem Jungmanna, Lindu, Šafaříka – ad vocem Linda: proč naše starovlastence nenapadlo vydat k svatováclavskému jubileu Lindovu Záři nad pohanstvem? Ti obhájcové Rukopisů velebili přece starou

pohanskou dobu, němectvím nezkaženou, a ejhle – slavili s námi svorně svatého Václava! Máme plná ústa tradice, ale poznat ji, to ne. Pozorně jsem se probrodil literaturou XVIII. a XIX. věku, abych prokoukl dobu kolem vzniku Rukopisů a náladu, ze které vzešly: tu romantiku, ten historicism, tu touhu měřit se s jinými národy, zejména s Němci. Skrze Rukopisy jsem poznal naše národní probuzení; to mě vedlo dál do minula, do našich dějin, k naší reformaci a protireformaci; a zase dopředu k národním buditelům, k Palackému, Kollárovi, Smetanovi, Havlíčkovi. Tím i pro mne rukopisné spory byly událostí politickou: uvedly mě do našich politických problémů.

Brzo nato se strhl jiný pokřik. Pozval jsem do Prahy mladého člověka, rozeného z polo české, polo německé rodiny v Litomyšli, Huberta Gordona Schaura: byl to mladý hegelián, nějak těžce se protloukal ve Vídni; mně ho doporučil filozof profesor Zába, že je ho škoda a že bychom ho měli zachránit pro český národ. Nu dobrá, postaral jsem se, aby přišel do Prahy, a dal jsem mu u nás kvartýr; tehdy jsem bydlel na Vinohradech ve vile Václava Vlčka Osvětě. Schauer byl člověk nadaný, ale neurovnaný; flámoval hodně, kamarádil s Vilémem Mrštíkem a přírodopiscem Štolcem; pozdě v noci se vracel domů přes plot, pošlapal Vlčkovy záhonky a dělal nepořádek, tož jsem ho musel dát pryč. Tehdy mladí hoši, jako byl Herben a jiní, kteří se seskupovali kolem nás mladších profesorů, chtěli mít svůj časopejsek a založili si čtrnáctideník Čas. Já jsem o tom nevěděl, až když jsem dostal do ruky první číslo; v něm byl ten Schaurův

článek Naše dvě otázky. Myslím, že to tam dali, protože neměli dost příspěvků. Byla to věc nemožná: anonymní autor se tam ptal, nebylo-li by pro nás Čechy lépe přiklonit se k Němcům a žít životem velikého kulturního národa. Hned ráno jsem se sebral a šel jsem za to Herbenovi vycinkat; dodnes se pamatuju, že jsem ho našel v posteli pod takovou vysokou selskou duchnou; a řekl jsem mu to. – Ten článek pak přičítali mně; spisovatel Ferdinand Schulz na mne v Národních listech uvalil národní kletbu jako na filozofa sebevraždy, a milá Krásnohorská, taková pěkná pracovnice, proklela i mou matku. Později se Schauer k autorství toho článku sám přihlásil, ba aji do Národních listů vstoupil jako redaktor, ale proti mně ten hněv trval dlouho.

Do těch potyček jsem se tedy dostal skoro náhodou; ale teď vidím, že mě okolnosti stále vedly do veřejného života a že jsem i na katedře hleděl na ten veřejný život působit. Už jsem řekl, že má Sebevražda je vlastně filozofie dějin, tedy i politická filozofie. Když jsem přednášel o Humovi a Pascalovi a ukazoval na Comta, hleděl jsem tím vědomě obracet pozornost k filozofii francouzské a anglické, abychom se dostali z jednostranného německého duchovního zajetí. Proto jsem dal přeložit zkrácené vydání Comtovy Sociologie a Sullyho psychologii. Konkrétní logika, napsaná narychlo o prázdninách v Hustopečích, to byl pokus uvést do věd organizaci a pořádek; i ve vědách každý ten odborník běží za svým a nemá s těmi druhými nic společného, tak jako lidé na ulici; každá organizace, každé přemáhání anarchie je eo ipso politika.

Problém, který mě tehdy zajímal nejvíc, bylo slovanství. To jsem prožíval, třeba nejasně a jakoby tušením, už od dětství. Jako chlapci mně vrtalo hlavou, jak to, že rozumím polským hulánům (tábořili po nějaký čas v Čejkovicích), když je to jiný národ. Z romantické sympatie k polské rebelii jsem se jako gymnazista učil polštině; a ve Vídni jsem se dal do ruštiny.

Jednou jsem byl o prázdninách v Uhrách, po septimě; byl jsem u jednoho statkáře blíž Pápy nedaleko Blatenského jezera. Tehdy mě nesmírně vábily historické atlasy: kam až sahala římská říše, jak hluboko do Panonie šla říše Svatoplukova, kde všude byli Slovani; věřil jsem v tehdejší dohady, že Stoliční Bělehrad byl starý Svatoplukův Velehrad, a takové špásy. Jednou ráno jsem seděl před zámkem a vězel v těch atlasech, myslím, Kiepert-Menckenově; přišel ke mně pán, dal se se mnou do řeči, mluvil čím dál tím odborněji a nakonec mně zle pocuchal ty mé slovanské fantazie. Byl to známý paleograf a historik, profesor Sickel z vídeňské univerzity; přišel k domácímu pánu na návštěvu.

Už ve Vídni jsem se začítal do ruské literatury; potom v Praze mě zaujala docela. Smím povědět, že málokdo tehdy znal tak dobře ruskou literaturu jako já. Přitom v Kollárovi jsem kápl na slavjanofilství; i v naší politice byli slavjanofilové, ale viděl jsem, že vyznávají to své slovanství jen ústy a bez poznání. Tož jsem studoval slavjanofilství ruské: Kirejevského, to byl filozof schellingovec, a nejvíc Dostojevského. Na něm jsem poznal, jak ruské slavjanofilství je spjato s pravoslavím. Dostojevskij byl

ateista; sám jednou řekl ruským nihilistům: vy mně budete říkat, co je ateism? – Ale chtěl být pravoslavný; chtěl se “prolhat k pravdě”. Marná věc: nikdo se nemůže vrátit k své ztracené víře; může přijmout jinou, ale té, kterou ztratil, už nenajde. Proto jsem v tom chtěném pravoslaví Dostojevského cítil něco jako jezuitism. Mně to nedalo pokoj: chtěl jsem se podívat na Rus a na pravoslaví zblízka.

Poprvé jsem jel do Ruska v roce osmdesát sedm a za rok zas. Stavil jsem se ve Varšavě, abych poznal Poláky; navštívil jsem Petrohrad, Moskvu, Kyjev a Oděsu – to mě zajímalo, vidět všechny ty ulice a místa, která jsem tak dobře znal z Dostojevského, Tolstého a z ostatních. Jezdil jsem třetí třídou, na Černém moři v podpalubí – jednak jsem chtěl poznat lid, jednak jsem neměl mnoho peněz. Stýkal jsem se se slovanskými filology: s Lamanským, Florinským a s jinými. Lamanskij mi řekl rovnou, že Rusové mají zájem jen o Slovary pravoslavné, nejvýše ještě o Slováky, protože jsou stejně naivní jako ruský boží lid; nás Čechy, jako liberály a západníky, by nechali jít k čertu. – Chodil jsem do ruských kostelů, navštěvoval lávry a poustevny. V sergejevském klášteře jsem byl hostem u otce igumena – pozoroval jsem tu nevzdělanost a pověrečnost pravoslaví; a tím chtěli slavjanofilové zachránit Slovanstvo! Celkem jsem si odnesl z Ruska totéž co Havlíček: lásku k ruskému lidu a nechuť k oficiální politice a k panující inteligenci.

Vyhledal jsem Tolstého; neměl jsem pokdy ho proštudovat četbou jako Dostojevského, tož jsem ho chtěl poznat osobně.

Prvně jsem ho navštívil v Moskvě v jeho paláci. Pamatuju se jako dnes, jak mi skoro s hrdostí ukazoval svou pracovnu: dřevěný selský strop, co by rukou dosáhl, ale ten strop byl dodatečně zadělán do vysoké panské komnaty. V té selské jizbě psací stůl a pohodlné kožené křeslo a divan – do selské jizby se to rozhodně nehodilo. Měl dřevěné švarcvaldské hodiny, honosil se, že stály jen třicet pět kopejek. Chodil v přepásané mužické rubašce a v botách, které si sám šil; to se rozumí, byly špatně šité. Na čaj mě uvedl do panských pokojů – samý červený samet, jak bylo zvykem v šlechtických domech. Paní hraběnka mu přistrčila obvyklé zavření, ale on, jako by to nepozoroval, srkal čaj po mužicku skrze kousek cukru. Po čaji jsme šli do parku; hovořili jsme o Schopenhauovi, kterému Lev Nikolájevič špatně rozuměl; uprostřed řeči se zastavil jako mužik na mezi a vybídl mě k následování – mně to připadalo chtěné, uměle primitivní, nepřirozené.

Lev Nikolájevič mě pak pozval i do Jasně Poljany. Jel jsem z Tuly kibitkou – před vsí můstek tak rozbitý, že by si koně polámali nohy; museli jsme objíždět. Před polednem jsem dojel do zámku; řekli mně, že Lev Nikolájevič ještě spí, protože prodebatoval celou noc s Černovem a hosty. Šel jsem tedy zatím do vsi; byla špinavá a ubohá. Před jednou chalupou pracoval mladý mužik; dal jsem se s ním do řeči a vidím, že má pod rozhalenou košilí nějakou vyrážku – příjice. V jiné chatrči jsem našel na peci stařenu ve špíně a bez pomoci, pracující k smrti. Vrátil jsem se k Tolstému; ten den k němu došel mladý Gay,

syn malíře, jeho stoupenec; ten se oprostil tak dalece, že šel k Tolstým z daleka pěšky, protože železnice prý není mužická; přišel tak zavšiven, že se musil honem vykoupat a vydrhnout. Tolstoj sám mi řekl, že pil ze sklenice syfilitikovy, aby mu nedal najevo ošklivost a neponížil ho; na to myslel, ale očistit své sedláky od nákazy, na to ne. A když začal vykládat, že se máme oprostít, že máme žít po mužicku a tak, řekl jsem mu: A co ten váš dům a salón, ta křesla a divany? A co ten bídný život vašich sedláků? To je oprostění? Vy sic nepijete, ale kouříte cigaretu za cigaretou; když askeze, tož důsledná. Mužik žije chudě, protože je chudý, ale ne proto, aby byl asketou. A řekl jsem mu, co jsem viděl v jeho vsi, ten nepořádek, nemoci, špínu a to všecko. Pro boha dobrého, to vy nevidíte? Vy, takový umělec, neumíte to pozorovat? Šít si sám boty, chodit pěšky místo jezdit vlakem, to je jen maření času; co lepších věcí by se za tu dobu dalo udělat! Citoval jsem mu anglické přísloví: Cleanliness is godliness, a naše české: čistota půl zdraví. Zkrátka, nemohli jsme si rozumět. Hraběnka byla rozumná žena, viděla nerada, jak Tolstoj by všechno nerozumně rozdal; myslela na své děti. Nemohu si pomoci, v tom jejím rozporu se Lvem Nikolájevičem jsem dával spíš za pravdu jí.

Potřetí jsem navštívil Tolstého krátce před jeho smrtí, roku 1910; to už se vnitřně docela rozešel se ženou. Byl velmi nervózní a neopanoval se. V té době byl u něho a ve vsi lékařem náš doktor Makovický. Byl jednostranně zaujat pro Tolstého a jeho učení; míval za nehtem kousek tuhy a tou v kapse do notýsku zapisoval,

co Lev Nikolájevič mluvil. Prostota, oprostít se! Můj ty Bože! Problém města a venkova se nedá řešit sentimentální morálkou a prohlašováním sedláka a venkova za vzor ve všem; zemědělství dnes se již také industrializuje, nemůže být bez strojů, a sedlák potřebuje vyššího vzdělání než jeho dědové – o tom všem je i u nás ještě mnoho nesprávných názorů a zděděných předsudků.

Nejvíc jsme se přeli o neodpírání zlému; nepochopoval, že neběží jen o odpírání násilné, nýbrž o boj proti zlému na celé čáře: neviděl rozdíl mezi defenzívou a ofenzívou; myslel si, že by například tatarští nájezdníci, kdyby jim Rusové neodporovali, po krátkém zabíjení od násilí ustali. Moje teze zněla: Když mě někdo napadne, aby mě zabil, budu se bránit, a nebude-li jiné pomoci, zabiju násilníka; když už jeden ze dvou má být zabit, ať je zabit ten, kdo má zlý úmysl.

Já nemám rád prázdné mluvení o slovanství, jako nemám rád vlastenčení. Prosím vás, kolikpak z našich slavjanofilů dovede aspoň číst rusky, polsky, srbsky? Stejně tak jako ti lidé, co mají plná ústa, že jsme národ Husův: kdo z nich pročetl aspoň kousek Husa, a nejen Husa, aspoň jednu knihu bratrské reformace? A nač to mluvení: normální člověk nevytrubuje do světa, že miluje své rodiče, svou ženu, své děti; to se rozumí samo sebou. Když miluješ svou vlast, nemusíš o tom mluvit, ale udělej něco kloudného; o nic jiného nejde. Já vím dost dobře, jak veliký, ale také jak těžký program je slovanství; zabýval jsem se studiem Polska, studoval jsem Rusko, pracoval jsem politicky s Charvátý a Srby; jsem víc než napůl Slovák a už

před padesáti lety jsem přišel s programem Slovenska. To se rozumí, že bych to nedělal bez lásky, člověk už je takový, že rád poslouchá svého srdce; právě proto o lásce nemluví, ale hledá pomoci rozumem. Mně vždycky bránil jakýsi stud, abych říkal slova “vlast”, “národ” a tak. Nevyvolávám-li o sobě, že jsem vlastenec, nekřičím o tom druhém, že je zrádce vlasti; musím trpělivě dokazovat, že jeho cesta je z těch a těch důvodů chybná. Takovými velkými hesly se mohou lidé opíjet, ale nemohou se jimi naučit pracovat. Osvobodili jsme se od despotických pánů; teď ještě se musíme osvobodit od velkých a despotických slov. Pravda, lidé se drží slov nejen v politice, nýbrž ve všech oborech, v náboženství, vědě, filozofii. Proto jsem vždy kladl důraz na věci, na pozorování a poznání faktů; ale dobře pozorovat a poznávat – k tomu je třeba lásky.

V práci a v zápasech

POLITIKA

Politika mě zajímala vždycky. Už ty vesnické půtky mezi Slováky a Hanáky, později mezi námi českými a německými kluky v Brně byly politika v malém – musel jsem si uvědomit poměr Čechů a Němců. I ten můj úmysl jít na konzulární akademii byl zpola romantika, zpola neujasněný zájem politický. Můj vztah k politice byl nejdřív jen teoretický; to už Plato mě upoutal tím svým filozofováním o politice, a když jsem se dal do sociologie, dostával jsem se eo ipso do politických problémů. I národní hospodářství mě poutalo; ve Vídni jsem poslouchal Mengra, v Lipsku Roschra, a jako univerzitán jsem se již prokousal druhým vydáním Marxova Kapitálu.

To se rozumí, že jsem vždycky reagoval na politické události. Napsal jsem už jako student své první články do Moravské orlice proti politice pasívní. Ve Vídni chodil jsem se dívat na nádraží, jak přijíždějí čeští poslanci do vídeňského parlamentu. Tehdy jsem pořád pozoroval boj Čechů s Němci; ale to už jsem chápal, že je to vlastně boj s Rakouskem, a měl jsem k Rakousku poměr dost negativní.

Když jsem přišel do Prahy, byl jsem zpočátku plný zájmů kulturních a vědeckých. To bylo Athenaeum, univerzita, naučný

slovník, rukopisná otázka – a z rukopisného boje stala se věc novinářská a politická; revize domněle staré slovanské kultury stala se revizí celého kulturního života přítomnosti. Pak byl bez mého přičinění založen Čas a přišel ten škrabot kvůli Schaurovi. Nu ano, vlastně mě ty boje a polemiky přivedly do aktivní politiky. Poznal jsem naše chyby, úroveň naší žurnalistiky a veřejného mínění, ale poznal jsem i slušné a pěkné lidi. I to mně bylo dobré, že jsem často nerad a někdy z hlouposti na sebe vyštval tolik zlosti a nepřátel. Tehdy jsem si říkal: Patří ti to, co se do toho pleteš! Dnes vidím, že i tou nenávisť se člověk stává známým a autoritou. Ta nenávisť přejde, ale jméno zůstane lidem v hlavě. I dnes to říkám těm, kdo se musejí hájit na všechny strany...

Tehdy se nás několik našlo, byla to zprvu taková profesorská skupina: Kaizl, Kramář, tak trochu i Heyrovský a Rezek, a počítali k nám i Golla, ale toho neprávem. Neměli jsme žádný skutečný politický program; spíš jsme drželi k sobě jako generace. Chtěli jsme nějak napravovat poměry, zlepšit noviny a univerzitu, byli jsme pro pozitivní a aktivní politiku – nebyl to jasný program, spíš směr a směr kritický a vědecký – Kaizl byl národohospodář, Kramář dělal pěknou práci o činnosti české dvorské kanceláře ve Vídni, zrušené za Marie Terezie. O té naší skupině napsal Pazdírek článek do své Slavische Warte; dal mně ten článek číst v rukopise a já viděl, že nám říká “pozitivisté”. To jméno mně příliš připomínalo Comta a francouzský i jiný pozitivism, a proto jsem Pazdírkovi řekl, že by lépe říkal

“realisté”. Tož tak jsme přišli k tomu názvisku.

Ten Pazdírek nás chtěl dostat do staročeské partaje a jednal o tom s Riegreml; slíboval mu za nás víc, než bylo správné – byl to takový naivní, dobrý člověk. Já jsem tehdy chodíval s Bráfem, který docházel do Riegrovy rodiny; tož Bráf mne seznámil s Riegreml a Mattušem, a ti s námi začali jednat o vstup k staročechům. Rieger byl ke mně milý přes dřívější spory, dobře jsme se shodli; měli jsme už hotové punktace, za jakých podmínek vstoupíme do strany – my jsme žádali hlavně vliv na tisk strany; ale to se nelíbilo staročeským žurnalistům, a proto do nás začali řezat, hlavně Hlas národa; tím se to nějak rozešlo.

Tehdy, to bylo tuším v roce osmdesátém devátém, vyhráli ve volbách mladočeši; de facto mezi nimi a staročechy už nebyl tak veliký rozdíl, jak by se zdálo podle jejich žurnalistických patálií. I v naší realistické skupině někteří smýšleli staročesky; já jsem říkal, že Kaizl je realista staročeský, Kramář realista mladočeský a já že jsem realista realistický. Mladočeši byli ve vstupu, proto potřebovali nových lidí do parlamentu. Tož s námi jednali o vstup do jejich strany, a my jsme považovali za svou povinnost dát se jim k dispozici. Staročeši měli celkem lepší lidi a byli vzdělanější, ale politicky ustrnuli. Náš vstup do mladočeské strany fedroval doktor Jan Kučera, advokát; také se o to přičinil poslanec zemského sněmu Škarda, rozumný člověk, se kterým jsem byl ve styku. Tož jsme vstoupili do té strany. Slušným prohlášením v Národních listech a v Čase smazalo se naše dřívější nepřátelství; a v příštích volbách do parlamentu,

to bylo v jedenadevadesát, byl jsem zvolen za mladočeského poslance v jihočeských okresech.

Spiritus rector v mladočeské partaji byl doktor Engel, lékař; vedl všechnu agendu, byl moc rozumný a slušný muž, ale stál víc v pozadí, veřejně vystupoval málo. Pak byli oba Grégrové. doktor Julius byl v Praze a vedl Národní listy; doktor Edvard byl poslanec a řečník, dobrý člověk, ale někdy ho nátura strhla k takovému radikálčení, až všechno řinčelo; sám se tomu pak dovedl zasmát. Potom tam byl patriarcha Trojan, bývalý staročech, člověk naivní a důstojný. Doktor Herold si zasloužil svého jména: výborný řečník, takový hlasatel a praporečník partaje. Redaktor Ervín Špindler, hodný člověk s apoštolskou bradou – my jsme mu říkali Špindlíř; s ním jsem míval debaty o liberalismu a ateismu; nemohl pochopit, že vzdělaný člověk může být náboženský. Mezi radikály patřil doktor Brzorád a Vašatý, bratr mého někdejšího učitele piaristy na hustopečské reálce. Ten Vašatý vedl slovanskou politiku, ale valných znalostí o Slovanstvu neměl. Nám nedůvěřoval, a když jsem měl konflikt se stranou, postavil se proti mně. Doktor Pacák se uplatnil až později. Všichni celkem nás realisty přijali pěkně; jen vídeňský redaktor Národních listů Eim viděl nerad, když jsme v parlamentě měli nějaké úspěchy. Byl zpočátku silně pro mne, ale brzy se začal chovat spíš nepřívětivě.

Ve vídeňském parlamentě mě nejdřív zajímal parlament sám; já si několikrát přeříkal konstituci a jednací řád, ale prosím vás, mezi ústavou a parlamentní praktikou je asi takový rozdíl

jako mezi evangeliem a církvemi. Pozoroval jsem a dělal si své myšlenky; vládní tribuna mně připadala jako oltář, my dole jsme měli být věřícími. Brzy jsem kápl na to, že v parlamentě je pěkná knihovna: nevynechával jsem podle možnosti schůzí, a v nich jsem četl politickou literaturu. Já byl tehdy ještě politicky nezralý a nezkušený ažaž; jako řečník jsem měl nějaké úspěchy – o školství jsem mluvil, v delegacích jsem vedl útok na ministra Kállaye pro bosenské a hercegovské věci; to bylo dobré k tomu, že jsem navázal přátelství s charvátskými a srbskými poslanci. Cestoval jsem po Bosně a Hercegovině, hlídán Kállayovými špicly. Jednou jsem popudil německého poslance Mengra tak, že mne nazval zrádcem; z toho byla veliká aféra, Menger dostal důtku a musel se mi před celou sněmovnou omluvit.

Po různých přestřelkách jsem se dostal do konfliktu se stranou. To bylo tak: místopředseda Thun, když jsem s ním poprvé mluvil ve sněmovně v Praze, se ke mně nepěkně vyjádřil o Čechách; řekl, že Čech buď je hulvát, nebo že líbá ruku. To jeho dictum, o němž jsem ovšem řekl několika lidem, se dostalo na veřejnost a byl z toho zlý povyk; mně v partaji vyčítali, že jsem jim to neohlásil – ve skutečnosti já to řekl také dru Tilšrovi, ale ten na to patrně zapomněl. V souvislosti s tou patálií vyšel v Čase velmi ostrý článek, nepodepsaný, proti doktoru Juliu Grégrovi; Grégr si myslel, že je ode mne, a tož se pustil do mne. Já jsem neříkal nikomu, kdo byl autorem, zachoval jsem redakční tajemství; ani doktor Kramář to nevěděl. Až teď po tak mnohých letech se stalo známým, že článek byl od Kaizla.

Ve straně, to se rozumí, bylo zle – vyrovnali to neslaným a nemastným prohlášením, které se mohlo a nemuselo vztahovat proti mně; já jsem šel k voličům, dostal jsem od nich projev důvěry a s tou satisfakcí v kapse jsem dopsal našim poslancům do Vídně, že skládám mandát; snad jsem se měl dřív zeptat svých kolegů z naší skupiny, ale já jsem se často rozhodoval ajncvaj. Kaizl i Kramář ve straně zůstali. Mně se mladočeská politika nelíbila svou dvojakostí: byla v Praze jiná a ve Vídni jiná; doma poslanci bouřili a ve Vídni si je vláda zavazovala maličkovitými. I k Němcům jsem měl jiný poměr – ale hlavně jsem viděl, že jsem v politice ještě slabý.

Tož to ne, tou svou demisí jsem se politiky nezříkal, naopak; chtěl jsem začít zgruntu; chtěl jsem dělat politiku jinou, buditeckou, působit na mysl našich lidí. Tehdy jsem se prokousal celou politickou literaturou od osmnáctého století; nejmilejší mně byl Dobrovský, bystrý a světový člověk; mým politickým učitelem byl Palacký – můj humanitní program se opírá o něho; měl jsem rád Havlíčka pro tu jeho pravdivost a otevřenost, na něm jsem se učil být novinářem. Tehdy jsem přečetl Kollára, Riegra a všechny ostatní. Z těch studií vznikla má Česká otázka, nehotová kniha, spíš jen snůška materiálu; tehdy také vznikl můj Havlíček a Naše nynější krize.

Tož tak to u mne bývalo vždycky; já jsem jakživ rád knih nevydával, nikdy jsem jich dost nevypluloval a nedodělal. Když jsem je vydal, bylo to jen proto, že jsem k tomu cítil aktuální podnět. Kdyby mně byli dali pokoj – a já jim, snad bych nebyl

vydal ani jedno dílo. Když jsem se dostal do boje, bil jsem kolem sebe nejednou zbytečně. Ledaskomu jsem ukřivdil, to je pravda; ale sám jsem dostával ještě víc. Často jsem lidi přezíral, taky jsem býval fouňa; ale hlavně jsem byl netrpělivý; myslel jsem, že správnou věc musejí lidé hned na místě přijmout a provést. Po celý život jsem měl patálie, ale nemyslím, že bych byl od náтуры bojovný. Boj pro boj, to neznám; spíš jsem býval provokován a bránil jsem se. Literární boj je k něčemu dobrý; zaslepuje sic, ale přitom i podněcuje k myšlení, také odpůrce. Myslím, že ty boje valně přispěly k národnímu uvědomění a k prohloubení našeho duchovního života.

Je to zvláštní: tolik knížek a knížeček jsem vydal, a přece jsem je vydával nerad. Také jsem vám už řekl, že jsem se nehnal do učitelování. A věřte, nerad se ukazuju veřejnosti. Kdybych byl mohl žít po svém, bylo by mně stačilo číst, študovat a psát třeba sám pro sebe; zkrátka poznávat. Není, co by mě nezajímalo: všechny vědy, všechny otázky a úkoly doby. Jsem šťastný, mohu-li v klidu číst, a jsem podnes čtenářem. Nerad se seznamuju s lidmi, mám před nimi ostych; každé, i jen formální seznámení, je pro mne kus práce. To všechno mně dělalo politiku a veřejné působení těžší než jiným – proč jsem to tedy dělal? Protože jsem musel: to se ovšem snadno řekne, ale říkám-li to, není to výmluva, není to omluva. Vidíte z mých knížek, brožur a článků, z mého každého kroku, že jsem se nikdy nepletl do věcí, které mně nebyly důležité, časové, a nebyly mým vlastním životním problémem. Nasbíral jsem od roku 1882, kdy jsem se dostal do

Prahy, mnoho a mnoho zkušeností: jsem osudu za plnost svého života vděčný.

LÉTA DEVADESÁTÁ

Když se teď dívám na ta devadesátá léta, vidím, jaká to byla doba kvasu; rozumí se, že neberu léta 1890 až 1900 na minutu. Vemte si jenom to třídění v politice. Do té doby jsme měli vlastně jenom dvě strany, staročechy a mladočechy. Staročeství se tehdy vyžívalo; byl to úpadek starého měšťanského patricijství – mladočeši byli spíš strana těch nově vzestupujících vrstev, více venkovských, radikálních. V roce 1889 a pak 1891 mladočeši zvítězili nad staročechy do sněmu a do parlamentu. Až do té doby naše celá politika byla, jak bychom dnes řekli, buržoazní, ale teď se začala rozvrstvovat sociálně. Padařovský filozof Alfons Šťastný organizoval tehdy ještě uvnitř mladočeské strany agrarism; byl to takový lidový mudrák, ateista, filozoficky závislý na německém materialismu, na Vogtovi, Moleschottovi a Büchnerovi; já se mu pro ty názory posmíval, myslím, že proto měl na mne tu svou zlost. Pak máte socialism. De facto u nás už byl dříve; slabé začátky spadají do roku 1848, měli jsme něco socialismu křesťanského, ale ponenáhlu s vývojem industrie nám přibývalo dělníků; teprve v těch devadesátých letech se pod vlivem vídeňských socialistů začala sílit sociálně demokratická strana na základě marxismu. Proti ní organizoval Klofáč u mladočechů dělníky národní, ale ti se brzo z partaje

vydělili pro sebe; i s nimi jsem měl styky, zejména s Chocem, a brzo i pŭtky.

Mne socialism zajímal odjakživa; už v Brně jsem pozoroval křesťanský socialism, ve Vídni jsem četl katolické socialisty a Marxe; později ve Vídni vynikal jako křesťanský socialista Vogelsang; do jeho listu psával své první články zmíněný Schauer. Když můj kamarád Hanuš Schwaiger maloval svatého Jiří na zámku v Prŭhonicích, navštívil jsem ho tam; tam jsem potkal hraběte Sylvu-Tarouccu, kterého jsem znal z parlamentu, a u něho jsem se seznámil s německým křesťanským socialistou doktorem Mayerem.

V těch devadesátých letech jsem začal mít se socialismem styky praktické: chodil jsem mezi dělníky a přednášel jim. Když byly stávky v Praze a na Kladně, vyvolal jsem přednáškové kursy a sám jsem stávkařům přednášel; chtěl jsem, aby jim to odvedlo mysl, aby neměli v hlavě jen hlad a bídu. Steinerovi a jiným jsem dal podnět k založení Dělnické akademie, kde by se dělníci a jejich novináři vzdělali v politice. Když byla kampaň za všeobecné hlasovací právo, to bylo v roce devatenáct set pátém, mluvil jsem na táboře lidu na Senovážném náměstí a šel jsem se ženou v demonstračním průvodu; už předtím se o mně psalo a říkalo, že jsem socialista, a karikovali mne vždycky se socialistickým širákem na hlavě. Tenkrát slovo “socialism” bylo pro buržoazii a inteligenci strašákem. Přijímal jsem socialism, pokud se kryl s programem humanitním; marxismu jsem nepřijímal – však z té kritiky vznikla má Otázka sociální. Když

naši socialisti přišli do vídeňského parlamentu, odmítli připojit se k státoprávnímu ohrazení ostatních českých stran. Tehdy z toho byl velký škrobot proti nim, že zrazují národ, já jsem je vzal tak trochu do ochrany, a to se rozumí, zas jsem si to odnesl, třebaže zakladatelé mladočešství vedle práva historického dovolávali se také práva přirozeného, jak jsem to tenkrát činil i já.

Můj socialism, to je jednoduše láska k bližnímu, humanita. Přeji si, aby nebylo bídy, aby všichni lidé slušně žili prací a v práci, aby každý měl pro sebe dost místa, elbow-room, jak říkají Američané. Humanita, to není bývalá filantropie; filantropie jenom pomáhá tu a tam, ale humanita hledí opravit poměry zákonem a řádem. Je-li toto socialism, tož dobrá.

V rovnost – rovnost naprostou – nevěřím, ve hvězdách ani v lidech není rovnosti. Vždycky byli a budou jednotlivci, kteří svým nadáním a nekontrolovatelným shlukem okolností víc dovedou a víc dosáhnou; vždycky bude hierarchie mezi lidmi. Ale hierarchie znamená pořádek, organizaci, kázeň, vedení a poslouchání, nikoli vykořisťování člověka člověkem. Nepřijímám tedy komunism; Lenin, sotva byl u moci, volal také po vůdčích osobnostech. Čím déle žiji, tím víc poznávám tu zvláštní roli jedinců ve vývoji lidstva; ale opakuji: vyšší nadání a takzvané štěstí neopravňují k vykořisťování méně nadaných a méně šťastných. Nevěřím, že lze zrušit všechno soukromé vlastnictví; osobní vztah, to zvláštní pretium affectionis, které váže vlastníka k jeho majetku, je dobré v zájmu hospodářského pokroku. Komunism je možný, ale jen mezi bratry, v rodině

nebo v náboženské a v přátelské obci; může být udržen jen opravdovou láskou. Nepřijímám třídního boje; jsou stavy a třídy, jsou stupně mezi lidmi; ale to neznamená boj, to znamená organizaci přirozené a historicky vyvinuté nerovnosti, vyrovnávání, vzestup a vývoj. Nejsem slepý a naivní, abych neviděl nespravedlnosti a útisku, a vím, že jednotlivci, stavy i třídy musí bránit svých zájmů, ale to mně neznamená homo homini lupus, jak to už dávno bylo řečeno.

Pokud běží o marxism: marxism je hospodářská teorie a filozofie, zejména filozofie dějin. Hospodářská teorie je věc vědeckého zkoumání, revize a zlepšování, tak jako se děje v každé vědě; a také ta filozofie, jako každá jiná filozofie, musí být podrobena kritice a volné úvaze. Proto vznikl revizionism a vzniká teď opět. Každá revize víry a programu bolí; ale bez té bolesti by nebylo vývoje. Já nemám v kapse hotovou sociální doktrínu; řekl bych to tak – už jsem to kdysi tak pověděl: vždycky jsem pro dělníky a lidi pracující vůbec, často pro socialism a zřídka pro marxism.

Mé názory o socialismu vyplývají z mého pojmu demokracie; revoluce, diktatura může někdy rušit špatné věci, ale netvořívá dobrých a trvalých. Neblahou v politice je netrpělivost. Když tak povážím, že lidské dějiny, pokud o nich máme památky, trvají snad jen nějakých deset tisíc let, že jsme teprve na prahu vývoje, jakpak si mohu myslet, že nějaký ten vašnosta, césarista nebo revolucionář jedním rázem ten vývoj definitivně dovrší? Není tomu ani dvě stě let, co bylo zrušeno nevolnictví a otroctví, ještě

míň, co byla zrušena robota; sotva sto, ba sotva padesát let, co se vědomě a soustavně pracuje na sociálních problémech dělnictva a malých lidí vůbec. Představte si, že máme před sebou ještě statisíce, milióny let – a to chceme být již se vším hotovi? To se rozumí, hladový se budoucnosti nenají; víra ve vývoj a pokrok nás nezprošťuje našich povinností k potřebám dneška.

Politicky, chci říci mladočeštvím zvítězil radikálnější směr; jenže vůdcové mladočeštví neměli dost pochopení pro potřebu doby – organizovat národ na základě rostoucí specializace směrů a stran. Místo všenárodní organizace postavili se proti všem novým směrům a stranám.

Proti mladočeštví jsem usiloval o směr a stranu, jak bych řekl, organizační; to byl realism. Nebyl ovšem pochopen mladočeštvím, které se příkře postavilo proti němu; přesto po svém vítězství 1891 nás realistické tři krále akceptovalo. Shoda ovšem netrvala dlouho.

Hnutí omladinářské? Jakási syntéza mladočeštví a realismu; byli to mladí lidé, kterým realism se zdál příliš učeneckým a nedosti národním. V třiadevadesátém roce byl ten proces pro velezradu proti Čížkovi, Rašínovi, Hajnům, Sokolovi, Soukupovi a ostatním. Byl to hloupý proces ze strany rakouského státu, tak hloupý, jako později za války proces proti doktoru Rašínovi a doktoru Kramářovi. Mně ten radikalism těch hochů byl proti mysli; zejména jsem věděl, že na poněkud vážnější akci demonstrační nejsou připraveni. Tenkrát jsem proti nim napsal slovo, že revoluce je šosáctvím. Velmi mne mrzelo zavraždění

ubohého mrzáčka, ať už skutečného nebo domnělého policejního konfidenta. Ale hájil jsem jich v mladočeské partaji; ta se jich zříkala.

Vůdce Omladiny Čížek, rozumný člověk, byl v Národních listech. Z těch žalovaných jsem nejlíp znal Stanislava Sokola. Jeho otec, učitel a mladočech, moc hodný člověk, kazatel podle vzoru Komenského, bydlel proti nám ve Školské ulici. U nás byla na bytě dcera slovenského básníka Vajanského, Věra Hurbanová; to už tak patřilo k mým stykům se Slováky. Ta se spřátelila se Sokolovými a přešla k nim, a tím se i naše rodiny seznámily. Vzpomínám si, že jsem Stanislava Sokola poznal jako studenta na naší fakultě; byl pro něco pohnán před fakultu – hezký hoch, s bledou a zrovna průsvitnou tváří. Já ho tehdy před kolegy hájil. Když byl proces s Omladinou, nesouhlasil jsem se způsobem hájení; tím jsem vzbudil nelibost doktora Rašína. Vážil jsem si věcnosti doktora Rašína, i ta jeho drsnost nebyla mně nesympatická. Posílal jsem jemu a jiným do kriminálu na Borech knihy, hlavně literaturu ruskou...

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.